

ØF-rapport nr. 17/2002

Regional utvikling i Hedmark 1990 - 2010

**Analyse av historisk utvikling og mulige utviklingsbaner
ved hjelp av modellsystemet PANDA**

av

Espen Køhn og Reidun Grefsrud

Tittel: Regionale analyser for Hedmark ved hjelp av modellsystemet PANDA

Forfattere: Espen Køhn og Reidun Grefsrud

ØF-rapport nr.: 17/2002

ISBN nr.: 82-7356-503-3.

Prosjektnummer: K105

Prosjektnavn: Regionale analyser Panda

Oppdragsgiver: Hedmark fylkeskommune

Prosjektleder: Reidun Grefsrud

Referat: Fokus for denne rapporten er analyse av regional utvikling i Hedmark basert på modellverktøyet PANDA. Analysen er delt i en historisk del og en prognosedel. I den historiske delen dokumenteres og analyseres hvordan Hedmark har endret seg over tidsperioden 1990-2001 når det gjelder demografisk og næringsmessig utvikling. I den andre delen av analysen presenteres utviklingsbaner for det geografiske området fram mot 2010.

Sammendrag: Norsk

Emneord: Regional utvikling, Panda

Dato: 19. desember 2002

Antall sider: 85

Pris: Kr. 190,-

Utgiver: Østlandsforskning
Serviceboks
N-2626 Lillehammer
Telefon 61 26 57 00
Telefax 61 25 41 65
e-mail: [oef@ostforsk.no](mailto: oef@ostforsk.no)
<http://www.ostforsk.no>

? Dette eksemplar er fremstilt etter KOPINOR, Stenergate 1 0050 Oslo 1. Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale og strid med åndsverkloven er straffbart og kan medføre erstatningsansvar.

Forord

I denne rapporten analyseres regionale utviklingstrekk for Hedmark i perioden 1990 – 2001 og framover til 2010 ved hjelp av modellverktøyet PANDA.

Rapporten er utarbeidet på oppdrag av Hedmark fylkeskommune.

Målet med analysen er å få grundigere kjennskap til regionale utviklingstrekk på region- og fylkesnivå som grunnlag for videre arbeid med fylkesplan, regionalt utviklingsprogram og evt. strategiske næringsplaner.

Arbeidsmarkedsrådet i Hedmark har en aktiv rolle i forbindelse med utviklingen av det Regionale utviklingsprogrammet (RUP). Derfor har dette partnerskapet, sammen med regionkonsulentene i Hedmark, fungert som en referansegruppe for prosjektet.

Rapporten er utarbeidet av Espen Køhn og Reidun Grefsrud. Reidun Grefsrud har vært prosjektleder. Espen Køhn har skrevet kapittel 3 og 4, mens Reidun Grefsrud har skrevet kapittel 5. Resten av rapporten er skrevet i fellesskap.

Hamar/Lillehammer, desember 2002

Kristian Lein
Forskningsleder

Reidun Grefsrud
Prosjektleder

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	9
1 Innledning	11
1.1 Fokus i analysen	11
1.2 Geografiske analyseområder	11
1.3 Innholdet i rapporten.....	12
2 Metode og datagrunnlag	13
2.1 Kort om PANDA	13
2.2 Datagrunnlaget i Panda	13
2.3 Modeller i Panda	14
2.4 Bruken av Panda i dette prosjektet	17
3 Demografisk utvikling	19
3.1 Befolkningsutvikling	19
3.2 Fødselsoverskudd	20
3.3 Alderssammensetning.....	21
3.4 Fertilitet.....	21
3.5 Flytting.....	22
3.6 Regionvise flyttmønstre	25
3.7 Utdanningsnivå	26
3.8 Oppsummering og konklusjoner.....	28
4 Nærings-, sysselsettings- og arbeidsmarkedsutvikling.....	29
4.1 Hovedtendenser	29
4.2 Næringssammensetning og –utvikling.....	30
4.3 Bedriftsetableringer	46
4.4 Næringenes multiplikatoreffekt	47
4.5 Ubalanse i arbeidsmarkedet.....	48
4.6 Pendling	50
4.7 Yrkesfrekvenser.....	51
4.8 Nettverk, innovasjon og utvikling	52
4.9 Oppsummering og konklusjoner.....	55
5 Mulige utviklingsbaner	59
5.1 Tidligere prognoser og faktisk utvikling	59
5.2 Framskrivning 2001-2010 basert på ”nasjonale prognoser”.	65
5.3 Vurdering av forutsetningene i PANDA	73
5.4 Justert fremskrivning	80
5.5 Oppsummering og konklusjoner.....	83

Delrapporter trykt som egne vedlegg:

- Vedlegg 1: Regional utvikling i Hamarregionen 1990 - 2010
- Vedlegg 2: Regional utvikling i Sør-Østerdalsregionen 1990 - 2010
- Vedlegg 3: Regional utvikling i Glåmdalsregionen 1990 - 2010
- Vedlegg 4: Regional utvikling i Nord-Østerdalsregionen 1990 - 2010

Sammendrag

Innledning

Fokus for denne rapporten er analyse av regional utvikling i Hedmark basert på modellverktøyet PANDA. Målet med analysen er å utvikle grundigere kunnskap om regionale utviklingstrekk på region- og fylkesnivå som grunnlag for videre arbeid med fylkesplan, regionalt utviklingsprogram og evt. strategiske næringsplaner. Analysene foretas på fylkesnivå og på regionnivå. Ved siden av denne hovedrapporten er det utarbeidet vedlegg i form av delrapporter for hver av de fire planregionene.

Metode og datagrunnlag

PANDA (**P**lan og **a**nalyse**s**ystem for **n**ærings**l**iv, **d**emografi og **a**rbeids**m**arked) er et økonomisk-demografisk modellsystem utviklet for bruk i regional analyse og overordnet planlegging i fylker og på lavere geografisk nivå. Systemet omfatter både databaser og modeller og kan anvendes både til historiske analyser, konsekvensberegninger og framskrivninger.

I den historiske delen av prosjektet har vi benyttet databasen i PANDA til å si noe om utviklingen i befolkning og sysselsetting i perioden 1990 til 2001. Vi har videre brukt modellverktøyet PANDA for å se på utviklingstrekkene for befolkning og næringsutvikling i perioden 2001 til 2010. Framskrivningene viser noen mulige utviklingsbaner, men bør ikke tolkes som prognoser for sannsynlig utvikling. Vi har lagt vekt på å vise hvilke mekanismer som ligger til grunn for framskrivningene og hvordan disse mekanismene og forutsetningene påvirker befolkningsutvikling og sysselsettingsutvikling i modellen. Realismen i anslagene påvirkes av hvor godt selve modell-sammenhengene beskriver virkeligheten, hvor godt datagrunnlaget er og hvilke forutsetninger som legges inn om fremtidig utvikling. Slik vi har brukt Panda i denne sammenhengen har vi i liten grad endret på de forutsetningene som ligger inne i systemet. Dette medfører at framskrivningene i liten grad er "skreddersydd" for den enkelte region. Deler av datagrunnlaget er dessuten relativt gammelt (fra 1992). Dette gjelder først og fremst grunnlaget for næringsdelen av analysen.

Demografisk utvikling

Hovedutfordringen for Hedmark under ett, og tre av fire regioner mht til befolkningsutvikling, er mangelen på egen vekstkraft. Alle regioner i Hedmark har hatt en svakere befolkningsvekst enn landet som helhet i perioden 1990- 2001. Hovedtendensen er at det er regionsentrene (Hamar, Kongsvinger, Elverum og Tynset) som styrker eller opprettholder befolkningsnivået. Hamarregionen er den eneste regionen som hittil har positiv balanse i forholdet mellom antall fødte og antall døde. Glåmdalsregionen er det området som har den svakeste "vekstkraften". Selv om de fleste regioner har hatt en positiv nettoinnflytting de ti siste åra, er ikke den sterk nok til å oppveie fødselsunderskuddet. Eneste aldersgruppe som har netto utflytting i alle regioner og for begge kjønn er aldersgruppen 21-30 år. Hedmark skiller seg fra landet som helhet, med en større andel av befolkningen i de eldste aldersgruppene. Alle regioner i Hedmark har en andel av befolkningen i fertil alder som er lavere enn hva en finner på landsbasis.

Nærings-, sysselsettings og arbeidsmarkedsutvikling

Ved utgangen av 2001 var det i overkant av 75 000 personer sysselsatt i Hedmark.

Nedgangskonjunkturen på begynnelsen av 1990 tallet varte lengre (eller oppgangen kom seinere) i Hedmark enn for landet som helhet. Fra 1993/94 og fram til rundt 1998 hadde de fleste regionene en vekst i antall arbeidsplasser, men styrken varierer. Hvis Hedmark hadde hatt samme utviklingen som på landsbasis i perioden 1995-2001 ville det vært i underkant av 3600 flere arbeidsplasser enn de 1860 som ble realisert. Glåmdalsregionen hadde den sterkeste sysselsettingsnedgangen. Veksten i regionen har i hovedsak kommet innenfor offentlig og privat tjenesteyting, men regionen har ikke klart å erstatte alle arbeidsplassene som forsvant på begynnelsen av 1990 tallet. Hamarregionen skiller seg ut ved nesten en sammenhengende vekst fra 1993 og fram til utgangen av 2001. Hovedårsaken til dette er vekst innen tjenesteyting. Sør - Østerdalsregionen hadde den minste nedgangen i antall arbeidsplasser på begynnelsen av 1990- tallet. Fra 1994 og fram til 1998 hadde regionen den sterkeste veksten av alle regionene. En viktig drivkraft for utviklingen i denne regionen fra midten av 1990- tallet er statlig sektor. Nord- Østerdalen ble ikke rammet i samme grad av nedgangskonjunkturen på begynnelsen av 1990-tallet. På den annen side har heller ikke regionen tatt del i oppgangskonjunkturen som kom rundt 1994. Årsaken til dette er blant annet avhengigheten av primærnæringene.

Når det gjelder det utviklingen i de forskjellige næringene, er hovedmønsteret at nedgangen i Hedmark har vært sterk på næringer som er i tilbakegang og har ikke tilstrekkelig kraft/styrke innenfor næringer i vekst.

Utfordringen for næringslivet i Hedmark (og regionene) i global økonomi blir å bedre både produkt- og prosessinnovasjonen. Økt verdiskaping, spesielt innenfor områder hvor regionen har komparative fortrinn, vil være med på å øke konkurransevnen. Viktige *virkemiddel* i den sammenheng vil være utvikling av robuste arbeidsmarkedsregioner. Godt fungerende arbeidsmarkeds-, bo- og serviceregioner vil være med på å sikre tilgangen til kompetent arbeidskraft. Etablering av regionale utviklingskoalisjoner (partnerskap med offentlige og private aktører) vil øke muligheten for regional vekst og forbedring av innovasjonsevnen.

Mulige utviklingsbaner

Framskrivningene viser stabilitet eller en liten nedgang i befolkningen på fylkesnivå fram mot år 2010. Nedgangen har først og fremst sammenheng med et økende fødselsunderskudd, som ikke oppveies av økt netto tilflytting i framskrivningen. Netto tilflytting ligger i begge framskrivningsalternativene noe lavere enn netto tilflytting i perioden 1990-2001. Det er først og fremst Hamarregionen som bidrar til det økende fødselsunderskuddet. I begge framskrivningene vil befolkningsutviklingen følge tidligere trend som går ut på en fortsatt nedgang i Glåmdalsregionen og Nord-Østerdalen og en fortsatt økning i Hamarregionen og Sør-Østerdalsregionen.

Sysselsettingsutviklingen i fylket er relativt stabil for fylket som helhet. Det beregnes en vekst i Hamarregionen og Sør-Østerdalsregionen og en tilbakegang i Nord-Østerdalsregionen og til dels Glåmdalsregionen. Veksten i Hamarregionen og Sør-Østerdalsregionen er knyttet til en fortsatt vekst i tjenesteytende virksomhet, mens nedgangen i Nord-Østerdalsregionen har sammenheng med at nedgangen i jordbruks-sysselsettingen fortsetter og ikke veies opp av veksten i tjenesteytende virksomhet. Vi kan ha undervurdert utviklingen i privat tjenesteyting i framskrivningene. En eventuelt sterkere vekst i privat tjenesteyting vil komme alle regioner til gode, men betyr relativt mest for Hamarregionen. På den annen side vil en like sterk nedgang i primærnæringene som hittil føre til ytterligere reduksjon i arbeidsplasser spesielt i Nord-Østerdalen.

1 Innledning

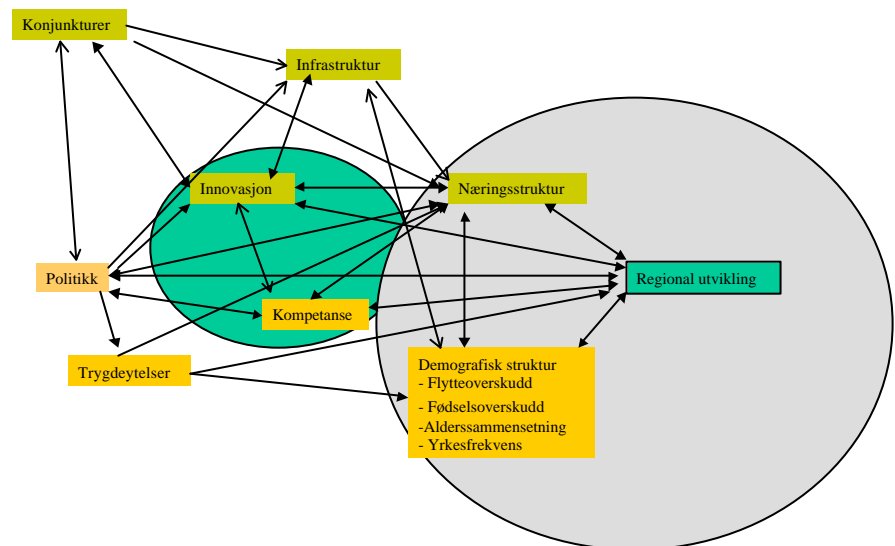
1.1 Fokus i analysen

Fokus for denne rapporten er analyse av regional utvikling i Hedmark basert på modellverktøyet PANDA. Målet med analysen er å utvikle grundigere kunnskap om regionale utviklingstrekk på region- og fylkesnivå som grunnlag for videre arbeid med fylkesplan, regionalt utviklingsprogram og evt. strategiske næringsplaner.

Analysen er delt i en historisk del og en prognosedel. I den historiske delen dokumenteres og analyseres hvordan Hedmark har endret seg over tidsperioden 1990-2001 når det gjelder demografisk og næringsmessig utvikling. I den andre delen av analysen presenteres utviklingsbaner for det geografiske området fram mot 2010.

Figur 1.1 illustrerer noen av de viktigste faktorene som påvirker regional utvikling. F.eks vil utviklingen påvirkes av statlig politikk, både i form av virkemidler direkte rettet inn mot næringsutvikling og regional utvikling og i form av mer generelle virkemidler som indirekte har effekter på den regionale utviklingen, f.eks finanspolitikk, skattepolitikk eller kommunepolitikk.

Figur 1.1 Skjematisk framstilling av faktorer som påvirker regional utvikling.

Videre vil den regionale utviklingen være avhengig av internasjonale og nasjonale utviklingstrekk. Med utgangspunkt i PANDA som verktøy og de mulighetene det gir, er hovedfokus for denne analysen de kausale sammenhengene som ligger innenfor den store sirkelen i figuren. Fordi disse årsak- virkningsrelasjonene er sterkt påvirket av de forhold som ligger innenfor den lille sirkelen, vil disse elementene også trekkes med i analysen i en viss grad. PANDA som verktøy kan imidlertid ikke brukes til å si noe om disse elementene. De andre faktorene i figuren vil bli holdt utenfor denne analysen.

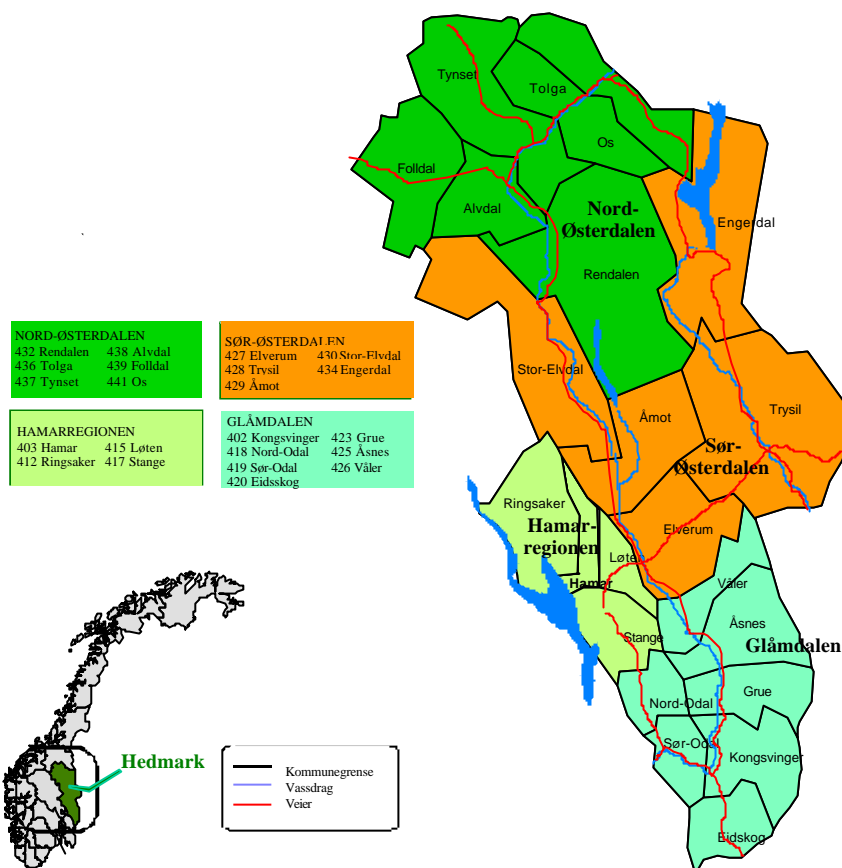
1.2 Geografiske analyseområder

Analysene foretas på fylkesnivå og på regionnivå. Ved siden av denne hovedrapporten er det utarbeidet vedlegg i form av delrapporter for hver av de fire planregionene.

Figur 1.2 Grafisk framstilling av regioninndelingen i Hedmark

Hedmark fylke har fire etablerte planregioner. Figur 1.2 er en grafisk framstilling av regioninndelingen i Hedmark slik den blir brukt i denne analysen.

Nord-Østerdalsregionen er en "konstruksjon" i den forstand at det regionale samarbeidet i den nordlige delen av Hedmark er organisert i Fjellregionen. Fjellregionen omfatter også tre kommuner i Sør-Trøndelag (Røros, Holtålen og Tydal). Grunnen til at disse kommunene ikke er med i analysen skyldes at PANDA som analyseverktøy pr. i dag er basert på fylkesinndeling.

1.3 Innholdet i rapporten

I kapittel 2 gjennomgås PANDA-modellen, hvilket datagrunnlag som modellen baserer seg på og hvordan selve modellen virker.

I kapittel 3 og 4 tar vi for oss den historiske utviklingen i perioden 1990 – 2001 for Hedmark og de fire planregionene. Vi ser først på demografiske utviklingstrekk i kapittel 3 og deretter på næringsmessig struktur og utvikling i kapittel 4. Analysen baserer seg stort sett på det datagrunnlaget som er tilgjengelig i PANDA. I tillegg har vi supplert med noe data fra annen statistikk og resultater fra andre relevante analyser.

I kapittel 5 ser vi framover mot 2010 og analyserer utviklingstrekk og mulige utviklingsbaner for den demografiske og næringsmessige utviklingen med utgangspunkt i modellberegninger med PANDA.

2 Metode og datagrunnlag

2.1 Kort om PANDA

PANDA (**P**lan og **a**nalyse**s**ystem for **n**ærings**l**iv, **d**emografi og **a**rbeids**m**arked) er et økonomisk-demografisk modellsystem utviklet for bruk i regional analyse og overordnet planlegging i fylker og på lavere geografisk nivå. Systemet er utviklet av SINTEF – Anvendt økonomi, på oppdrag av PANDA-gruppen og Miljøverndepartementet. PANDA-gruppen er en sammenslutning av fylkeskommuner og Miljøverndepartementet som disponerer rettighetene til systemet.

Systemet omfatter både databaser og modeller og kan anvendes både til historiske analyser og prognoseberegninger.

2.2 Datagrunnlaget i Panda

Panda-systemet inneholder en omfattende database med grunnlagsdata som i hovedsak leveres fra Statistisk Sentralbyrå (SSB). SINTEF Teknologiledelse, Økonomi og logistikk foretar spesielle bearbeidinger av fylkesfordelt nasjonalregnskap før dette datagrunnlaget legges inn i databasen.

Datagrunnlaget kan deles inn i

- Demografidata og
- Næringsdata.

De fleste demografidataene omfatter årlige tallserier fra 1980 og fram til 2001 og er spesifisert på kommunenivå. Nye oppdaterte data leveres årlig og er identiske med de data SSB bruker i sine modellberegninger. Dataene omfatter blant annet:

- Registrert befolkning etter kjønn og ett års aldersgrupper
- Befolkningens bevegelse (fødte, døde, utflyttere og innflyttere)
- Flyttematrise etter kjønn og ett års aldersgruppe
- Fødselsfrekvenser
- Yrkesaktive lønnstakere, selvstendige og arbeidsledige etter bosted, kjønn og aldersgrupper
- Pendlematrise (1980 og 1990)

Næringsdatadelen omfatter årlige tallserier fra 1986 for næringsfordelt sysselsetting fordelt etter arbeidsstedkommune. I tillegg til sysselsettingsdata inneholder næringsdelen et kryssløpsregnskap som viser tilgang og anvendelser for varer og tjenester fordelt på 30 næringssektorer på fylkesnivå. Her ligger data som viser produksjon og verdiskaping, produktivitet, årsverk, vareinnsats, egendekningsgrader, konsum og konsumparametre, investeringer og investeringsparametre, eksport og import, yrkesinntekt og overføringer. Mesteparten av datagrunnlaget i næringsdelen består pr i dag av fylkesfordelte nasjonalregnskapsdata fra 1992.

Det går an å definere regioner som består av flere kommuner innenfor samme fylke. Ved PANDA-analyser på et lavere nivå enn fylket aktiveres mekanismer i modellen som bryter ned dataene i databasen fra fylkesnivå til regionnivå. En kan imidlertid ikke definere regioner på tvers av fylkesgrensene. Dette blir imidlertid mulig når ny versjon av PANDA (Norges-Panda) blir tilgjengelig i 2003.

I tillegg til historiske data er det lagt inn nedbryting av nasjonale prognoser på fylkesnivå for sluttleveranser fra den enkelte næringssektor til privat, statlig og kommunalt forbruk, investeringer og eksport, og når det gjelder årsverk, produktivitetsendring og bruttoproduksjon. Utgangspunktet her er Regjeringens langtidsprogram for 1998-2001.

2.3 Modeller i Panda

PANDA modellen består av to deler, en næringsmodul (REGNA) og en befolkningsmodul (REGBEF). Ved hjelp av disse to modellene kan en simulere framtidig befolknings- og næringsutvikling på fylkes- og regionnivå eller utføre konsekvensberegninger av ulike tiltak eller hendelser. Modellene kan enten kjøres hver for seg eller samlet.

2.3.1 Befolkningsmodulen

Befolkningsmodulen (REGBEF) simulerer befolkningsutviklingen framover. Utviklingen bestemmes av aldring, fødselsoverskudd og netto innflytting. Resultatene av framskrivningene vil være avhengig av forutsetninger for parametre knyttet til fødsler, dødelighet og inn- og utflytting. Ved hjelp av befolkningsmodulen kan også arbeidstilbudet framover simuleres. Utviklingen i den yrkesaktive befolkningen anslås ut fra befolkningens aldersstruktur og historisk observerte yrkesfrekvenser.

2.3.2 Næringsmodulen

Kjernen i næringsmodulen (REGNA) er et kryssløpsregnskap som fanger opp de leveransemessige sammenhengene mellom næringene i fylket /beregningsregionen i et basisår. For hver næringssektor er det beregnet koeffisienter som viser hvor stor andel av produksjonsverdien som går til kjøp av vareinnsats fra ulike næringer og hvor stor andel av denne vareinnsatsen som kjøpes fra leverandører i fylket. Koeffisientene bygger blant annet på leverandørundersøkelser innen industri og tjenesteyting. Ved framskrivninger og beregninger antas det at produksjonsstrukturen ligger fast.

Hver næringssektors produksjon leveres til vareinnsats i andre næringer og til sluttleveringer. Sluttleveringer vil si leveranser til privat forbruk, offentlig konsum, offentlige og private investeringer og til eksport ut av regionen og ut av landet. I modellen genereres endringer i produksjonen i de enkelte næringer av endringer i de såkalt sluttleveringene. Det er dermed endringer i sluttleveringene som er ”drivkreftene” i modellen.

Virkninger av endringer i sluttleveringer kan deles i tre deler:

- De *direkte virkningene* som er selve produksjons- og sysselsettingseffekten i den næringen der økningen i sluttleveringen, f.eks eksporten , skjer.

- De såkalte *indirekte virkningene* som har sammenheng med hvor sterkt koplet produksjonen i de ulike næringssektorene i en region er til hverandre. De indirekte virkningene realiseres ved at underleverandører i regionen får økt etterspørsel etter vareinnsats rettet mot seg .
- De såkalte *induserte virkningene* som har sammenheng med at økt produksjon og sysselsetting i næringene genererer økte inntekter som igjen fører til økt privat konsum i fylket eller regionen. Privat konsum bestemmes i modellen som en funksjon av inntekt gjennom fastsetting av konsumparametre.

Ved framskrivninger må vi gjøre forutsetninger om sluttleveringene fra hver næringssektor i prognoseperioden. I PANDA ligger det et sett med forutsetninger som default-verdier. Dette er nedbrytninger til fylkesnivå av nasjonale prognoser fra Langtidsprogrammet 1998-2001.

I modellen blir etterspørselen etter arbeidskraft bestemt fra produksjonssiden. Økt produksjon fører til økt etterspørsel etter arbeidskraft, men med et fradrag for den produksjonsøkning som kan oppnås ved økt produktivitet. I modellen vil en antakelse om produktivitetsvekst føre til redusert sysselsetting over tid dersom produksjonsnivået er konstant. Når en skal lage prognoser må en legge inn forutsetninger om produktivitetsvekst for de ulike næringssektorene. Her ligger også default-verdier inne i modellen som er basert på nasjonale tall brutt ned på fylkesnivå.

2.3.3 Kopling av befolkningsdelen og næringsdelen

Næringsmodulen i PANDA kan kobles til befolkningsmodulen. Befolkningsmodulen fremskriver befolkningen og finner den yrkesaktive befolkningen (tilbudet av arbeidskraft) ut fra befolkningens aldersstruktur og den historisk observerte yrkesfrekvens. Fra næringsdelen kan en så framskrive etterspørselen etter arbeidskraft representert ved sysselsettingen. Gapet mellom yrkesaktiv befolkning og etterspørselen etter arbeidskraft fordeles så på ledighet, pendling og flytting i modellen.

Som nevnt fastsettes etterspørselen etter privat konsum i fylket/regionen på grunnlag av inntektsnivået. Inntektsnivået gis av produksjonen, sysselsettingen, pendlingen (en del av pendlernes inntekter brukes lokalt) og av overføringer i form av trygder og stønader til eldre og unge. Når man kobler befolkningsmodulen til næringsmodellen får man fanget opp etterspørselsmessige effekter som går via sysselsetting og aldersstruktur foruten at næringsmodulen fanger opp de effekter som går fra næring til næring i næringsmodulen.

2.3.4 Forhold en må være oppmerksom på ved bruk av PANDA

En modell er en svært forenklet "versjon" av virkeligheten. Dette er nødvendig for at modellen ikke skal bli alt for uoversiktlig og uhåndterbar og fordi det er nødvendig å avveie kompleksitet mot ressursbruk. Konsekvensene av at vi ikke greier å modellere virkeligheten fullt ut er at de beregningene eller prognosene vi gjør i større eller mindre grad viser seg å avvike fra den faktiske utviklingen. Mulige feilkilder kan ha sammenheng med selve modellen eller med datagrunnlaget. Vi ser nedenfor på enkelte egenskaper ved modell- og datagrunnlaget i PANDA som vil ha betydning for resultatet av beregninger og prognoser.

Faste koeffisienter.

PANDA-modellen inneholder et svært omfattende datagrunnlag som beskriver sammenhengene i den regionale økonomien relativt detaljert. Sammenhengene i modellen er stort sett basert på faste koeffisienter, som gjør modellen relativt ”stiv”. Dette gjelder spesielt produksjons- og leveransestrukturen i Regna og det gjelder bl.a forutsetningen om uendrede yrkesfrekvenser. Regbef tar f.eks ikke hensyn til at yrkesfrekvensen kan (trendmessig) endres over tid (slik som når det gjelder kvinners yrkesfrekvens), og modellen tar heller ikke hensyn til at noen aldersgrupper (de unge) kan ha en yrkesfrekvens som avhenger av etterspørselen etter arbeidskraft. Modellen tar heller ikke hensyn til at gapet mellom yrkesaktiv befolkning og sysselsetting kan fordeles ulikt over tid på ledighet, pendling og flytting.

Etterspørselsdrevet modell

Næringsmodulen i PANDA er etterspørselsdrevet. I Regna forutsettes at det alltid er ledig produksjonskapasitet til å tilfredstille en økt etterspørsel og at det ikke skjer noen endringer i relative priser, eller er fortrenningsmekanismer i forhold til annen næringsvirksomhet når etterspørselen øker. Økt behov for arbeidskraft vil gjennom kopling til Regbef alltid dekkes, enten gjennom mindre arbeidsledighet eller endret pendling eller flytting.

Eksogene(utenforliggende) faktorer

Regioner, og dermed også regionale modeller, er preget av stor åpenhet når det gjelder produksjon og økonomi. Dette innebærer at eksport og import utgjør store komponenter, og den regionale utvikling preges derfor i stor grad av forhold utenfor regionen selv. Alt i alt gjør dette at den regionale økonomiske utviklingen blir vanskelig å forutse, og det bringer stor usikkerhet inn i modellberegningene. Modellresultatene vil i stor grad være påvirket av de forutsetninger som en legger til grunn for beregningene. Dette gjelder særlig de nevnte leveranser ut av regionen og endring i produktivitet.

Som en naturlig følge av at PANDA er en en-regionmodell, ligger ikke forklaringsfaktorer for endringer i leveransene til resten av landet og utlandet implisitt i modellberegningene. Endringer i produktiviteten kan heller ikke beregnes i modellen. Endringene i leveransene til resten av landet og utlandet, samt endringene i produktiviteten er i stedet lagt inn som vekstrater gitt utenfor modellen. På grunn av at informasjonen om utviklingen i disse størrelsene er mangelfull på regionalt nivå, og for øvrig generelt er usikker, er det benyttet vekstrater fra nasjonale beregninger som er brutt ned til fylkesnivå. Disse forholdene gjør at både modell og beregninger har en del iboende egenskaper som man bør være klar over.

Aggregeringsnivået

Modellen baserer seg på aggregerte næringsdata. Dersom det skjer store strukturelle endringer i sammensetningen av bedrifter innenfor en næringsgruppering, samtidig som koeffisientene som beskriver produksjons- og leveransestrukturen ikke endres, vil dette kunne representere en feilkilde. Pr. i dag er koeffisientene i PANDA basert på næringsstrukturen i 1992.

Datagrunnlaget

Utgangspunktet for modellkjøringene i næringsdelen av PANDA er fylkesfordelt nasjonalregnskap for 1992. Det betyr at leveransene mellom næringene og ut av regionen for de årene som omfattes av beregningene bestemmes av strukturen dette året. Dersom

det viser seg at strukturen har endret seg mye fra 1992 til det året vi bruker som basisår, vil dette kunne representere en feilkilde. Det er også slik at mye av den statistikken mv. som ligger inne når det gjelder produksjon og leveranser for Hedmark ikke representerer primærstatistikk, men en nedbryting av nasjonal statistikk etter top-down-prinsippet. Beregninger på et mindre geografisk område enn et fylke baserer seg på en nedbryting av datagrunnlaget til regionnivå. Dersom de leveransemessige sammenhengene mellom næringene i en region avviker sterkt fra de leveransemessige sammenhenger man ser i fylket som helhet vil beregningene kunne bli misvisende. Videre kan det være slik at en region kan ha en utvikling innenfor leveranser til utlandet og resten av landet som avviker sterkt fra det man ser på fylkesnivå. Top-down tilnærmingen tilsier sannsynligvis at jo mindre geografisk område en analyserer på jo mindre lokale særegenheter blir ivaretatt.

En del av disse forholdene kan justeres. Man kan lage anslag for den leveransemessige sammenheng mellom ulike næringer dersom en region utviser en leveransemessig sammenheng som avviker sterkt fra den man finner på fylkesnivå, men dette krever tilgang til detaljerte data på bedriftsnivå. Moderate avvik mellom regionen og fylkets leveransemessige sammenhenger blir imidlertid ivaretatt i modellen. Man kan endre de ulike vekstratene dersom man har gode grunner til å anta at næringene i en region utviser en utvikling som avviker fra det man ser på fylkesnivå.

2.4 Bruken av Panda i dette prosjektet

Dette prosjektet er todelt med en historisk del og en analysedel med fokus på fremtidig utvikling. I den historiske delen har vi benyttet databasen i PANDA til å si noe om utviklingen i befolkning og sysselsetting i perioden 1990 til 2001. Utviklingen er beskrevet og analysert for fylket som helhet og for de fire planregionene. Vi viser til gjennomgangen i kapittel 3 og 4 .

Vi har videre brukt PANDA for å se på utviklingstrekkene for befolkning og næringsutvikling i perioden 2001 til 2010 for Hedmark og de fire planregionene. Første trinn har vært å lage en basisberegning på grunnlag av de forutsetningene som ligger inne som default-verdier i modellen. Deretter har vi diskutert resultatene for denne beregningen i lys av de forutsetningene som ligger bak beregningen og i forhold til de utviklingstrekkene som er beskrevet i kapittel 3 og 4. Til slutt har vi laget en justert beregning der vi har endret noen forutsetninger i forhold til den første beregningen.

Vi har laget separate beregninger for Hedmark totalt og for hver av de fire planregionene. Dette innebærer at sum sysselsetting og befolkning ved framskrivning av hver av planregionene ikke nødvendigvis samsvarer helt med resultatet når vi kjører beregningene for fylket under ett.

Framskrivningene viser noen mulige utviklingsbaner, men bør ikke tolkes som prognoser for sannsynlig utvikling. Vi har lagt vekt på å vise hvilke ”mekanismer” som ligger til grunn for framskrivningene og hvordan disse mekanismene og forutsetningene påvirker befolkningsutvikling og sysselsettingsutvikling i modellen. Resultatene påvirkes av hvor godt selve modellsammenhengene beskriver virkeligheten, hvor godt datagrunnlaget er og hvilke forutsetninger som legges inn om fremtidig utvikling. Slik vi har brukt Panda i dette prosjektet, har vi i liten grad endret på de forutsetningene som ligger inne i systemet om fremtidig utvikling. Dette har sammenheng med at Panda-systemet er relativt

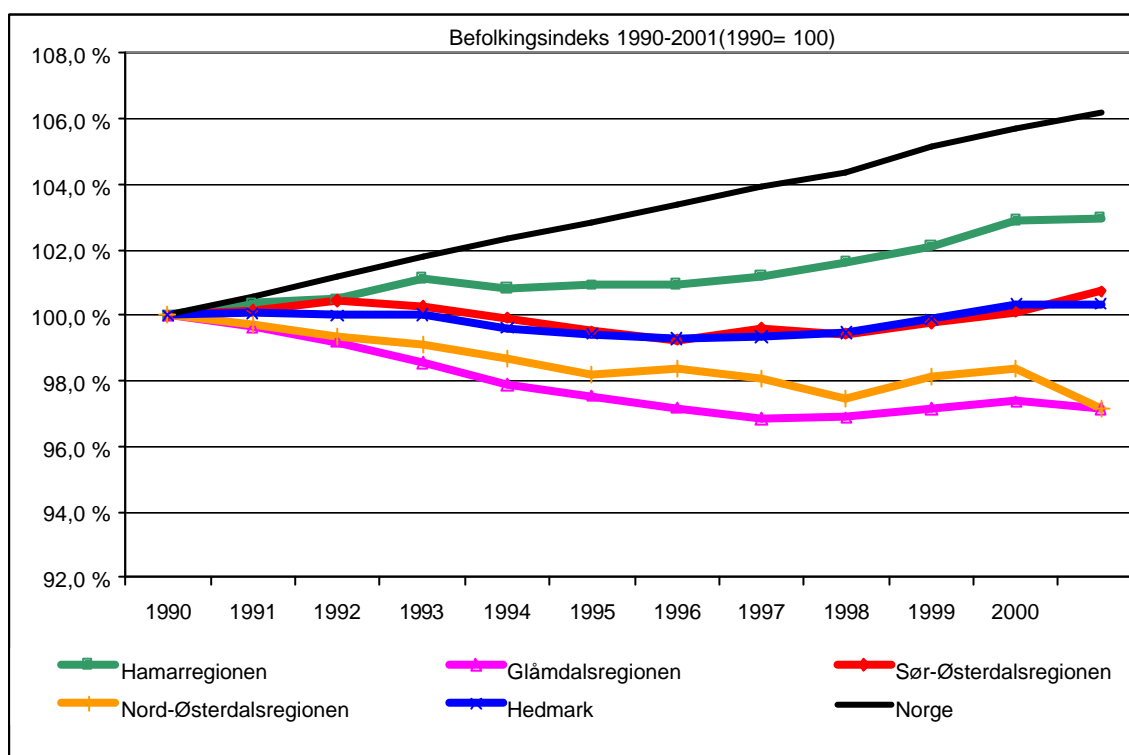
omfattende. Det har ikke vært ressursmessig grunnlag for en gjennomgang og eventuell endring i alle forutsetningene om fremtidig utvikling som ligger inne i Panda, på en måte som sikrer at beregningene fortsatt blir konsistente. Dette medfører at framskrivningene i liten grad er "skreddersydd" den enkelte region og at forutsetningene om framtidig utvikling er basert på "gamle prognoser". Deler av datagrunnlaget er dessuten relativt gammelt (fra 1992). Dette gjelder først og fremst grunnlaget for næringsdelen av analysen. Det er vanskelig å vurdere hva dette betyr for analysen, siden vi generelt sett har dårlig eller lite tilgjengelig produksjonsstatistikk på fylkes- og regionnivå som gjør det mulig å se på utviklingen over tid.

3 Demografisk utvikling

3.1 Befolkningsutvikling

Pr. 1.januar 2001 var det 187 999 bosatte i Hedmark. Figur 3.1 viser utviklingen i befolkningen fra utgangen av 1990 og fram til utgangen av 2001 på regionnivå, for Hedmark og for landet som helhet. Tendensene i figur 3.1 er for det første at alle regioner i Hedmark har hatt en svakere befolkningsvekst enn landet som helhet (6 prosentpoeng).

Figur 3.1. *Befolkningsindeks 1990- 2001*

Kilde:PANDA og SSB

Videre er det relativt store forskjeller mht til befolkningsutvikling i regionene. Glåmdalsregionen hadde en nedgang i befolkningen fram til 1997. Etter det har det vært stabilitet eller en svak økning. Hamarregionen er den eneste regionen i fylket som har hatt en positiv utvikling i hele tidsperioden. Nord-Østerdalsregionen følger i hovedsak utviklingen i Glåmdalen, men nedgangen har, med unntak av utviklingen fra 2000 til 2001, ikke vært like sterk. Sør-Østerdalen (og Hedmark som helhet) har i hovedsak hatt en nullvekst, men regionen har hatt en svak økning siste året.

Tabell 3.1 viser absolutte tall for befolkning i 1990 og 2001 på regionnivå, fylket og landet som helhet, samt endring i absolutte tall og prosent.

Tabell 3.1 *Befolkning i 1990 og 2001*

	1990	2001	Endring	%-endring
Hamarregionen	81543	83975	2432	3,0 %
Glåmdalsregionen	55391	53817	-1574	-2,8 %
Sør- Østerdalsregionen	34158	34411	253	0,7 %
Nord- Østerdalsregionen	16222	15762	-460	-2,8 %
Hedmark	187314	187965	651	0,3 %
Norge	4249830	4512957	263127	6,2 %

Kilde:Panda

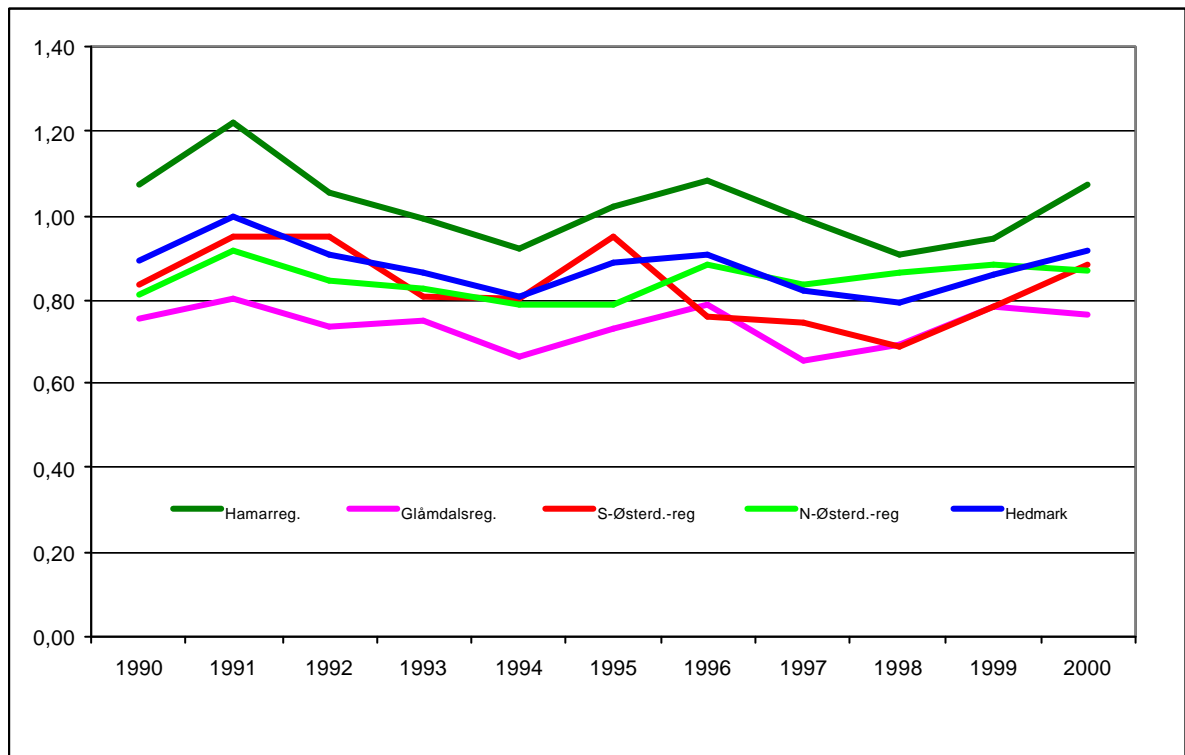
På kommunenivå er det relativt store forskjeller i befolkningsutvikling. Hovedtendensen er at det er regionsentrene (Hamar, Kongsvinger, Elverum og Tynset) som styrker eller opprettholder befolkningsnivået.

Skal en ha befolkningsvekst i en region må innflyttingen for det første være større enn utflyttingen og samtidig dekke opp gapet mellom fødte og døde. Begge disse faktorene vil igjen ha sammenheng med forhold som næringsstruktur, alderssammensetning osv.

3.2 Fødselsoverskudd

Fødselsoverskudd er differansen mellom antall fødte og antall døde. Negativt fødselsoverskudd vil si at det dør flere personer enn hva som blir født.

Figur 3.2. Forholdet mellom antall fødte og døde 1990- 2000

Kilde:PANDA

Figur 3.2 viser antall fødte delt på antall døde for perioden 1990 til 2000. Hvis en region har verdien 1,00 vil det si at det er likhet i antall fødte og antall døde. Verdien 1,20 vil si at når det dør 100 personer fødes det 120 nye innbyggere. Verdien 0,75 viser at 100 døde ”erstattes” med 75 fødte. Figuren viser for det første at det er årlige svingninger. For det andre at det er relativt store regionale forskjeller. Hamarregionen er den eneste regionen som ligger over 1 eller i nærheten av ”likevekt”. Glåmdalsregionen er det området som har den svakeste ”vekstkraften”. Tabell 3.2 viser gjennomsnittet for perioden 1990-2000.

Årsaken til denne utviklingen er aldersfordelingen i regionene. Sammenfall mellom lav andel kvinner i fertil alder og mange eldre vil medføre lav ”reproduksjonskraft”.

Tabell 3.2. Antall fødte i forhold til antall døde. Gjennomsnitt 1990–2000.

	Gj.snitt
Hamarregionen	1,02
Glåmdalsregionen	0,74
Sør-Østerdals-regionen	0,83
Nord- Østerdalsregionen	0,85
Hedmark	0,88

Kilde:PANDA

3.3 Alderssammensetning

Alderssammensetning og utviklingen av denne er viktig for en region. Dette vil bl.a. påvirke kommunenes og regionenes inntekter, etterspørselen etter forskjellige typer varer og tjenester og dermed også næringsutviklingen i en region. F.eks vil en større andel eldre medføre økt etterspørsel etter pleie og omsorgstjenester osv.

Tabell 3.3.: Aldersfordelt befolkning i Hedmark og Norge 1990 og 2000 og endring i prosentpoeng

	1990 Norge	1990 Hedmark	2000 Norge	2000 Hedmark	Endring Norge	Endring Hedmark
0-5år	7,9 %	6,7 %	8,0 %	6,9 %	0,1 %	0,2 %
6-10 år	6,1 %	5,6 %	6,9 %	6,4 %	0,8 %	0,8 %
11-20 år	13,8 %	13,5 %	12,2 %	11,7 %	-1,6 %	-1,8 %
21-30 år	15,5 %	13,5 %	13,7 %	11,8 %	-1,9 %	-1,7 %
31-40 år	14,6 %	13,7 %	15,1 %	13,5 %	0,5 %	-0,2 %
41-50 år	13,1 %	14,4 %	13,8 %	15,6 %	0,7 %	1,1 %
51-60 år	9,0 %	9,7 %	11,9 %	13,2 %	3,0 %	3,5 %
61-70 år	9,6 %	11,8 %	7,7 %	9,0 %	-1,9 %	-2,8 %
Over 71 år	10,4 %	12,1 %	10,7 %	13,4 %	0,3 %	1,4 %

Kilde: PANDA

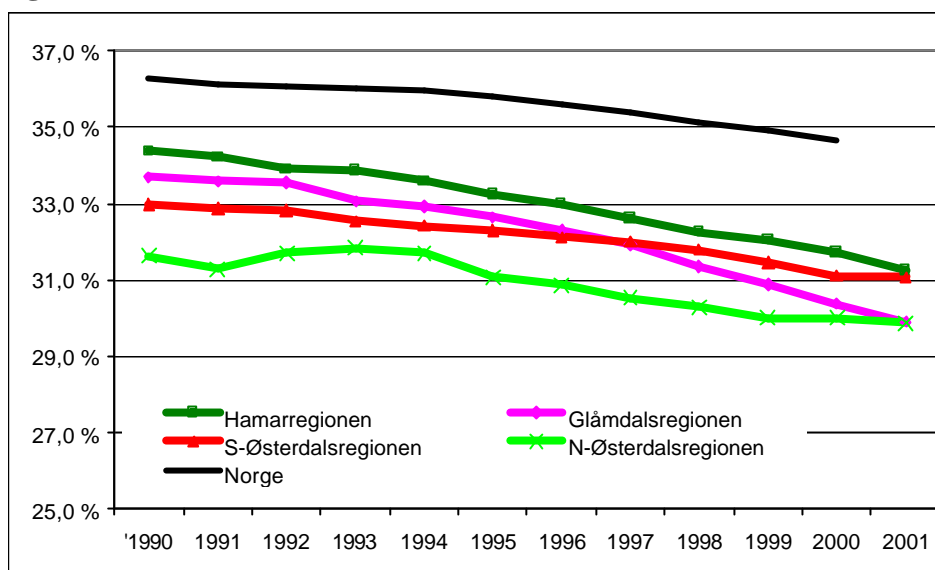
Tabell 3.3 viser aldersfordelingen i Hedmark og Norge i 1990 og 2000 og endring i prosentpoeng. Tendensen i tabellen er at Hedmark har en alderssammensetning som skiller seg fra landet som helhet, med en større andel av de eldste og en lavere andel av de yngste aldersgruppene.

3.4 Fertilitet

Figur 3.3 viser andelen kvinner i fertil alder (20-44 år) for planregionene i Hedmark og for landet som helhet i perioden 1990 til 2001. Tendensen i tabellen er at andelen kvinner i fertil alder var synkende gjennom 1990 tallet for alle de geografiske områdene. Alle regioner i Hedmark har en andel i fertil alder som er lavere enn hva en finner på landsbasis.

Nord-Østerdalsregionen skiller seg for det første ut med å ha den laveste andelen kvinner i fertil alder i 1990. For det andre hadde regionen en økning fra 1991 til 1993. Videre har andelen kvinner i alderen 20- 44 år vært stabil fra 1999. Glåmdalen er den regionen som har hatt sterkest nedgang fra 1996 og fram til 2001. Gapet, eller forskjellen mellom landet som helhet og regionene i Hedmark har vært økende gjennom hele 1990 tallet.

Figur 3.3 Andel kvinner 20- 44 år

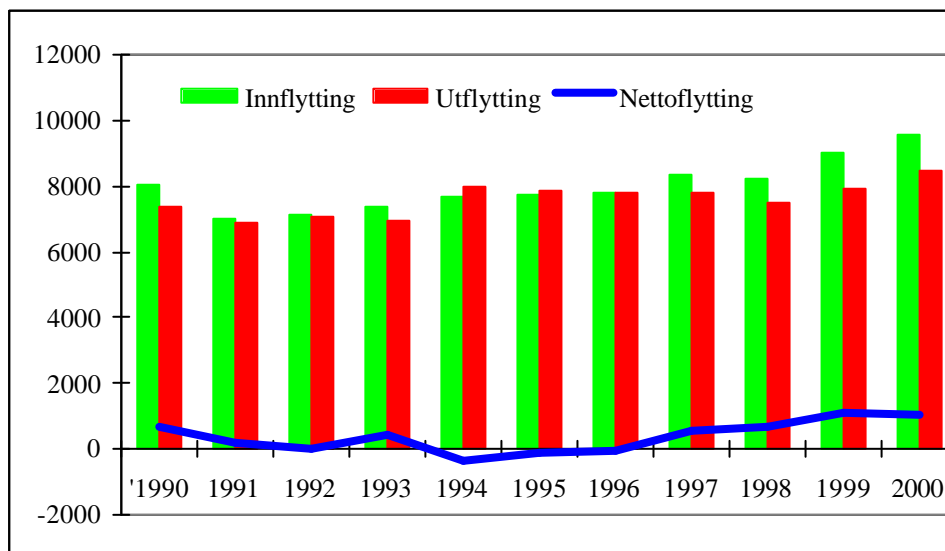

Kilde:PANDA

3.5 Flytting

Flytting eller flytteoverskudd er en viktig faktor for å forklare endringer i befolkningsutvikling. Figur 3.4 gir en grafisk framstilling av inn -, ut -, og nettoflytting i Hedmark for perioden 1990 til 2000.

Figur 3.4: Inn- utflytting og flytteoverskudd Hedmark 1990-2000

Kilde:PANDA

Fylket som helhet har i mesteparten av perioden hatt en positiv nettoflytting. Fra 1996 til 2000 har nettoflyttingen vært stigende. I 2000 var det 1 075 flere personer som flyttet inn enn ut av Hedmark. Gjennomsnittlig innflytting til Hedmark var nesten 8 000 personer pr. år i perioden 1990-2000. Gjennomsnittet for utflytting var 7 600.

Inn og utflytting vil være avhengig av hvilken livsfase man er i. Blant annet er det rimelig å anta at yngre folk vil flytte ut i forbindelse med utdanning og jobbmuligheter. Samtidig

vil bosettingsønske også henge sammen med egne barns oppvekstvilkår. Det er også rimelig å anta at det er relativt få av de eldste aldersgruppene som vil flytte.

En spesialundersøkelse mot ungdom i Hedmark og Oppland (Innlandsindeksen 2002) viser at mange og varierte jobbmuligheter er den viktigste faktoren mht valg av bosted. På andre plass kommer tilgang på rimelige boliger. Den tredje viktigste faktoren er at området er barnevennlig. Om 5- 10 år ønsket 12% å bo i bygd, 13% i et større tettsted i Innlandet og 26% ønsket å bosette seg i en av innlandsbyene. Resten, 49% sikter mot andre steder utenfor Hedmark og Oppland.

3.5.1 Innflytting

I gjennomsnitt har det flyttet 2 750 personer i alderen 21-30 år til Hedmark hvert år i perioden 1990- 2000. Aldersgruppa 31- 40 år er den nest største innflyttergruppa målt i absolutte tall, med et gjennomsnitt på 1 364 personer. Den prosentvise veksten fra 1990 til 2000 er på 56,3% for denne aldersgruppa. Den aldersgruppa som har hatt den desidert største veksten er gruppa 51-60 år med 82%. Innflyttere mellom 6-10 år har økt med 41,8% fra 1990 til 2000.

Tabell 3.4 Inn- og utflytting Hedmark etter alder 1990- 2000

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Gj.snitt	% vekst 1990-2000
Innflytting													
0-5 år	1051	871	902	930	982	1006	1011	1097	995	1064	1083	999	3,0 %
6-10 år	443	360	372	428	407	386	404	475	518	573	628	454	41,8 %
11-20 år	1128	949	913	949	931	907	846	890	816	1081	1136	959	0,7 %
21-30 år	2863	2621	2620	2609	2750	2675	2774	2841	2741	2863	2916	2752	1,9 %
31-40 år	1192	1118	1137	1197	1226	1301	1294	1471	1560	1649	1863	1364	56,3 %
41-50 år	673	546	598	642	689	734	733	783	783	843	925	723	37,4 %
51-60 år	295	272	243	293	361	370	378	404	445	511	537	374	82,0 %
61-70 år	269	231	228	201	233	237	204	259	249	284	295	245	9,7 %
Over 70	123	128	112	97	111	129	143	140	125	156	167	130	35,8 %
Samlet	8037	7096	7125	7346	7690	7745	7787	8360	8232	9024	9550	7999	18,8 %
Utflytting													
0-5 år	781	722	752	778	892	832	830	739	693	714	832	779	6,5 %
6-10 år	355	277	318	311	397	358	327	353	368	403	476	358	34,1 %
11-20 år	1067	968	989	910	1007	1003	881	929	815	923	1029	956	-3,6 %
21-30 år	3025	2892	2916	2861	3231	3200	3294	3232	3131	3160	3172	3101	4,9 %
31-40 år	1008	1008	1012	1069	1241	1193	1149	1212	1229	1299	1436	1169	42,5 %
41-50 år	601	548	615	536	663	683	709	695	665	697	776	653	29,1 %
51-60 år	239	219	225	265	300	293	342	333	360	417	422	310	76,6 %
61-70 år	174	155	159	115	178	172	147	193	163	179	207	167	19,0 %
Over 70	97	136	101	82	106	105	123	134	105	114	125	112	28,9 %
Samlet	7347	6925	7087	6927	8015	7839	7802	7820	7529	7906	8475	7607	15,4 %

Kilde: Panda

3.5.2 Utflytting

Utflyttingsmønsteret fra Hedmark følger i all hovedsak det samme mønsteret som det vi finner på innflyttingssiden, men det er en tendens til at antallet som flytter ut innenfor de forskjellige aldersgruppene er lavere enn antall innflyttere. I 2000 flyttet det ut 8 475 personer fra Hedmark. 3 172 av disse var i alderen 21 til 30 år. I gjennomsnitt på 1990 tallet har det vært i overkant av 3101 personer pr. år i denne aldersgruppen. Ser en på den prosentvise veksten fra 1990- 2000 var den på 4,9%. M.a.o betydelig høyere enn hva man ser på innflyttersiden. For de andre aldersgruppene er tendensen den motsatte: Det er større prosentvis vekst i innflyttingen.

3.5.3 Nettoflytting

Skal det gi noe mening å se på flytting i forbindelse med regionale analyser må dette ses i sammenheng med totalbefolkningen. Dette vil bl.a. gjøre det mulig å sammenlikne forskjellige regioner og avdekke regionspesifikke problemer/effekter/utfordringer. Er det sammenheng mellom regiontype og flyttemønster? Er det slik at det er Hamar regionen som i størst grad får tilflyttere og Nord-Østerdalen som tappes?

Tabell 3.5: Nettoflyttingen sin andel av befolkningen etter kjønn, alder og region. Gjennomsnitt 1990-2000.

Region: Kvinner	Hamar	Glåmdalen	S-Østerdal	N-Østerdal	Hedmark
0-5 år	1,9 %	1,4 %	1,9 %	1,4 %	1,7 %
6-10 år	0,8 %	0,8 %	0,5 %	0,8 %	0,8 %
11-20 år	0,0 %	-0,2 %	-0,2 %	-0,1 %	-0,1 %
21-30 år	-0,8 %	-1,8 %	-1,0 %	-2,7 %	-1,3 %
31-40 år	1,0 %	0,6 %	1,0 %	1,1 %	0,9 %
41-50 år	0,3 %	0,1 %	0,2 %	0,1 %	0,2 %
51-60 år	0,2 %	0,5 %	0,2 %	0,2 %	0,3 %
61-70 år	0,2 %	0,4 %	0,5 %	0,3 %	0,3 %
Over 70	0,0 %	0,1 %	0,1 %	0,2 %	0,1 %
Samlet	0,3 %	0,1 %	0,2 %	0,1 %	0,2 %
Region: Menn	Hamar	Glåmdalen	S-Østerdal	N-Østerdal	Hedmark
0-5 år	2,0 %	1,4 %	1,4 %	1,5 %	1,7 %
6-10 år	1,0 %	1,0 %	0,9 %	0,6 %	0,9 %
11-20 år	0,2 %	0,2 %	-0,1 %	0,1 %	0,1 %
21-30 år	-1,4 %	-1,8 %	-1,0 %	-2,9 %	-1,5 %
31-40 år	1,0 %	0,1 %	0,6 %	1,0 %	0,7 %
41-50 år	0,3 %	0,2 %	0,2 %	0,3 %	0,3 %
51-60 år	0,2 %	0,5 %	0,3 %	0,2 %	0,3 %
61-70 år	0,3 %	0,8 %	0,5 %	0,4 %	0,5 %
Over 70	0,0 %	0,1 %	0,2 %	0,2 %	0,1 %
Samlet	0,3 %	0,1 %	0,2 %	0,0 %	0,2 %

Kilde:Panda

Tabell 3.5 viser nettoflyttingene i prosent av befolkningen i bestemte aldersgrupper for kvinner og menn (gjennomsnitt for perioden 1990- 2000). Når det gjelder flytting er det

vanskelig å etterspore noen store kjønnsforskjeller. Alle regioner, og innenfor de fleste aldersgruppene, har en positiv nettoflytting. Eneste aldersgruppe som har negativ nettoflytting i alle regioner og for begge kjønn er aldersgruppen 21-30 år. Det er Nord-Østerdalen som har den største negative andelen for denne aldersgruppen.

3.6 Regionvise flyttemønstre

Brutt ned på region- og kommunenivå er flyttemønstrene relativt forskjellige. Tidligere har det vært antatt at det i større grad er jentene som flytter ut, mens guttene i større grad "holder seg hjemme". Et annet interessant spørsmål er regionsenternes betydning eller i hvilken grad de fungerer som buffere.

I forbindelse med Innlandsindeksen ble det gjennomført en representativ undersøkelse blant innbyggerne i Innlandet mht til flytteplaner. 98% av befolkningen i Nord-Østerdalen har ingen planer om å flytte. I Hamar- og Glåmdalsregionen er det 95% som svarer at de ikke har noen planer. I Sør-Østerdalen er tilsvarende svarandel 94%.

3.6.1 Hamarregionen

Totalt var det 4 387 personer som flyttet til Hamarregionen i 2000. 57% av disse var innflyttere enten fra andre steder i Norge eller utlandet. 9% av innflyttingen er fra andre regioner i Hedmark. (1% kommer fra Nord-Østerdalen, 3% fra Glåmdalsregionen og 5% av innflytterne kommer fra Sør - Østerdalsregionen.) 34% av flyttingene i Hamarregionen (intern flytting i kommunene ikke medtatt) er flytting til en annen kommune i samme region.

Hamar som regionsenter er den kommunen i regionen som har størst innflytting målt i antall personer. 36% av innflytterne utenfra Hedmark bosetter seg i Hamar.

Hvor er det folk fra Hamarregionen flytter ? I 2000 var det totalt 3 820 personer som flyttet i eller ut av Hamarregionen (intern flytting i kommunene ikke medregnet). 51,6% flyttet ut av fylket, i underkant av 10% (372 personer) flyttet til andre regioner i Hedmark, i all hovedsak til Sør-Østerdal (56%) og da spesielt Elverum. Den resterende andel flyttet til andre kommuner i Hamarregionen.

3.6.2 Glåmdalsregionen

I løpet av 2000 flyttet 2 683 personer til Glåmdalsregionen. 63% av disse kom fra andre fylker eller utlandet. 8,6% flyttet fra andre regioner i Hedmark (Hamarregionen 4,4%, Sør-Østerdal 3,6% og Nord-Østerdal 0,6%). Resterende andel var flyttinger mellom kommuner i Glåmdalsregionen. 35% (602 personer) av innflyttingen utenfra fylket havnet i Kongsvinger.

Av de 2394 personene som flyttet i Glåmdalsregionen i 2000 var det 57% som flyttet til et annet fylke eller ut av landet, mens 11,2% flyttet til en annen region i Hedmark. Kun 1% av de som flyttet dro til Nord-Østerdalen. Hamarregionen og Sør - Østerdalsregionen mottok ca.5% hver av utflytterne.

3.6.3 Sør-Østerdalsregionen

1 740 personer flyttet enten til Sør-Østerdalsregionen eller flyttet inn i en annen kommune i regionen. 67% av innflytterne i regionen kom fra andre fylker, 12,1% fra Hamarregionen, 7,1% fra Glåmdalen og 2,5% fra Nord-Østerdalen. Underlagsmaterialet viser at mesteparten av innflyttingen går til Elverum (55%). I hovedsak kommer innflytterne fra Hamarregionen og Våler når det gjelder innflyttere fra resten av fylket.

1 584 personer flyttet fra Sør-Østerdalsregionen. 67% flyttet ut av Hedmark, 21% flyttet til en annen region i fylket, mens 12,4% flyttet til en annen kommune i regionen.

3.6.4 Nord-Østerdalsregionen

740 personer ble i 2000 registrert som innflyttere i Nord-Østerdalen. (Flytting innen kommunegrensen er ikke tatt med). Tynset, som regionsenter, er den kommunen som har størst andel innflyttere (29,6%). 68% av innflytterne til regionen kom fra andre fylker, 6% fra Hamarregionen, 3% fra Glåmdalsregionen og 3% fra Sør-Østerdalen.

I 2000 flyttet 677 personer fra Nord-Østerdalen. 61% flyttet til et annet fylket eller utlandet. 8,6% flyttet til Hamarregionen, 6,5% til Sør-Østerdalsregionen og litt over 2% til Glåmdalsregionen. Den resterende andelen flyttet mellom kommuner i Nord-Østerdalen.

3.7 Utdanningsnivå

Befolkningens utdanningsnivå er en sentral indikator/faktor for å få til regional utvikling (SSB rapport 2002/26). Hedmark har det laveste utdanningsnivået i Norge (målt ut fra andel av befolkning med høgskole/ universitetsutdanning). Figur 3.4 viser befolkning fordelt etter høyeste fullførte utdanning pr. 1. oktober 2001 for landet som helhet, fylkene i Østlandsregionen og Sør-Trøndelag rangert etter andelen med høyere utdanning.

Hedmark og Oppland er de fylkene som har lavest andel av personer med universitets- og høgskoleutdanning, 16,1% mot 21,8% for landet som helhet. I Hedmark har tre av ti kun grunnskole som høyeste fullførte utdanning.

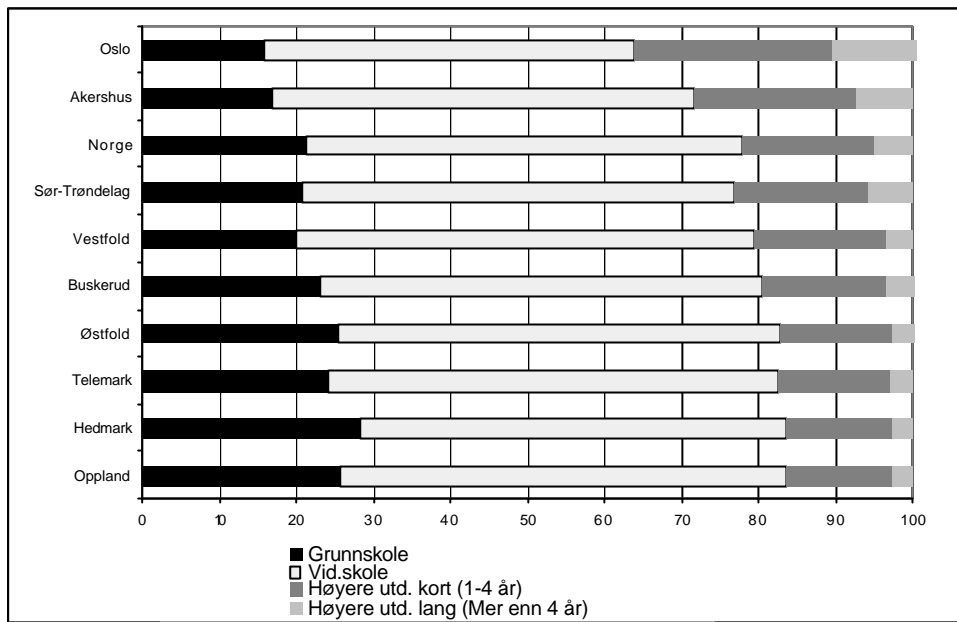
En av årsakene til denne fordelingen ligger i fylkets næringsstruktur. Hedmark har en næringsstruktur som i mindre grad etterspør personer med fagbrev eller høyere. Både Hedmark og Oppland har et forholdsvis lavt utdanningsnivå innen samtlige næringer. Unntaket er primærnæringene.

Tabell 3.6. Befolkning på regionnivå i Hedmark fordelt etter høyeste fullførte utdanningsnivå pr. 1.okt. 2000 og 2001

	Grunnskole-nivå		Videregående-skole-		Høyere utdanning	
	2000	2001	2000	2001	2000	2001
Glåmdalsreg.	33,5 %	32,6 %	54,3 %	54,7 %	12,2 %	12,7 %
Hamarreg	26,9 %	26,0 %	54,7 %	55,1 %	18,4 %	18,9 %
Sør-Østerdal	30,2 %	29,4 %	53,0 %	53,6 %	16,8 %	17,0 %
Nord-Østerdal	21,8 %	21,1 %	62,2 %	62,5 %	16,0 %	16,4 %
Hedmark	29,0 %	28,1 %	54,9 %	55,3 %	16,1 %	16,5 %

Kilde SSB

Figur 3.4. Befolkning fordelt etter høyeste fullførte utdanningsnivå pr. 1.oktober 2001.

Kilde SSB

På regionnivå er det også relativt store forskjeller når det gjelder utdanningsnivå. Hamarregionen er det området hvor størst andel av befolkningen har universitetshøgskoleutdanning (18,9%) og Glåmdalsregionen det området som har lavest andel (12,7%).

I denne sammenhengen er det viktig å understreke at tallene ikke sier noe om kunnskapen eller realkompetansen i en region. Dette er kun et mål på formell utdanning. Statistikken omfatter heller ikke personer som ikke har noen fullført utdanning eller er uregistret.

I forbindelse med utarbeidelsen av Innlandsindeksen 2002 gjennomførte Østlandsforskning en egen undersøkelse. Totalt ble 150 avgangselever i de videregående skolene i Hedmark og Oppland spurt om framtidig utdanning, jobb og bosted. Noen av funnene fra denne undersøkelsen viser:

- Over 50% av ungdommene vil ta mer utdanning etter videregående skole.
- 2/3 regner med at utdanningen vil skje utenfor Hedmark og Oppland, 15% vil dra utenlands.
- I overkant av 25% vil bo i Hedmark (og Oppland) etter fullført utdanning. 40% svarer at de ikke har ønsker om noe bestemt område.
- 50% av de unge vil jobbe innen tjenesteyting, 25% har ingen preferanser
- Kun 5 personer ville jobbe innenfor industri og landbruk.

Hvis en ser på andelen av befolkningen (16-20 år) som har begynt på videregående utdanning (inkl. lærlinger), ligger både Hedmark og Oppland omtrent på samme nivå som landsgjennomsnittet. Av elever som avsluttet grunnskolen våren 1995, begynte på videregående opplæring og har fullført/bestått på normert tid, ligger Hedmark noe under landsgjennomsnittet på 58,5% (56,6%).

3.8 Oppsummering og konklusjoner

Alle regioner i Hedmark har hatt en svakere befolkningsvekst enn landet som helhet i perioden 1990- 2001. Hamarregionen er den eneste regionen i fylket som har hatt en positiv utvikling i hele tidsperioden. Hovedtendensen er at det er regionsentrene (Hamar, Kongsvinger, Elverum og Tynset) som styrker eller opprettholder befolkningsnivået. Hamarregionen er den eneste regionen som har positiv balanse i forholdet mellom antall fødte og antall døde. Glåmdalsregionen er det området som har den svakeste "vekstkraften". Alderssammensetningen i Hedmark skiller seg fra landet som helhet, med en større andel av de eldste aldersgruppene. Alle regioner i Hedmark har en andel i fertil alder som er lavere enn hva en finner på landsbasis. Tendensen er at andelen kvinner i fertil alder var synkende gjennom 1990 tallet for alle de geografiske områdene.

Fylket som helhet har i mesteparten av perioden hatt en positiv nettoflytting. Når det gjelder flytting er det vanskelig å etterspore noen store kjønnsforskjeller. Alle regioner, og innenfor de fleste aldersgruppene, har en positiv nettoflytting. Eneste aldersgruppe som har negativ nettoflytting i alle regioner og for begge kjønn er aldersgruppen 21-30 år.

Hedmark og Oppland er de fylkene som har lavest andel av personer med universitets- og høgskoleutdanning, 16,1% mot 21,8% for landet som helhet. I Hedmark har tre av ti kun grunnskole som høyeste fullførte utdanning.

Hovedutfordringen for Hedmark, og tre av fire regioner mht til befolkningsutvikling, er mangelen på egen vekstkraft. Årsaken til dette er en økende andel eldre og færre kvinner i fertil alder. Selv om de fleste regioner har hatt en positiv nettoflytting de ti siste åra er ikke den sterk nok til å oppveie fødselsunderskuddet. På regionalt nivå har regionsentrene en stabiliserende funksjon i forhold til befolkningsutvikling. Ungdommens vektlegging av bl.a. arbeidsmarkedets betydning for framtidig bosettingsvalg er en indikasjon på at satsing på regionsentre er en framtidsrettet strategi. Ca. 10% av arbeidsstyrken pendler ut av fylket og er også et uttrykk for at regionene har bo - kvaliteter som verdsettes høyt.

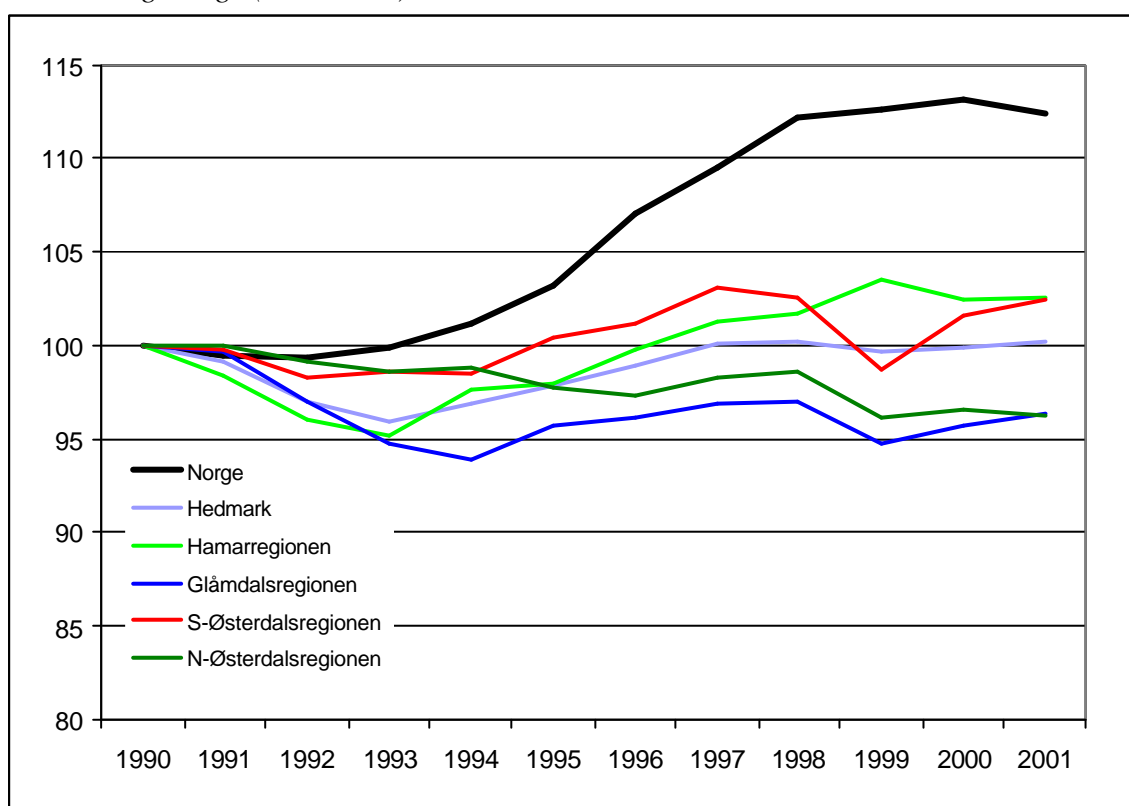
I en globalisert kunnskapsøkonomi med vekt på kompetanse vil Hedmark stå overfor noen utfordringer. Pr i dag er Hedmark 's andel av personer med høgskole/universitetsutdanning lav sammenliknet med landsgjennomsnittet.

4 Nærings-, sysselsettings- og arbeidsmarkedsutvikling.

4.1 Hovedtendenser

Ved utgangen av 2001 var det i overkant av 75 000 personer sysselsatt i Hedmark. Sammenliknet med utgangen av 1990 er det en begrenset sysselsettingsvekst, fra 74 868 til 75 064 (0,3%). Grunnet konjunkturelle og mer strukturelle forhold har sysselsettingen i denne perioden variert fra i underkant av 72 000 (1993) til 75 073 ved utgangen av 1998.

Figur 4.1. Indeks for sysselsettingsutvikling 1990-2001 for regionene i Hedmark, Hedmark og Norge (1990=100)

Kilde:PANDA

Figur 4.1 viser utviklingen på nasjonalt nivå, i Hedmark og for regionene i perioden 1990 til 2001 (framstilt som en indeks, 1990 = 100). Hovedtendensene er at nedgangs-konjunkturen på begynnelsen av 1990 tallet varte lengre (eller oppgangen kom seinere) i Hedmark enn landet som helhet. En viktig forklaringsfaktor her er fylkets næringsstruktur. Hedmark har lite av det som på den tiden var oppgangsnæringer (oljerelatert industri, fiskebruk og forretningsmessig tjenesteyting). Fra 1993/94 og fram til rundt 1998 hadde de fleste regionene en vekst, men styrken varierer.

Glåmdalsregionen hadde den sterkeste nedgangen. En av årsakene til dette var at regionen på den tiden hadde mange arbeidsplasser innenfor trelast og treforedling. Strukturrasjonalisering innenfor denne næringen medførte en sterk nedgang i antall

arbeidsplasser. Veksten i Glåmdalen har i hovedsak kommet innenfor offentlig og privat tjenesteyting, men regionen har ikke klart å erstatte arbeidsplassene som forsvant på begynnelsen av 1990- tallet.

Hamarregionen skiller seg ut ved nesten sammenhengende vekst fra 1993 og fram til utgangen av 2001. Hovedårsaken til dette er vekst innen tjenesteyting.

Sør - Østerdalsregionen hadde et litt annet utviklingsforløp. For det første hadde denne regionen (sammen med Nord-Østerdalen) den minste nedgangen på begynnelsen av 1990 tallet. Fra 1994 og fram til 1998 hadde regionen den sterkeste veksten av alle regionene. Nedleggelsen av Rena Kartong medførte en relativt sterk nedgang i 1998 etterfulgt av en sterk oppgang året etter (etablering av Rena Leir). En viktig drivkraft for utviklingen i denne regionen fra midten av 1990- tallet er statlig sektor.

Nord- Østerdalen har en annen utvikling enn de andre regionene i fylket. For det første hadde ikke regionen samme nedgang, eller ble ikke så rammet av nedgangskonjunkturen på begynnelsen av 1990. På den annen side har heller ikke regionen tatt del i oppgangskonjunkturen som kom rundt 1994. Årsaken til dette er avhengigheten av primærnæringene. Endring i strukturelle betingelser (for eksempel tømmerpris, frihandelsavtaler, landbrukspolitikk, produktivitetendringer) for primærnæringene har ikke gitt arbeidsplassvekst i oppgangstiden fra midten av 1990- tallet.

4.2 Næringssammensetning og –utvikling.

Fra 1990 til 1995 sank antall sysselsatte i Hedmark med 2,2%. I perioden 1995 til 2001 økte den med 2,5%. Ved utgangen av 2001 var det i overkant av 75 000 sysselsatte i fylket.

På landsbasis var det fra 1990 til 1995 en økning i antall sysselsatte med 4,7% og fra 1995 til 2001 en vekst på 7,4%.

Gitt at Hedmark hadde hatt samme utviklingen som på landsbasis i perioden 1995-2001 ville det vært i underkant av 3 600 flere sysselsatte i 2001. I dette vekstanslaget er Oslo og Akershus inkludert. Ved å bruke vekstraten for Norge korrigert for Oslo/Akershus ville det derimot vært en sysselsettingsnedgang i Hedmark på 13,5% eller et tap på 10 000 arbeidsplasser.

Hovedtendensen i utviklingen på 1990- tallet mht til arbeidsplasser er en vridning fra primærnæring og over til tertiærnæringene (tjenesteyting). I 1990 var det 7 900 arbeidsplasser innen jord- og skogbruk. I 2001 var det i overkant av 4 600 igjen. For forretningsmessig og privat tjenesteyting var det en vekst fra i underkant av 5 400 arbeidsplasser til i overkant av 10 500 i samme periode. I tillegg kommer veksten i offentlig tjenesteyting. I denne sammenheng bør det nevnes at noe av veksten i forretningsmessig og privat tjenesteyting skyldes endring i statistikkgrunnlaget (kategorien ufordelt fra 1991 er i hovedsak klassifisert innenfor forretningsmessig og privat tjenesteyting i 2001).

Tabell 4.1. Antall sysselsatte etter næring i Hedmark 1990, 1995 og 2001 og prosentvis endring sysselsatte i Hedmark og landet som helhet.

				Hedmark		Norge	
	1990	1995	2001	1990-95	1995-01	1990-95	1995-01
1. Jordbruk og fiske	5917	5062	3601	-14,4 %	-28,9 %	-9,8 %	-23,8 %
2. Skogbruk	1950	1275	1022	-34,6 %	-19,8 %	-28,2 %	-15,9 %
3. Nærings- og nytelsesmidler	2637	2945	2980	11,7 %	1,2 %	3,8 %	-6,9 %
4. Trelast og treforedling	4864	3462	2936	-28,8 %	-15,2 %	-14,0 %	-13,2 %
5. Møbler og annen industri	655	714	728	9,0 %	2,0 %	27,2 %	0,0 %
6. Grafisk og tekstiler	1012	1037	847	2,5 %	-18,3 %	1,6 %	-17,0 %
7. Bergverksdrift, kjemisk, mineralisk og metaller	1872	1796	1767	-4,1 %	-1,6 %	-11,8 %	-8,0 %
8. Verkstedproduksjon	2521	2304	2086	-8,6 %	-9,5 %	1,3 %	-3,0 %
9. Bygg og anlegg, kraft og vann	6404	5473	6484	-14,5 %	18,5 %	-8,6 %	19,3 %
10. Varehandel, unntatt bilverksted	10205	9652	9387	-5,4 %	-2,7 %	-0,6 %	5,1 %
11. Hotell- og restaurantdrift	2122	1860	1914	-12,3 %	2,9 %	10,7 %	9,6 %
12. Samferdsel	5192	4783	4072	-7,9 %	-14,9 %	3,5 %	0,8 %
13 Bank og forsikrin	1332	1342	1125	0,8 %	-16,2 %	-14,1 %	-6,0 %
14. Forretningsmessig og privat tjenesteyting (inkl. bilverksted)	5372	5651	10504	5,2 %	85,9 %	17,4 %	88,8 %
15 Kommunal tjenesteyting	17253	19281	18359	11,8 %	-4,8 %	17,5 %	-11,3 %
16 Statlig tjenesteyting	3291	3895	7195	18,4 %	84,7 %	11,1 %	73,7 %
Uspesifisert tjenyt	1798	1654	30	-8,0 %	-98,2 %	14,9 %	-97,5 %
Uspesifisert ellers	471	1019	27	116,3 %	-97,4 %	3,1 %	-93,9 %
Sum sysselsetting	74868	73205	75064	-2,2 %	2,5 %	4,7 %	7,4 %

Kilde: Panda

4.2.1 Jordbruk

Hedmark har hatt en sterk nedgang i antall sysselsatte innenfor primærnæringene i begge tidsperiodene. Den prosentvise nedgangen er sterkere enn hva en finner på nasjonalt nivå. Jordbruket hadde sterkest nedgang 1995-01, mens skogbruket hadde den største nedgangen i 1990-95. I jordbruket var det 5917 arbeidsplasser i 1990. I løpet av en femårsperiode forsvant det 855 arbeidsplasser (-14,4%). I perioden 1995 til 2001 forsvant det 1 460. Dvs at det i gjennomsnitt forsvant 4,7 arbeidsplasser pr. uke i hele seksårsperioden.

Hedmark er et sterkt primærnæringsfylke. Figur 4.2 viser andel sysselsatte i jordbruket i 1990, 1995 og i 2000 på regionnivå, for fylket som helhet og på landsbasis. Andelen sysselsatte i en næring er et uttrykk for næringens direkte betydning i regionen (tar ikke hensyn til multiplikatoreffekt). Jordbrukets sysselsettingseffekt er svekket gjennom hele 90 tallet, men spesielt fra 1995 til 2001. I 1990 var nesten 8,0% av de sysselsatte i Hedmark i denne næringen. Ved utgangen av 1995 var denne andelen redusert til 6,9% og i 2001 var sysselsettingsandelen 4,8%.

Tabell 4.2 Sysselsatte i jordbruket

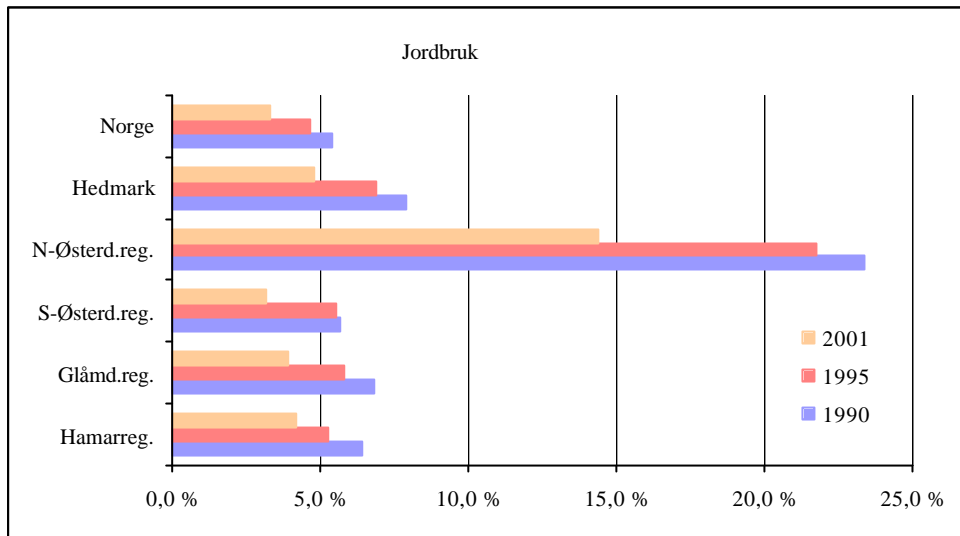
Sysselsatte:	1990	1995	2001
Jordbruk			
Hamarregionen	2190	1758	1478
Glåmdalsregionen	1400	1135	766
Sør-Østerdalsregionen	773	753	437
Nord-Østerdalsregionen	1554	1416	920
Hedmark	5917	5062	3601

Det har vært samme utvikling for landet som helhet, men nedgangen har ikke vært like sterk (1990; 5,4% og i 2001 3,3%).

Jordbruket har størst sysselsettingseffekt i Nord- Østerdalen. I 1990 var nesten en av fire (23,4%) sysselsatt i denne næringen, i 1995 var andelen redusert til 21,8%. Ved

utgangen av 2001 var andelen redusert til 14,4%, dvs en nedgang på ni prosentpoeng fra 1990 (fra 1554 til 920 sysselsatte i 2001).

Figur 4.2. Andel sysselsatt i jordbruket i 1990,1995 og 2001

Kilde:PANDA

I alle regioner, med unntak av Sør-Østerdalsregionen, har landbruket større betydning enn hva vi finner på landsbasis ved utgangen av 2001.

Hovedårsaken til denne utviklingen ligger i endringen av norsk landbrukspolitik med bl.a. større vekt på rasjonell drift, salg av mjølkekvoter, endring i frihandelsavtaler (GATT forhandlinger osv). Oppgangskonjunktoren som startet på midten av 1990- tallet har medført at flere har hatt mulighet til å få seg en annen jobb. Landbruksnæringen er også preget av generasjonsskifte.

4.2.2 Skogbruk

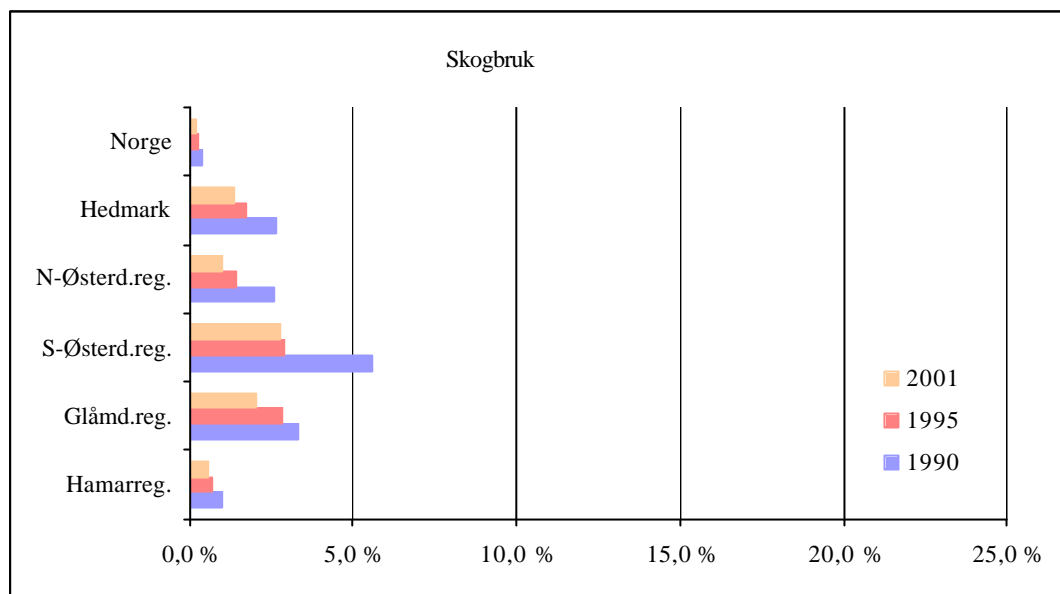
Hedmark er landets viktigste skogfylke og har historisk sett vært en viktig arbeidsplass for hedmarkingene. På landsbasis er skogbruk en marginal næring, kun 0,2% var sysselsatt i skogbruket ved utgangen av 2001 (i 1990 0,4%). Utviklingen i skogbruket følger et annet mønster enn jordbruket. Skogsnæringen hadde den største nedgangen fra 1990 til 1995. Fra 1995 til 2001 er nedgangen i andel sysselsatte redusert. Skogbrukets sysselsettingsandel er redusert i alle regioner i Hedmark. For fylket som helhet var 2,6% sysselsatt i skogbruket i 1990 (1 950 sysselsatte), i 2001 var den redusert til 1,4% (1 022 sysselsatte).

Tabell 4.3 Sysselsatte i skogbruket

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Skogbruk			
Hamarregionen	344	230	179
Glåmdalsregionen	676	555	401
Sør-Østerdalsregionen	760	397	379
Nord-Østerdalsregionen	170	93	63
Hedmark	1950	1275	1022

På regionnivå har skogbruket størst andel sysselsatte i Sør - Østerdalsregionen. Ved utgangen av 2001 var 2,7% sysselsatt innenfor skogbruk. Denne regionen hadde en halvering av antall arbeidsplasser innen skogbruket fra 1990 til 1995. Årsaken til utviklingen innen skogbruket skyldes økt maskinell hogst, prisutviklingen på tre- og massevirke.

Figur 4.3. Andel sysselsatt i skogbruket i 1990, 1995 og 2001

Kilde: PANDA

4.2.3 Næringsmiddelindustrien

Næringsmiddelindustrien er et av de viktigste industrisegmentene i Hedmark. Næringen styrket sin betydning fra en sysselsettingsandel på 3,5% i 1990 til 4,0% i 1995 og 2001. På landsbasis har det vært en nedgang i løpet av 1990-tallet, fra en sysselsettingsandel på 2,9% i 1990 til 2,5% i 2001.

Tabell 4.4 Sysselsatte i næringsmiddelindustrien

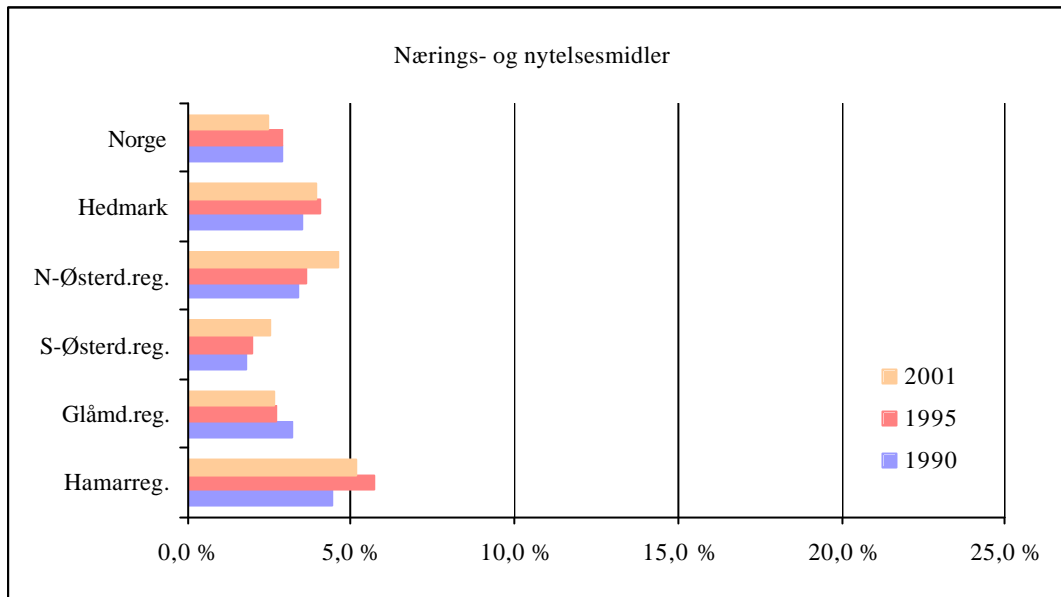
Sysselsatte:	1990	1995	2001
Nærings- og nytelsesmidler			
Hamarregionen	1513	1912	1807
Glåmdalsregionen	655	528	521
Sør-Østerdalsregionen	246	268	353
Nord-Østerdalsregionen	223	237	299
Hedmark	2637	2945	2980

Ved utgangen av 2001 var det 2 980 arbeidsplasser i denne sektoren som utgjorde fire prosent av de sysselsatte. Næringen hadde en vekst på 11,7% i perioden 1990-95 (landsbasis: 3,8%). Fra 1995 til 2001 var økningen 1,2%, mens det på landsbasis var en nedgang på i underkant av sju prosent.

Næringsmiddelindustrien har styrket sin betydning i begge Østerdalsregionene. Ved utgangen av 2001 var andelen 4,7% i Nord-Østerdalen (1990: 3,4%) og 2,5% lenger sør (1990: 1,8%). Noe av veksten i Nord-Østerdalen skyldes etablering av nytt osteri på Alvdal og restrukturering av Tine meierier med nytt produksjonsanlegg på Tolga. I Glåmdalsregionen har utviklingen vært motsatt og næringen svekket sin betydning fra 1990 til 1995 (3,2% til 2,7%). I Hamarregionen økte næringen sin andel av sysselsatte fra 4,4% i 1990 til 5,7% i 1995. Fra 1995 til 2001 ble andelen redusert til 5,1%. Veksten i Hamarregionen fra 1990 til 1995 skyldes utbygging av Hed-Opp sitt slakterianlegg på Rudshøgda.

Sektoren har gjennomgått relativt store endringer de siste ti åra fordi markedet i større grad har blitt åpnet for utenlandsk konkurranse. Dette har medført at næringen har måttet drive stor grad av innovasjon, produkt- og prosessutvikling.

Figur 4.4. Andel sysselsatt i næringsmiddelindustrien i 1990, 1995 og 2001

Kilde:PANDA

4.2.4 Trelast og treforedling

Trelast og treforedling utgjorde 6,5% av arbeidsplassene i Hedmark i 1990 (4864). Fram til 1995 ble antall sysselsatte redusert med 28,8%. Neste perioden, 1995 til 2001, var det en reduksjon på 15,2%. Nedgangen på landsbasis var henholdsvis – 14% og – 13,2%.

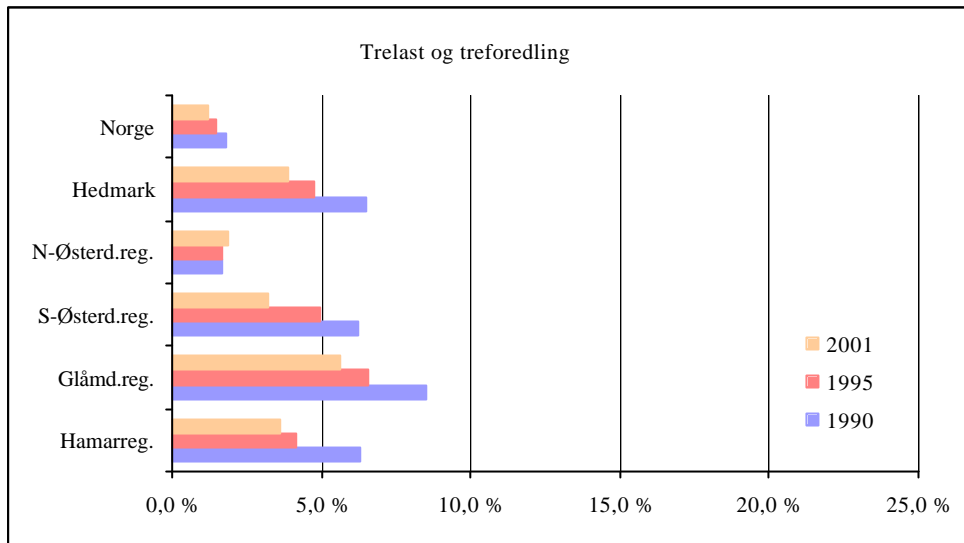
Tabell 4.5 Sysselsatte i trelast og treforedling

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Trelast og treforedling			
Hamarregionen	2163	1394	1266
Glåmdalsregionen	1743	1282	1105
Sør-Østerdalsregionen	845	678	446
Nord-Østerdalsregionen	113	108	119
Hedmark	4864	3462	2936

Figur 4.5 viser trelast og treforedling sin relative andel av sysselsettingen. I alle regioner har denne næringen en større betydning enn hva en finner på nasjonalt nivå. Med unntak av Nord- Østerdalsregionen har sysselsettingsandelen blitt redusert i alle regioner. I 1990 var 6,5% sysselsatt i denne næringen. Fram til 1995 var det en nedgang på 1,8 prosentpoeng. Fra 1995 til 2001 ble andelen redusert til 3,9%. Glåmdalsregionen er det området som har størst andel sysselsatte i denne næringen.

Hovedårsaken til at trelast og treforedling har svekket sin betydning ligger på teknologiske området.

Figur 4.5. Andel sysselsatt i trelast- og treforedling i 1990, 1995 og 2001

Kilde: PANDA

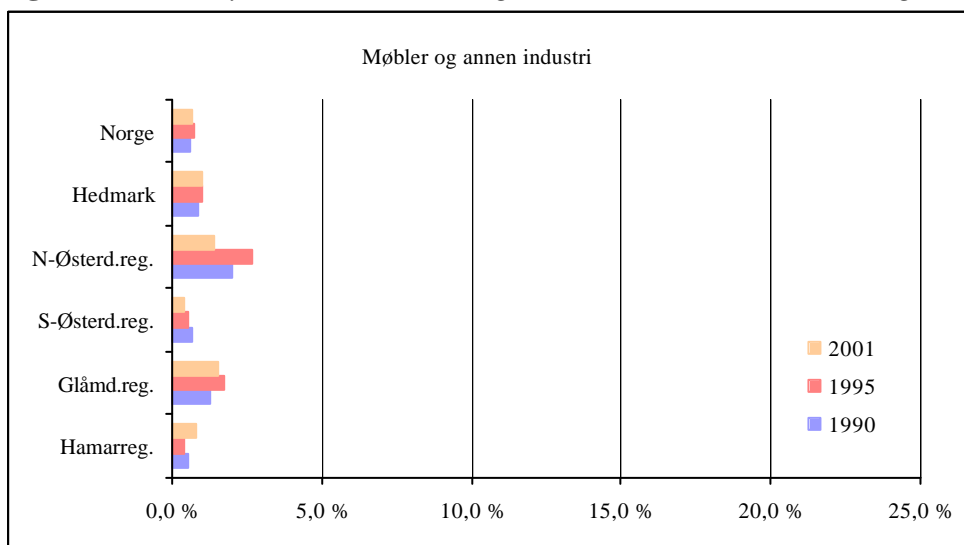
4.2.5 Møbler og annen industri

Møbler og annen industri er en marginal næringsgrein (utgjør mindre enn 1% av de sysselsatte) både på landsbasis, Hedmark fylke og i to av fire regioner. I Nord-Østerdalen og i Glåmdalen er 1,5% av arbeidsplassene innenfor denne næringen.

Tabell 4.6 Sysselsatte i møbler og annen industri

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Møbler og annen industri			
Hamarregionen	172	132	276
Glåmdalsregionen	263	339	305
Sør-Østerdalsregionen	88	69	58
Nord-Østerdalsregionen	132	174	89
Hedmark	655	714	728

Figur 4.6. Andel sysselsatt i møbler og annen industri i 1990, 1995 og 2001.

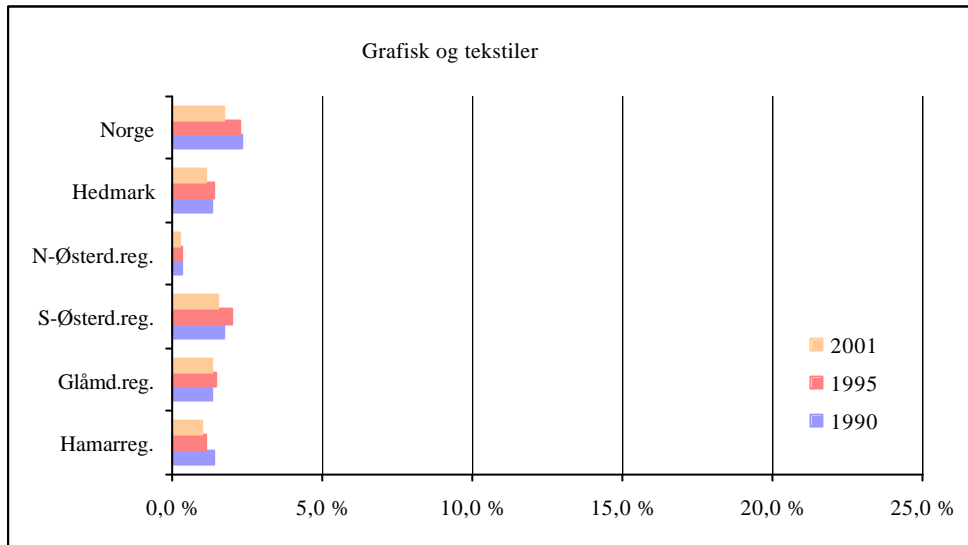

Kilde: PANDA

4.2.6 Grafisk- og tekstilindustri

Grafisk- og tekstilindustri har mindre betydning i Hedmark enn på landsbasis. Spesielt liten betydning har den i Nord-Østerdalen, hvor den har vært stabil rundt 0,3% fra 1990 og fram til i dag. I et Hedmarks perspektiv har næringen størst betydning i Sør-Østerdal hvor 1,5% er sysselsatt i næringen ved utgangen av 2001.

Figur 4.7. Andel sysselsatt i grafisk og tekstil industri i 1990, 1995 og 2001.

Kilde: Panda

Et viktig kjennetegn ved denne næringskategorien er at den har vært relativt stabil fra 1990 og fram til i dag. Den relative styrken har med andre ord vært opprettholdt til tross for en rask utvikling innenfor IKT- området.

Tabell 4.7 Sysselsatte i grafisk og tekstilindustri.

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Grafisk og tekstiler			
Hamarregionen	484	387	361
Glåmdalsregionen	274	284	258
Sør-Østerdalsregionen	234	272	209
Nord-Østerdalsregionen	20	19	19
Hedmark	1012	962	847

4.2.7 Bergverksdrift, kjemisk, mineralsk og metaller

Bergverksdrift, kjemisk, mineralsk og metaller sysselsatte 2,4% i Hedmark ved utgangen av 2001. Det er sammen andel som man finner for landet som helhet.

Bergverksdrift, kjemisk, mineralsk og metaller har en relativt stabil betydning/effekt for fylket sett under ett. På hele 1990 tallet og fram til utgangen av 2001 var ca. 2,5% sysselsatt innenfor denne kategorien. På nasjonalt nivå er næringens relative betydning svekket. 3,3% var sysselsatt i denne kategorien i

1990. Ved utgangen av 2001 var andelen redusert til 2,4%. Brutt ned på regionalt nivå er sektorens betydning for det første veldig varierende og for det andre forskjellig.

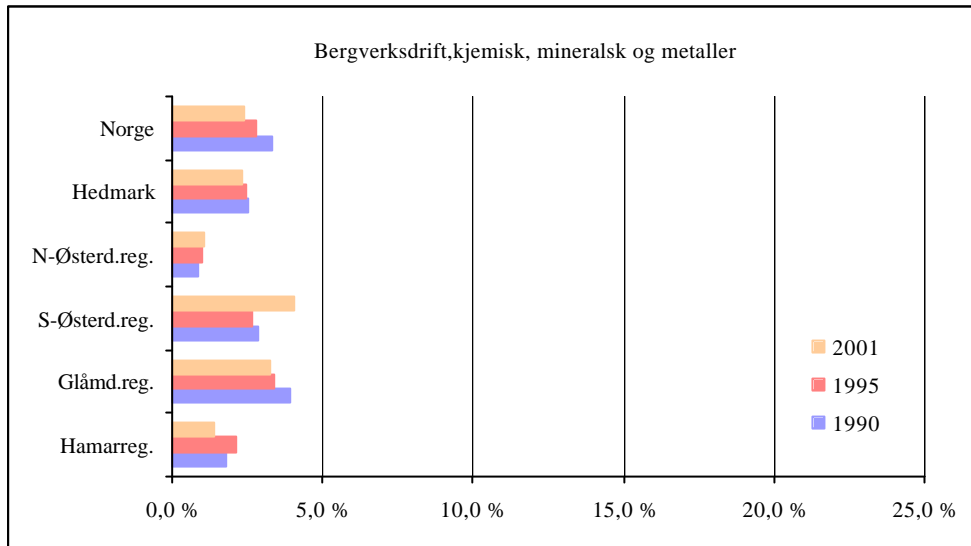
Bergverksdrift med mer er minst viktig i Nord-Østerdalen, men næringsgruppen har

Tabell 4.8 Sysselsatte i bergverksdrift m.m.

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Bergverksdrift m.m.			
Hamarregionen	616	710	500
Glåmdalsregionen	808	660	635
Sør-Østerdalsregionen	391	363	564
Nord-Østerdalsregionen	57	63	68
Hedmark	1872	1796	1767

styrket sin betydning fra 1990 til 2001. Ved utgangen av 2001 er næringen viktigere i denne regionen enn på landsbasis. I 1990 var situasjonen den motsatte.

Figur 4.8. Andel sysselsatt i bergverksdrift, kjemisk mineralisk og metall industri i 1990, 1995 og 2001.

Kilde: PANDA

Glåmdalsregionen, som er tunge i forhold til industri, har et annet utviklingsmønster. I 1990 hadde denne regionen størst andel sysselsatt innenfor denne kategorien (4%). Fram til 2001 ble andelen redusert med 0,8 prosentpoeng.

Hamarregionen på sin side følger et annet utviklingsforløp med en vekst fra 1990 og fram til 1995. Fra dette tidspunktet og fram til 2001 har det vært en nedgang. Næringens relative betydning for sysselsettingen ligger på et lavere nivå ved utgangen av 2001 enn hva den gjorde elleve år før.

4.2.8 Verkstedproduksjon

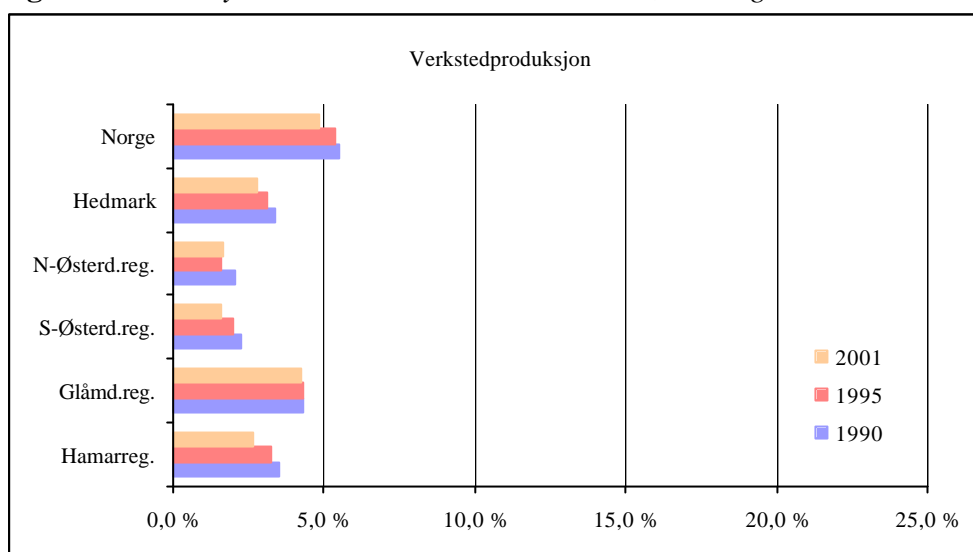
Verkstedproduksjon sysselsatte nesten 2 100 personer ved utgangen av 2001. Dette utgjorde 2,8% av de sysselsatte. Sammenliknet med landet som helhet hadde Hedmark en nedgang i antall sysselsatte på 8,6% fra 1990 til 1995, mens Norge hadde en økning på 1,3%. Fra 1995 til 2001 ble antall sysselsatte redusert med nesten ti prosent i Hedmark, mens det på landsbasis var en nedgang på tre prosent.

Verkstedproduksjonen står relativt sett sterkere på landsbasis enn i Hedmark og de fire planregionene. Utviklingen i andel sysselsatte innenfor denne næringen er i hovedsak den samme i Hedmark som på nasjonalt nivå. Unntaket er Glåmdalsregionen som har vært stabil fra 1990 og framover. Det er også i denne regionen hvor verkstedproduksjon har den største kraften sysselsettingsmessig.

Tabell 4.9 Sysselsatte i verkstedproduksjonen.

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Verkstedproduksjon			
Hamarregionen	1205	1085	920
Glåmdalsregionen	875	846	836
Sør-Østerdalsregionen	304	271	224
Nord-Østerdalsregionen	137	102	106
Hedmark	2521	2304	2086

Figur 4.9 Andel sysselsatt i verkstedindustri i 1990, 1995 og 2001

Kilde: PANDA

4.2.9 Bygg og anlegg, kraft og vannforsyning

Bygg, anlegg, kraft og vannforsyning utgjorde ved utgangen av 2001 rundt 8,6% av de sysselsatte, både i Hedmark og på landsbasis. Sektoren opplevde en relativt sterk nedgang i antall sysselsatte fra 1990-95 og en sterk økning fra 1995 til 2001 (Hedmark 18,5% og Norge 19,3%).

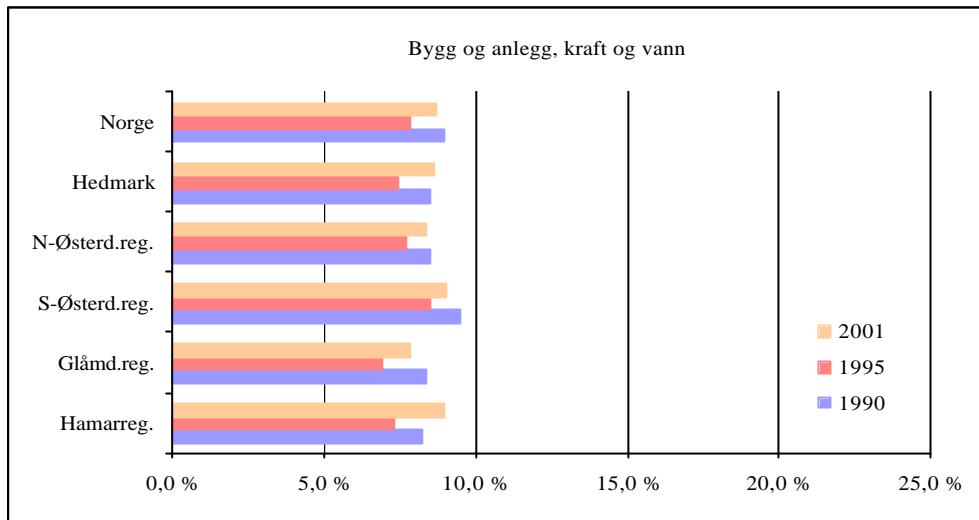
Bygg, anlegg, kraft og vannforsyning sysselsatte åtte til ni prosent, både på landsbasis og i alle regioner ved utgangen av 2001. Utviklingsforløpet er relativt likt for de forskjellige geografiske områdene med en svekkelse i andel sysselsatt fra 1990 til 1995 etterfulgt av en vekst fram til 2001. Årsaken til denne utviklingen er at næringen er konjunkturavhengig.

Tabell 4.10 Sysselsatte i bygg, anlegg, kraft og vann

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Bygg og anlegg			
Hamarregionen	2833	2452	3147
Glåmdalsregionen	1712	1360	1547
Sør-Østerdalsregionen	1292	1160	1254
Nord-Østerdalsregionen	567	501	536
Hedmark	6404	5473	6484

Likheten i de relative sysselsettingsandelen kan tolkes som en indikasjon på at denne næringskategorien i mindre grad er avhengig av regionale forutsetninger /komparative fortrinn. Sammenlikning mellom regionene viser at bygg og anlegg sin sysselsetningsmessige betydning er minst i Glåmdalsregionen. I utgangspunktet er dette overraskende ut i fra den pendlertradisjonen/kulturen som regionen har hatt. Årsaken til dette er antakeligvis at de fleste pendlerne innenfor denne næringen jobber for firmaer registrert utenfor regionen.

Figur 4.10. Andel sysselsatt innenfor bygg og anlegg, kraft og vannforsyning 1990, 1995 og 2001.

Kilde: Panda

4.2.10 Varehandel

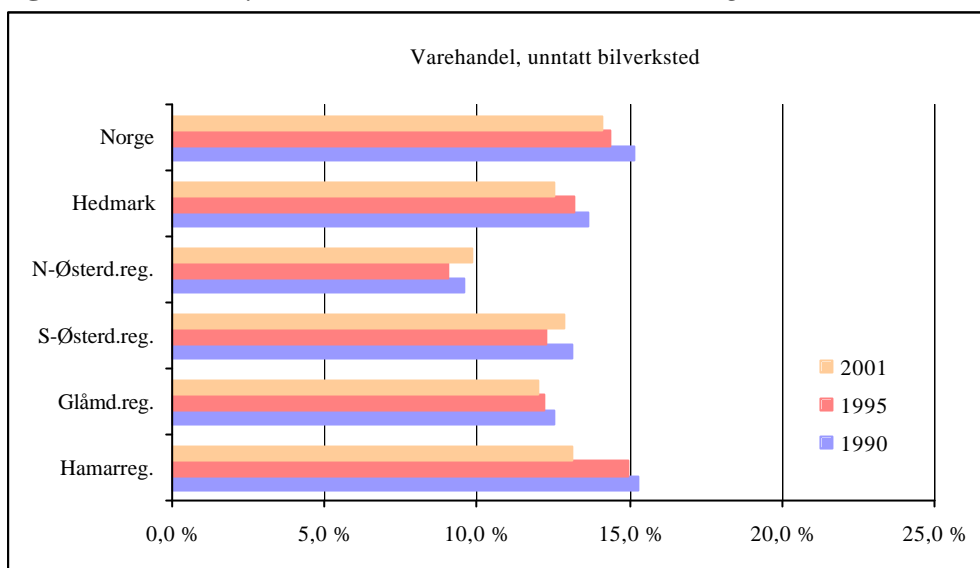
I Hedmark var i overkant av 10 200 personer sysselsatt i varehandel ved utgangen av 2001. Sammenliknet med 1990 var det 818 (-8%) færre enn i 1990 og 265 mindre enn i 1995 (2,7%). På landsbasis var det en beskjeden nedgang i antall sysselsatte fra 1990-1995 (-0,6%), men en økning på 5,1% fra 1995 til 2001. Varehandelens andel av de sysselsatte, er redusert fra 13,6 til 12,5% i Hedmark og fra 15,2 til 14,1% på landsbasis i perioden 1990 til 2001.

Andel sysselsatte innenfor varehandel er mindre i Hedmark enn på landsbasis (2001; 12,5% i Hedmark og 14,1% i Norge). I perioden 1990 til 2001 har det vært en nedgang både for fylket og landet sett under ett. Hamarregionen er det geografiske området i Hedmark med størst andel sysselsatt innenfor varehandel. I 1990 var denne andelen på samme nivå som på landsbasis. Relativt sett har denne næringen redusert sin betydning i forhold til Norge som helhet fram mot 2001. Nord- Østerdalsregionen har lavest andel ansatt i varehandel, men er også den eneste regionen med vekst i den relative andelen fra 1990 og fram til 2001. Sør-Østerdalen følger omtrent samme utvikling som regionen lenger nord, men andelen som er sysselsatt innenfor varehandel er større, samt at det er en svak nedgang fra 1990 til 2001.

Tabell 4.11 Sysselsatte i varehandel

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Varehandel			
Hamarregionen	5224	5005	4607
Glåmdalsregionen	2566	2391	2365
Sør-Østerdalsregionen	1779	1667	1783
Nord-Østerdalsregionen	636	589	632
Hedmark	10205	9652	9387

Figur 4.11. Andel sysselsatt i varehandel i 1990, 1995 og 2001.

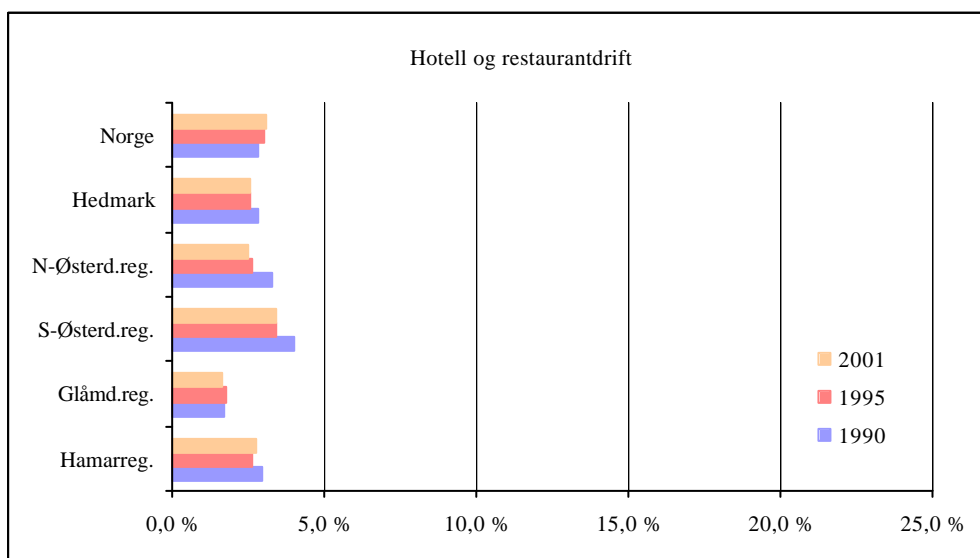
Kilde:PANDA

4.2.11 Hotell- og restaurantdrift

Hotell og restaurantdrift har hatt en nedgang i antall sysselsatte fra 1990 og fram til 1995 (-12,3%) og en økning fra 1995 til 2001 på nesten tre prosent. Antall arbeidsplasser innenfor denne næringen var 1 914 ved utgangen av 2001. Utviklingen på landsbasis var en stigning på nesten elleve prosent i første periode og en stigning på 9,6% fra 1995 til 2001.

3,1% var sysselsatt innenfor hotell og restaurantdrift i Norge i 2001. I Hedmark var det 2,5%. På landsbasis har det vært en svak vekst i andelen sysselsatte i denne næringen fra 1990 til 2001, mens det i Hedmark har vært en nedgang.

Figur 4.12 Andel sysselsatt i hotell og restaurantdrift i 1990,1995 og 2001

Kilde:PANDA

Det er i Sør – Østerdalsregionen at hotell og restaurantnæringen har størst sysselsettingsmessig betydning. Til tross for utviklingen i Trysil har ikke næringen styrket sin andel fra 1990 og fram til i dag (utgangen av 2001). Eneste region hvor hotell og restaurantnæringen har opprettholdt sin relative styrke er i Glåmdalen.

Tabell 4.12 Sysselsatte i Hotell- og restaurantnæringen

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Hotell og restaurant			
Hamarregionen	1008	880	962
Glåmdalsregionen	353	348	321
Sør-Østerdalsregionen	544	463	473
Nord-Østerdalsregionen	217	169	158
Hedmark	2122	1860	1914

4.2.12 Samferdsel

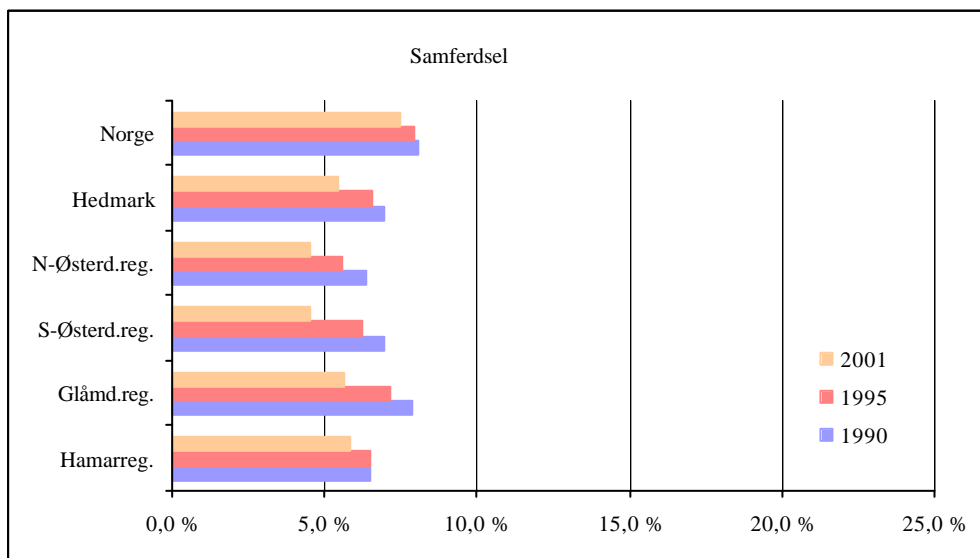
Samferdselssektoren omfatter 5,4% (4 072) av arbeidsplassene i Hedmark i 2001 mot 7,5% på landsbasis. I Hedmark har det vært en nedgang i antall sysselsatte gjennom hele 90 tallet og fram til 2001. For landet som helhet var det en økning på 3,5% fra 1990 til 1995 og en økning på 0,8% fra 1995 til 2001.

Tabell 4.13 Sysselsatte i Samferdsel

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Samferdsel			
Hamarregionen	2219	2177	2040
Glåmdalsregionen	1610	1398	1113
Sør-Østerdalsregionen	939	845	629
Nord-Østerdalsregionen	424	363	290
Hedmark	5192	4783	4072

Samferdsel sin sysselsettingsmessige betydning er svekket fra 1990 til 2001. Denne næringssektoren er viktigere på nasjonalt nivå enn hva tilfellet er i Hedmark. Nedgangen i andel sysselsatte er også svakere for landet som helhet.

Figur 4.13 Andel sysselsatt i samferdselssektoren i 1990,1995 og 2001.

Kilde:PANDA

I 1990 lå Glåmdalsregionen på samme nivå som Norge, men i løpet av 90 tallet og fram til 2001 ble andelen sysselsatt i samferdsel redusert fra 7,9% til 5,7%.

4.2.13 Bank og forsikring

Bank og forsikring har gjennom 1990 tallet vært gjennom relativt store strukturelle endringer med gjeldskrise for deler av bankvesenet, fusjoner, innføring av ny teknologi og mer selvbetjening osv. Fra 1990 til 1995 var det stabilitet mht til antall ansatte i denne sektoren (0,8%

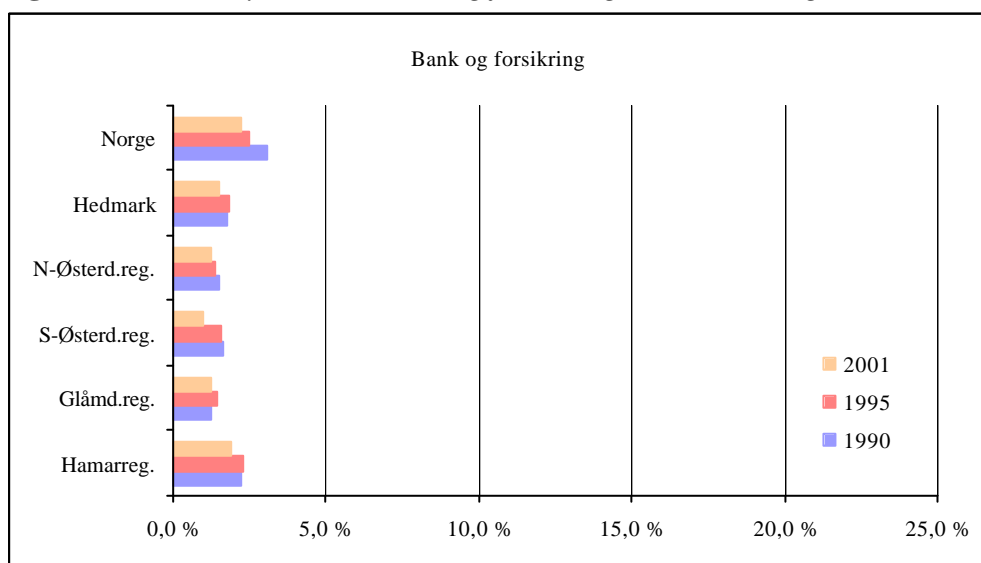
økning). Fra 1995 til 2001 forsvant ca. 16% av arbeidsplassene i denne næringen i Hedmark. På landsbasis var det en annen utvikling med en sterk nedgang i perioden 1990-95 (- 14,1%) og en noe lavere ”nedbyggingstakt” fra 1995 og fram til 2001.

Andelen sysselsatt innenfor bank og forsikring i Hedmark var 1,5% ved utgangen av 2001. Det er en svak nedgang i forhold til 1990. Ingen regioner i Hedmark har høyere andel sysselsatte enn hva man finner på landsbasis. Bank og forsikring har størst sysselsettingseffekt i Hamarregionen. Årsaken til dette er at flere av bankene og forsikringselskapene har sitt ”hovedsete” her.

Tabell 4.14 Sysselsatte i Bank og forsikring

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Bank og forsikring			
Hamarregionen	755	757	663
Glåmdalsregionen	253	285	248
Sør-Østerdalsregionen	223	210	133
Nord-Østerdalsregionen	101	90	81
Hedmark	1332	1342	1125

Figur 4.14. Andel sysselsatt i bank og forsikring i 1990,1995 og 2001

Kilde: PANDA

4.2.14 Forretningsmessig og privat tjenesteyting

Forretningsmessig og privat tjenesteyting har vokst sterkt i løpet av 90 tallet og spesielt etter 1995. Innenfor denne næringen var det nesten 5 400 sysselsatte ved utgangen av 1990 (7,2%) av de

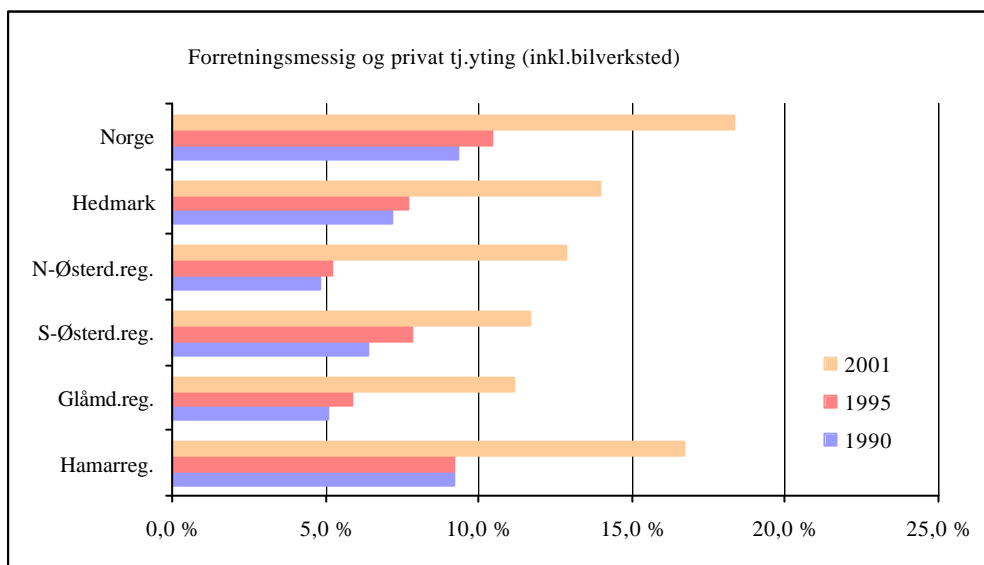
Tabell 4.15 Sysselsatte i forretningsmessig og privat tjenesteyting

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Forr.mess og pr.tj.yting			
Hamarregionen	3140	3096	5858
Glåmdalsregionen	1045	1150	2203
Sør-Østerdalsregionen	866	1066	1621
Nord-Østerdalsregionen	321	339	822
Hedmark	5372	5651	10504

sysselsatte. I 1995 var antallet steget med 5,2% til 5 651 og utgjorde 7,7% av arbeidsplassene i Hedmark. Fra 1995 til 2001 økte antall sysselsatte med 86% til i overkant av 10 500 og utgjorde 14% av arbeidsplassene. På nasjonalt nivå har veksten vært sterkere. På begynnelsen av 90 tallet (1991-95) økte antall sysselsatte med 17,4%. Siste halvdel av 90 tallet økte antallet med 88,8%. Ved utgangen av 2001 jobbet 18,4% av de sysselsatte i Norge innenfor forretningsmessig og privat tjenesteyting. Fra 1990 til 2001 økte den relative andelen med 9,1 prosentpoeng. Tilsvarende tall for Hedmark var 6,8 prosentpoeng.

Forretningsmessig og privat tjenesteyting har hatt en sterk andelsmessig vekst. Mesteparten av denne veksten har kommet i perioden 1995 til 2001¹ Ved utgangen av 2001 var 14% sysselsatt innenfor denne næringen i Hedmark. (På landsbasis:18,4%).

Figur 4.15. Andel sysselsatt i forretningsmessig og privat tjenesteyting i 1990,1995 og 2001.

Kilde:PANDA

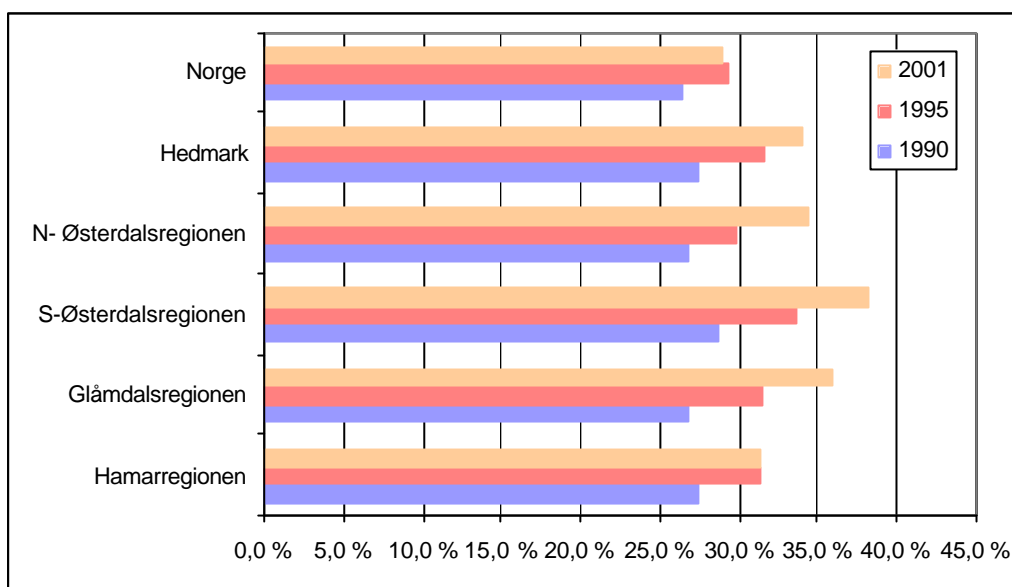
4.2.15 Offentlig sysselsetting

Offentlig tjenesteyting (Kommunal og statlig) har den største andelen av sysselsettingen i Hedmark. I 1990 var 27,4% sysselsatt her. I 2001 var denne andelen økt til 34,1%. Tilsvarende andel for landet som helhet 26,5% i 1990 og 29,1% i 2001.

I figur 4.17 og 4.18 og tabell 4.16 og 4.17 er utviklingen for kommunal og statlig sysselsetting vist hver for seg. På grunn av etableringen av statlige helseforetak blir det en "konstruert" nedgang/oppgang for kommunal og statlig tjenesteyting i 2001.

¹ Bedret statistikkgrunnlag fordreier bildet noe. I perioden 1990-95 var det en stor andel innenfor ufordelt.

Figur 4.16. Andel sysselsatt i offentlig tjenesteyting i 1990,1995 og 2001.

Kilde:PANDA

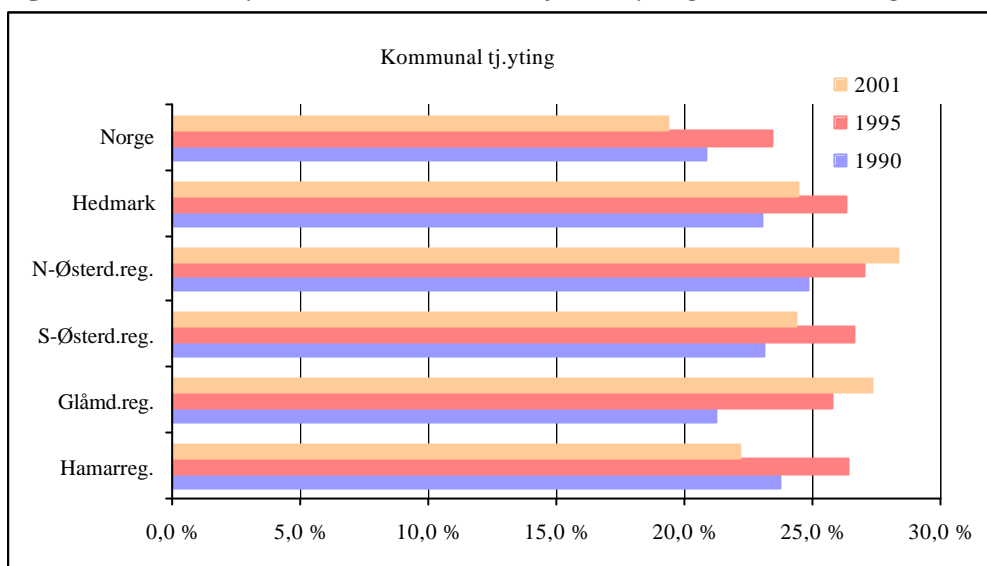
I 1995 var det nesten 19 300 sysselsatt i *kommunal tjenesteyting* i Hedmark (økning fra 1990 på 17,5%). I 2001 var sysselsettingen redusert til i underkant av 18 400. Årsaken til reduksjonen ligger i tidligere nevnte etablering av helseforetak.

Tabell 4.16 sysselsatte i kommunal tjenesteyting

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Kommunal tjenesteyting			
Hamarregionen	8128	8854	7778
Glåmdalsregionen	4337	5047	5382
Sør-Østerdalsregionen	3135	3621	3381
Nord-Østerdalsregionen	1653	1759	1818
Hedmark	17253	19281	18359

Alle regioner i Hedmark har en større andel arbeidsplasser i denne sektoren enn hva en finner på landsbasis. "Utviklingen av velferdsstaten" har medført, eller skapt, større etterspørsel etter kommunale tjenester. Eksempler på dette er seksårs reformen, økende andel eldre og dermed større pleiebehov osv. Hamar- og Sør-Østerdalsregionen har hatt en nedgang i antall og andel sysselsatte i kommunal tjenesteyting som skyldes omorganisering av helsesektoren. Nord- Østerdalsregionen er den regionen med størst andel sysselsatte i kommunal tjenesteyting. Andelen har økt gjennom hele 1990 tallet og ved utgangen av 2001 var 28,4% sysselsatt innenfor denne næringen. Det er en vekst på 3,6 prosentpoeng i forhold til 1990. Kommunal tjenesteyting har hatt en vekst fra 1990 til 2001, fra en andel på 21,2% til 27,3% i 2001.

Figur 4.17 Andel sysselsatt i kommunal tjenesteyting i 1990, 1995 og 2001

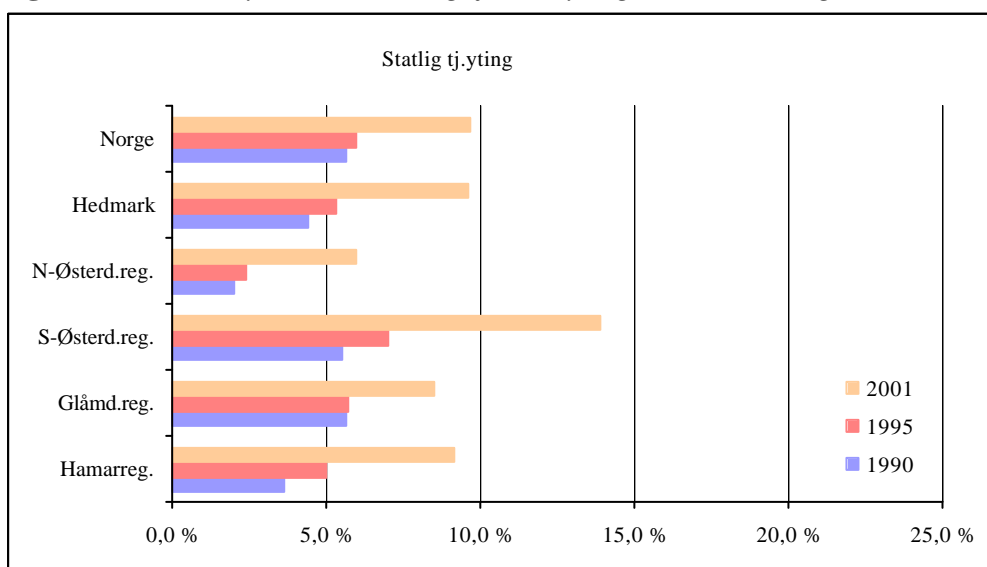
Kilde: PANDA

Antall og andel arbeidsplasser innenfor statlig tjenesteyting har økt fra 1990. Statens overtakelse av sykehus har gitt næringen en kraftig vekst i 2001. Dette har medført at næringen har styrket sin betydning som sysselsetningsfaktor. Alle regioner har en andel av statlig tjenesteyting som er større enn 5%. I Sør - Østerdalsregionen utgjør statlig tjenesteyting nesten 14% av de sysselsatte. Nord-Østerdalen ligger i den andre enden av skalaen, med sysselsetningsandel for statlig tjenesteyting på 6%.

Tabell 4.17 Sysselsatte i statlig tjenesteyting

Sysselsatte:	1990	1995	2001
Statlig tjenesteyting			
Hamarregionen	1244	1668	3215
Glåmdalsregionen	1161	1114	1670
Sør-Østerdalsregionen	750	956	1927
Nord-Østerdalsregionen	136	157	383
Hedmark	3291	3895	7195

Figur 4.18 Andel sysselsatt i statlig tjenesteyting i 1990, 1995 og 2001

Kilde: PANDA

4.3 Bedriftsetableringer

PANDA gir ikke mulighet til å si noe om etablering av nye foretak. Derfor har vi valgt å hente tall fra SSB's statistikkbank. Dataene er bearbeidet av Østlandsforskning.

I løpet av 2001 økte antall (netto) virksomheter i Norge med 6% eller nesten 17 100. Virksomheter i denne sammenheng dekker alt fra enkeltmannsforetak, aksjeselskap til stiftelser. Hedmark hadde i samme periode en vekst på 5,4%. Av fylkene i Østlandssamarbeidet var det Østfold, Akershus og Oslo som hadde den sterkeste veksten, ca 7%. De øvrige fylkene, med unntak av Oppland (4,5%), hadde en vekst i overkant av 5%.

I 2.kvartal 2002 var det 298 nye bedriftsetableringer i Hedmark. Eierskifte kommer i tillegg. Den største andelsmessige veksten kom innenfor handelsnæringen. 18,8% av ny - etableringene kom innen for denne næringen. Det er nesten fire prosent høyere enn hva vi finner i landet som helhet. Også innenfor bygg og anlegg har Hedmark en sterkere vekst enn på landsbasis. Det samme gjelder for "Finansiell tjenesteyting, forsikring og eiendomsforvaltning". På den annen side hadde Hedmark en langt svakere andelsmessig vekst innenfor "Annen forretningsmessig tjenesteyting". I Hedmark kom 10,7% av veksten i denne næringen mot 20% på landsnivå. Om man trekker ut Oslo og Akershus fra landstallene blir den andelsmessige veksten 16,4%.

Tabell 4.18. Nyetablerte virksomheter i Hedmark 2.kv.2002

	Hedmark	% Hedmark	% Norge	% Norge - Akershus/Oslo
Primærnæringer	0	0,0 %	0,0 %	0,0 %
Bergverksdrift	1	0,3 %	0,2 %	0,2 %
Næringsmidler	0	0,0 %	0,3 %	0,4 %
Tekstiler	2	0,7 %	0,4 %	0,5 %
Trelast og treforedling	6	2,0 %	1,0 %	0,9 %
Mineralprodukter	1	0,3 %	0,3 %	0,4 %
Metaller	0	0,0 %	0,4 %	0,6 %
Maskiner, utstyr og annen industriproduksjon	8	2,7 %	1,6 %	2,0 %
Kraft og vannforsyning	1	0,3 %	0,1 %	0,1 %
Bygge- og anleggsvirksomhet	42	14,1 %	10,5 %	11,7 %
Handel	56	18,8 %	15,1 %	16,7 %
Hotell- og restaurantvirksomhet	7	2,3 %	2,8 %	3,2 %
Samferdsel- og kommunikasjon	18	6,0 %	6,2 %	6,8 %
Finansiell tjenesteyting, forsikring og eiendom	32	10,7 %	9,1 %	10,1 %
Databehandlingsvirksomhet	18	6,0 %	7,0 %	6,2 %
Forskning og utviklingsarbeid	0	0,0 %	0,1 %	0,0 %
Annen forretningsmessig tjenesteyting	32	10,7 %	19,9 %	16,4 %
Off.adm. int.org. Kulturell tjenesteyting	48	16,1 %	16,5 %	15,2 %
Annen pers. tjenesteyting	8	2,7 %	1,9 %	2,0 %
Uoppgitt	18	6,0 %	6,4 %	6,4 %
I alt	298	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Kilde: SSB Statistikkbanken, bearbeidet av Østlandsforskning

Enkeltmannsforetak var den klart mest dominerende eierskapsmodellen ved nyetableringer i 2.kvartal 2002. Både i Hedmark og på landsbasis utgjorde denne modellen nesten 69%. Aksjeselskap var den nest mest valgte modellen ved ny - etableringer, 22,1% i Hedmark og 24% i Norge var et as.

Tabell 4.19. Selskapsorganisering av nyetablerte virksomheter i Hedmark 2.kv.

	Hedmark	Norge
Ansvarlig selskap	3,4 %	2,3 %
Aksjeselskap	22,1 %	24,0 %
Selskap med delt ansvar	3,4 %	3,2 %
Enkeltmannsforetak	68,5 %	68,9 %
Norsk avdeling av utenlandsk foretak	0,7 %	0,4 %
Stiftelse	1,0 %	0,3 %
Annet	1,0 %	0,8 %
Totalt	100,0 %	100,0 %

Kilde: SSB Statistikkbanken, bearbejdet av Østlandsforskning

4.4 Næringsenes multiplikatoreffekt

Multiplikatoreffekt i denne sammenheng er en indikator på en nærings totale sysselsettingseffekt. Multiplikatoreffekten i tabell 4.20 viser næringsenes direkte, indirekte og total sysselsettingseffekt i planregionene i Hedmark, og sier noe om hvor mange arbeidsplasser som skapes totalt hvis man øker antall sysselsatte i en næring med en enhet. Hvis man f.eks øker antall sysselsatte innenfor næringsmiddelindustrien med 100 ansatte i Hamarregionen, vil dette for det første skape 12,5 nye arbeidsplasser i samme næring (direkte effekt). For det andre vil det skape nesten 54 nye arbeidsplasser i andre næringer (indirekte effekt). Den totale effekten av 100 nye arbeidsplasser i denne næringen i Hamarregionen er en økning på totalt 166,5 arbeidsplasser.

Tall for multiplikatoreffektene er hentet fra PANDA og baserer seg på næringsenes produksjons- og leveransestruktur i fylkesfordelt nasjonalregnskap fra 1992.

Tabell 4.20. Næringsenes multiplikatoreffekt i de fire planregionene.

	Hamarregionen			Glåmdalsregionen			Sør-Østerdalsregionen			Nord-Østerdalsregionen		
	Direkte	Indirekte	Totalt	Direkte	Indirekte	Totalt	Direkte	Indirekte	Totalt	Direkte	Indirekte	Totalt
1.Jordbruk	1,00000	0,38680	1,38680	1,0000	0,3634	1,3634	1,0000	0,3547	1,3547	1,0000	0,3047	1,3047
2.Skogbruk	1,00000	0,16390	1,16390	1,0000	0,1516	1,1516	1,0000	0,1438	1,1438	1,0000	0,1320	1,1320
3.Nærings- og nytelses	1,12470	0,53930	1,66400	1,1020	0,5109	1,6129	1,1063	0,4837	1,5900	1,1037	0,4166	1,5203
4.Trelast og treforedl	1,12590	0,35410	1,48000	1,1332	0,3445	1,4777	1,1024	0,5857	1,6881	1,0886	0,2830	1,3716
5.Møbler og annen indu	1,00100	0,09100	1,09200	1,0013	0,0824	1,0837	1,0006	0,0815	1,0821	1,0013	0,0728	1,0741
6.Grafisk og tekstiler	1,03300	0,24790	1,28090	1,0464	0,2342	1,2806	1,0477	0,2280	1,2757	1,0103	0,1897	1,2000
7.Bergverksdrift.kjemi	1,01750	0,12130	1,13880	1,0205	0,1242	1,1447	1,0186	0,0852	1,1038	1,0078	0,1139	1,1217
8.Verkstedsproduksjon	1,01390	0,14220	1,15610	1,0150	0,1289	1,1439	1,0088	0,1266	1,1354	1,0094	0,1102	1,1196
9.Bygg og anlegg. kraf	1,12180	0,17570	1,29750	1,1242	0,1752	1,2994	1,1374	0,1560	1,2934	1,1079	0,1293	1,2372
11.Varehandel	1,02030	0,10870	1,12900	1,0195	0,0981	1,1176	1,0200	0,0926	1,1126	1,0144	0,0920	1,1064
12.Hotell og restaurant	1,00590	0,16870	1,17460	1,0035	0,1599	1,1634	1,0057	0,1479	1,1536	1,0055	0,1354	1,1409
13.Samferdsel	1,14210	0,22300	1,36510	1,1536	0,2051	1,3587	1,1116	0,1991	1,3107	1,1487	0,1900	1,3387
14.Bank og forsikring	1,01000	0,17190	1,18190	1,0088	0,1538	1,1626	1,0065	0,1377	1,1442	1,0080	0,1384	1,1464
15.Forretningsmessig og	1,05280	0,21410	1,26690	1,0437	0,2043	1,2480	1,0433	0,1773	1,2206	1,0476	0,1637	1,2113
16.Kommunal tj.yting	1,00000	0,09580	1,09580	1,0000	0,0883	1,0883	1,0000	0,0870	1,0870	1,0000	0,0789	1,0789
17.Statlig tj.yting	1,00000	0,15820	1,15820	1,0000	0,1512	1,1512	1,0000	0,1406	1,1406	1,0000	0,1354	1,1354

	Største direkte effekten
	Største indirekte effekten
	Største totale multiplikatoreffekt

Kilde: PANDA

Tabellen viser for det første at de forskjellige næringenes multiplikatoreffekt er relativt lik, uavhengig av region. Dette har sammenheng med at datagrunnlaget i PANDA er fylkesfordelt nasjonalregnskap som er brutt ned på regionnivå. Den faktiske multiplikatoreffekten kan dermed variere mer mellom regionene enn tabell 4.20 gir inntrykk av.

Næringsmidler er den næringen som har størst effekt i alle regioner, med unntak av Sør-Østerdalsregionen hvor trelast og treforedling har størst effekt. Tilsvarende mønster er det for de indirekte effektene. Samferdselsektoren er den næringen som har størst direkte eller "intern" effekt. Med det menes at en sysselsettingsøkning medfører økt etterspørsel etter innsatsfaktorer/vareinnsats fra egen næringssektor. En økning på 100 sysselsatte innenfor samferdsel medfører at det i tillegg etableres 14-15 ekstra arbeidsplasser innenfor egen næring. Sør-Østerdalsregionen skiller seg ut ved at bygg og anlegg, kraft og vannforsyning har den største direkte multiplikatoreffekten.

4.5 Ubalanse i arbeidsmarkedet

Med ubalanse i arbeidsmarkedet menes at det ikke er fullstendig samsvar mellom tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft. Dette gapet slår enten ut i flytting, økt pendling eller arbeidsledighet.

Tabell 4.21 viser arbeidsstyrken (sysselsatte etter bosted + personer registrert helt arbeidsledig) og antall arbeidsplasser (sysselsatte etter arbeidssted) i en region. Differansen mellom arbeidsstyrke og arbeidsplasser er det som her er kalt ubalanse. Positiv ubalanse vil si at det er et overskudd av arbeidskraft i en region eller et geografisk område. Tabellen tar ikke hensyn til flytting som forklaringsfaktor mht mistilpasning i arbeidsmarkedet.

Differansen mellom ubalanse i arbeidsmarkedet og antall registrert helt ledige vil være nettoppendlingen i regionen. Det er viktig å understreke at denne tallstørrelsen ikke sier noe om totalt antall pendlere, men hvor mange flere som pendler ut enn inn eller motsatt. Selv om det i en region kan være et overskudd av arbeidskraft vil det være både arbeidsledighet og problemer for bedrifter å rekruttere kvalifisert arbeidskraft. Årsaken til dette er mismatch mellom tilbudte og etterspurte kvalifikasjoner.

Et interessant spørsmål i denne sammenhengen er hvor stor ubalansen er i de forskjellige regionene og hvorvidt denne ubalansen slår ut i arbeidsledighet eller pendling. Et annet moment er om det er stor forskjell mellom regionene? Det tredje elementet er om denne tilpasningen (fordelingen av ubalansen mellom arbeidsledighet og pendling) har endret seg gjennom 1990 tallet. Eventuelt sentrale forklaringsfaktorer vil da være økt mobilitet, (samferdsel, telependling osv) regionforstoring og konjunkturutvikling.

Hovedtendensen i tabellen er at pendling som "tilknyttingsform" i forhold til arbeidsmarkedet har vært økende i Hedmark. Dette gjelder fylket som helhet og på regionnivå. Ved utgangen av 2001 var det en ubalanse på i overkant av 10 500 i Hedmark. Nesten 80% pendlet ut av regionen. Ti år før utgjorde andelen 57%. Nord-Østerdalsregionen og Glåmdalsregionen er de områdene hvor ubalansen i størst grad "løses" gjennom utpendling, ca. 85%. Sør-Østerdalsregionen har en annen tilpasning mht

ubalansen i arbeidsmarkedet ved at det er en lavere andel som pendler ut av regionen, ca. 70%. Denne andelen har økt med 20 prosentpoeng fra 1995 og fram til 2001.

Hamarregionen skiller seg ut ved at det har vært en vekst i arbeidsstyrken fra 1993 og fram til utgangen av 2001 (Vekst på 6,8%). Utviklingen i antall arbeidsplasser viser samme positive utviklingen med en vekst på 7,7%. Samtidig er antall arbeidsledige redusert med – 54%. Nettoutpendling har økt med 83%. Hamarregionen er den eneste regionen i Hedmark som hadde vekst i ”ubalansen” fra 2000 til 2001, med en økning på 222 personer. Hovedårsaken til denne utviklingen er vekst i arbeidsstyrken.

Tabell 4.21: Arbeidsstyrken, antall arbeidsplasser, arbeidsledige og utpendling på regionnivå

Hedmark												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arbeidsstyrke	83820	83042	82316	81846	82067	82911	83663	84414	85343	85062	85403	85611
Arbeidsplasser i regionen	74868	74180	72592	71842	71350	73201	74020	74967	75123	74548	74828	75064
Ubalanse	8952	8862	9724	10004	10717	9710	9643	9447	10220	10514	10575	10547
Arbeidsledige	3293	3815	4871	5312	4220	3629	3186	2431	2234	2112	2036	2226
Utpendling	5659	5047	4853	4692	6497	6081	6457	7016	7986	8402	8539	8321
Arbeidslediges andel av ubalansen	36,8 %	43,0 %	50,1 %	53,1 %	39,4 %	37,4 %	33,0 %	25,7 %	21,9 %	20,1 %	19,3 %	21,1 %
Utpendlingens andel av ubalansen	63,2 %	57,0 %	49,9 %	46,9 %	60,6 %	62,6 %	67,0 %	74,3 %	78,1 %	79,9 %	80,7 %	78,9 %

Hamarregionen												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arbeidsstyrke	36984	36711	36479	36361	36880	37194	37521	38012	38321	38624	38596	38832
Arbeidsplasser i regionen	34227	33646	32873	32577	32643	33527	34183	34653	34803	35420	35085	35099
Ubalanse	2757	3065	3606	3784	4237	3667	3338	3359	3518	3204	3511	3733
Arbeidsledige	1522	1670	2077	2264	1973	1763	1434	1178	1020	903	907	952
Utpendling	1235	1395	1529	1520	2264	1904	1904	2181	2498	2301	2604	2781
Arbeidslediges andel av ubalansen	55,2 %	54,5 %	57,6 %	59,8 %	46,6 %	48,1 %	43,0 %	35,1 %	29,0 %	28,2 %	25,8 %	25,5 %
Utpendlingens andel av ubalansen	44,8 %	45,5 %	42,4 %	40,2 %	53,4 %	51,9 %	57,0 %	64,9 %	71,0 %	71,8 %	74,2 %	74,5 %

Glåmdalsregionen												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arbeidsstyrke	24544	24191	23847	23451	23308	23633	23945	23928	24371	24304	24423	24426
Arbeidsplasser i regionen	20441	20366	19820	19365	18838	19572	19660	19811	19850	19362	19557	19686
Ubalanse	4103	3825	4027	4086	4470	4061	4285	4117	4521	4942	4866	4740
Arbeidsledige	1002	1226	1634	1766	1280	1021	1007	686	639	649	594	759
Utpendling	3101	2599	2393	2320	3190	3040	3278	3431	3882	4293	4272	3981
Arbeidslediges andel av ubalansen	24,4 %	32,1 %	40,6 %	43,2 %	28,6 %	25,1 %	23,5 %	16,7 %	14,1 %	13,1 %	12,2 %	16,0 %
Utpendlingens andel av ubalansen	75,6 %	67,9 %	59,4 %	56,8 %	71,4 %	74,9 %	76,5 %	83,3 %	85,9 %	86,9 %	87,8 %	84,0 %

Sør-Østerdalsregionen												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arbeidsstyrke	15018	14879	14754	14847	14661	14900	15025	15253	15384	14887	15212	15247
Arbeidsplasser i regionen	13547	13511	13310	13346	13282	13602	13705	13966	13917	13370	13764	13875
Ubalanse	1471	1368	1444	1501	1379	1298	1320	1287	1467	1517	1448	1372
Arbeidsledige	631	789	937	1058	780	661	590	459	505	476	450	415
Utpendling	840	579	507	443	599	637	730	828	962	1041	998	957
Arbeidslediges andel av ubalansen	42,9 %	57,7 %	64,9 %	70,5 %	56,6 %	50,9 %	44,7 %	35,7 %	34,4 %	31,4 %	31,1 %	30,2 %
Utpendlingens andel av ubalansen	57,1 %	42,3 %	35,1 %	29,5 %	43,4 %	49,1 %	55,3 %	64,3 %	65,6 %	68,6 %	68,9 %	69,8 %

Nord-Østerdalsregionen												
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arbeidsstyrke	7274	7261	7236	7187	7218	7184	7172	7221	7267	7247	7172	7106
Arbeidsplasser i regionen	6653	6657	6589	6554	6587	6500	6472	6537	6553	6396	6422	6404
Ubalanse	621	604	647	633	631	684	700	684	714	851	750	702
Arbeidsledige	138	130	223	224	187	184	155	108	70	84	85	100
Utpendling	483	474	424	409	444	500	545	576	644	767	665	602
Arbeidslediges andel av ubalansen	22,2 %	21,5 %	34,5 %	35,4 %	29,6 %	26,9 %	22,1 %	15,8 %	9,8 %	9,9 %	11,3 %	14,2 %
Utpendlingens andel av ubalansen	77,8 %	78,5 %	65,5 %	64,6 %	70,4 %	73,1 %	77,9 %	84,2 %	90,2 %	90,1 %	88,7 %	85,8 %

Kilde: PANDA

4.6 Pendling

Tabell 4.22.: Nettopendling (differansen mellom sysselsatte etter bosted og sysselsatte etter arbeidssted) fra 1990- 2001 på regionnivå.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	% endring 1990-01
Hamarreg	1235	1395	1529	1520	2264	1904	1904	2181	2498	2301	2604	2781	125,2 %
Glåmdalsreg	3101	2599	2393	2320	3190	3040	3278	3431	3882	4293	4272	3981	28,4 %
S-Østerdalsreg	840	579	507	443	599	637	730	828	962	1041	998	957	13,9 %
N-Østerdalsreg	483	474	424	409	444	500	545	576	644	767	665	602	24,6 %
Hedmark	5659	5047	4853	4692	6497	6081	6457	7016	7986	8402	8539	8321	47,0 %

Kilde: PANDA

Differansen mellom antall sysselsatte etter bosted (yrkesaktive) og antall sysselsatte etter arbeidssted (arbeidsplasser) gir en indikasjon på nettopendlingen. Det sier ikke noe om totalt antall pendlere, men om over - eller underskudd av arbeidsplasser i forhold til arbeidstakere i en region. Tabell 4.22 viser nettopendling på regionnivå og for fylket som helhet fra 1990 til 2001. Ved utgangen av 2001 var det et overskudd på i overkant av 8 321 yrkesaktive i Hedmark som jobbet utenfor fylkets grenser. Glåmdalsregionen er det området som "eksporterer" flest, i overkant av 4 100 personer. Sammenliknet med 1990 er det en økning på 28,4%. Alle regioner i Hedmark har hatt en økning i nettopendling i perioden. Hamarregionen er det området som har hatt den største prosentvise økningen i løpet av 1990 tallet (+ 125,3%) og fram til 2001. Dette er også den eneste regionen som har en økning i nettopendling fra 2000 til 2001. De tre andre regionene har en nedgang.

Nettopendlingstallene sier som tidligere nevnt ikke noe om totalt antall personer som pendler. Videre vil tall på regionnivå "skjule" det lokale pendlermønsteret. Tabell 4.23 viser sysselsatte som jobber i kommunen i forhold til sysselsatte som bor i kommunen for 1990 og 2001. Hvis tallet for en kommune er høyere enn 1,0 er det en innpendlingskommune. Under 1,0 vil si at mange av de som bor i kommunen har jobb i et annet geografisk område. Nord-Odal for eksempel har en pendlingskvotient på 0,60. Dvs. at antall arbeidsplasser i kommunen utgjør bare 60% av de yrkesaktive som er bosatt i kommunen.

Pendlerkoeffisienten gir også en indikasjon på at Hamar og Tynset har opprettholdt eller styrket sin funksjon som regionsentre i løpet av 1990 tallet. For det store flertallet av kommunene i Hedmark har andelen av de yrkesaktive som jobber utenfor egen bostedskommune økt på 1990 tallet.

Tabell 4.23. Pendlerkoeffisient for kommuner i Hedmark 1990 og 2001

	'1990	'2001
Kongsvinger	1,02	1,03
Hamar	1,30	1,22
Ringsaker	0,87	0,89
Løten	0,59	0,51
Stange	0,78	0,72
N-Odal	0,64	0,60
S-Odal	0,78	0,70
Eidskog	0,73	0,63
Grue	0,86	0,82
Åsnes	0,84	0,82
Våler	0,93	0,85
Elverum	0,98	1,00
Trysil	0,91	0,87
Åmot	0,89	0,86
S-Elvdal	0,92	0,84
Rendalen	0,86	0,78
Engerdal	0,92	0,88
Tolga	0,88	0,85
Tynset	1,07	1,13
Alvdal	0,95	0,83
Folldal	0,75	0,80
Os	0,83	0,73
Hedmark	0,93	0,90

4.7 Yrkesfrekvenser

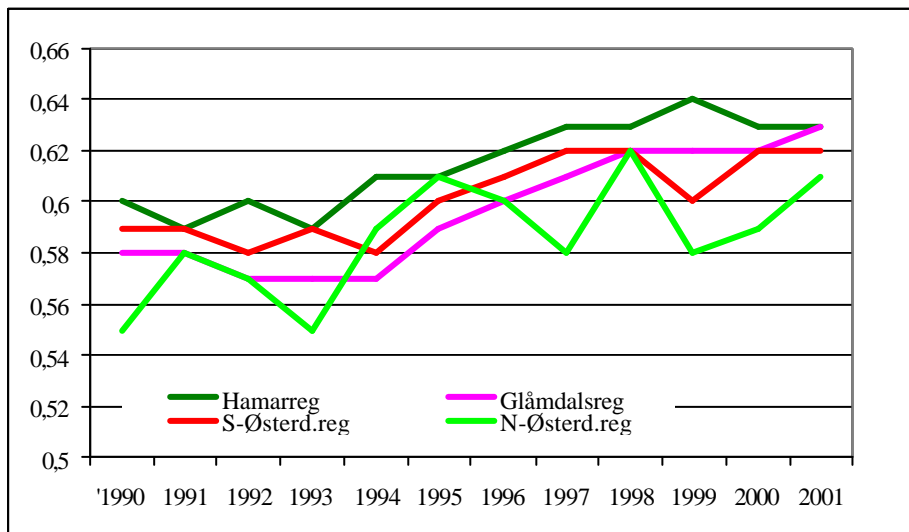
Yrkesfrekvens er et mål på summen av antall sysselsatte pluss antall helt ledige i forhold til antall bosatte. En yrkesfrekvens på 70% vil si at 7 av ti personer er i jobb eller er disponibel arbeidskraft. Yrkesfrekvens vil bl.a. være avhengig av etterspørselen etter arbeidskraft (næringsstruktur), andelen uføretrygdede osv. Tabell 4.24. viser yrkesfrekvensen for menn og kvinner innenfor forskjellige aldersgrupper i Hedmark i 1990 og 2001.

Fra 1991 til 2001 har yrkesfrekvensen i Hedmark økt. I 1991 var 56% prosent av kvinnene i alderen 15-74 år i jobb eller registrert som helt ledige. Ved utgangen av 2001 var denne andelen økt til 61%. Yrkesfrekvensen for den mannlige befolkningen ligger høyere, 70% i 2001, men veksten har vært den samme som for kvinner. Årsaken til at kvinner har en lavere yrkesfrekvens skyldes at flere har forskjellige omsorgsoppgaver hjemme. Dette gjelder spesielt for aldersgruppen 25- 39 år.

Hvis en bryter dette ned på regionnivå er det relativt store forskjeller. Figur 4.24 gir en grafisk framstilling av utviklingen i total yrkesfrekvens fra 1991 til 2001.

Hamarregionen er det området som har høyest yrkesfrekvens og den har i hovedsak vært økende. Glåmdalsregionen har hatt en positiv utvikling og er ved utgangen av 2001 på samme nivå som Hamarregionen. Nord-Østerdalsregionen skiller seg ut ved at svingningene i yrkesfrekvensene er relativt store gjennom hele 1990 tallet. Hovedårsaken til dette er endring befolkningen (jfr. kap.3).

Figur 4.21 Yrkesfrekvenser 1990 – 2001.

Kilde: Panda

Tabell 4.24: Yrkesfrekvensen for menn og kvinner innenfor forskjellige aldersgrupper i Hedmark i 1990 og 2001.

(Kilde Panda)

	Kvinner:		Menn		Totalt	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001
15-19 År	0.26	0.26	0.22	0.22	0.24	0.24
20-24 År	0.59	0.61	0.66	0.66	0.62	0.63
25-29 År	0.70	0.72	0.84	0.84	0.77	0.78
30-34 År	0.74	0.76	0.89	0.89	0.81	0.83
35-39 År	0.77	0.79	0.90	0.90	0.82	0.84
40-44 År	0.81	0.83	0.89	0.89	0.84	0.86
45-49 År	0.81	0.83	0.89	0.90	0.84	0.86
50-54 År	0.75	0.77	0.86	0.86	0.80	0.82
55-59 År	0.67	0.69	0.79	0.79	0.72	0.74
60-64 År	0.44	0.45	0.58	0.58	0.50	0.51
65-69 År	0.13	0.13	0.22	0.22	0.17	0.18
70-74 År	0.02	0.02	0.06	0.06	0.04	0.04
15-74 år	0.56	0.61	0.65	0.70	0.61	0.65

4.8 Nettverk, innovasjon og utvikling

Gjennomgangen av arbeidsplassutviklingen i Hedmark, sammenliknet med landet som helhet viser at Hedmark både har et strukturelt problem (stor andel arbeidsplasser i næringer i tilbakegang) og et konkurranseproblem pga svak vekst i oppgangsnæringer. Fokus pr i dag for å få til regional utvikling er innovasjon og nyskaping, robuste ABS regioner og kluster- /nettverks utvikling. FoU, prosess og produktutvikling vil være sentralt i denne sammenhengen. Hvordan er situasjonen i Hedmark og hva er erfaringene nasjonalt ?

4.8.1 FoU og innovasjon i Hedmark

En globalisert kunnskapsøkonomi medfører reduksjon i nasjonalstatenes handlefrihet. I den sammenheng vil regionale enheter, enten innenfor eller på tvers av nasjonale grenser, bli viktigere som ramme for økonomisk vekst og utvikling (NOU 2000:22). Et sentralt spørsmål er hvordan økonomisk vekst og utvikling er lokalt forankret. Ny teknologi, spesielt kommunikasjonsteknologi, styrker den globale økonomien og gjør næringsliv og regioner mer uavhengig av nasjonalstater.

For en global kunnskapsøkonomi er det nødvendig å kontinuerlig produsere ny kunnskap som igjen danner grunnlaget for innovasjon og opprettholdelse av konkurranseevnen. Det er de regionene som klarer å tilrettelegge for en slik kontinuerlig læring og nyskappingsprosess som i lengden vil lykkes (SSB2002/26). Kunnskaps-, FoU og innovasjonspolitik er antakeligvis områder som er avhengig av offentlig inngrepen for å fungere optimalt (SSB2002/26).

SSB sin undersøkelse om FoU og innovasjon i regionene viser følgende:

- Regioner med mye FoU per sysselsatt ligger sentralt, er tett befolket og har en befolkning som øker og der mange har universitetsutdanning innen naturvitenskap, håndverk og teknikk. Næringslivet har overvekt av enkelt næringer, enhetene er store og har gjerne konserntilknytning. Det finnes ofte FoU-institusjoner i regionen, men eksistensen av utdanningsinstitusjoner viser ikke noen signifikant samvariasjon.
- Totalt 81 prosent av FoU virksomheten i norsk næringsliv ble finansiert gjennom egne midler i de enkelte enhetene (1999). Nesten 12 prosent kom fra midler fra andre private enheter, mens litt under seks prosent kom fra det offentlige. Under to prosent av finansieringen kom fra utenlandske kilder. For enkeltfylker er det imidlertid betydelige forskjeller.
- To tredjedeler av de regionale variasjonene i FoU - intensitet lar seg forklare ved hjelp av næringstilknytting, størrelsesstruktur og befolkningens utdanning .
- Tilsvarende analyse ble også gjort for regional innovasjonsintensitet. Også for innovasjonsintensiteten ble omtrent to tredjedeler forklart i modellene. Mye av de samme kjennetegnene gikk igjen for FoU intensive og innovasjonsintensive regioner.

- Positiv befolkningsutvikling, høyere utdanningsinstitusjoner og kommunale investeringer i næringsstilrettelegging samvarierer positivt med innovasjonsnivået. Innovasjon er et komplekst fenomen som opptrer som følge av prosesser som i enda mindre grad enn FoU kan tilskrives enkle og målbare faktorer på regionalt nivå.
- Analysen viser at det er store regionale forskjeller med hensyn til både forsknings- og innovasjonsintensiteten i norsk næringsliv. Modellene som forklarer de regionale variasjonene inneholder flere kjennemerker for den funksjonelle regionen. Spesielt er befolkningens utdanningsnivå en variabel som samvarierer positivt med både FoU- og innovasjonsinnsats.

Tabellene 4.25 – 4.27 viser forskjellige sider ved FoU og innovasjonsarbeidet i Hedmark og for økonomiske regioner. I hovedsak følger SSB's inndeling i økonomiske regioner samme inndeling som planregionene i Hedmark. Eneste unntaket er at Våler er tilhører Elverumsregionen i SSB's inndeling

På landsbasis finansieres 81,1% av FoU aktivitetene av bedriftenes egne midler. 5,6% er betalt av det offentlige, mens 11,7% er eksterne private midler. I Hedmark er 95,8% egne midler og 4% fra det offentlige. Kongsvingerregionen er den eneste regionen i Hedmark som har en større andel finansiert av det offentlige (6,1%) enn hva man finner på landsbasis. I denne regionen er 93,9% finansiert med egne midler. Både i Hamar – og Tynsetregionen er 95,9% finansiert med egne midler. I Elverum er 100% av FoU utgiftene finansiert med egne midler.

Når det gjelder hvor FoU tjenester kjøpes fra, er det på landsbasis størst andel i fra utlandet (36,2%). I Kongsvingerregionen kjøpes nesten 43% fra utlandet. I den andre enden av skalaen ligger Tynset eller Nord-Østerdalen som ikke kjøper noen FoU-tjenester fra utlandet. Den viktigste kilden for FoU tjenester i begge Østerdalsregionene er andre norske foretak. (Elverum 81,5% og Tynset 52,5%). Tynset er den regionen som i størst grad får FoU tjenester fra eget foretak/konsern i Norge. I overkant av 26% av FoU-tjenestene innhentes på denne måten.

Det er store regionale forskjeller i forhold til om forskningen er produktrettet eller prosessrettet. Kongsvingerregionen er det området som ligger nærmest hva en finner på nasjonalt nivå. 72,4% er produktrettet og 27,6% er prosessrettet. På landsbasis er de tilsvarende tallene 73,3% og 26,7%. Både Hamar- og Elverumsregionen ligger på rundt 90% mht til produktrettet FoU. I Tynsetregionen utgjør produktrettet FOU 80% .

Hvis en ser på hvilke type forskning (grunn-, anvendt eller utviklingsarbeid) som drives er det store forskjeller. På landsbasis er det 2,1% grunnforskning, 21,9% anvendt forskning og 76% utviklingsarbeid. For Hedmarks vedkommende er det 1,8% grunnforskning og 15,3% anvendt. Den resterende delen, 84,7%, er utviklingsarbeid. På regionnivå har både Kongsvinger- og Hamarregionen en andel anvendt forskning på mellom 15 og 16%. Østerdalsregionene ligger på henholdsvis 94,4% (Elverum) og 98,3% (Tynset) når det gjelder utviklingsarbeid.

Tabell 4.25: Finansiering av FoU-utgifter etter finansieringskilde og region. (Kilde SSB:2002)

Region	Egen-utført FoU 1000kr	Innkjøpt FoU 1 000kr	Finansiert FoU i alt 1 000kr	Finansieringskilder				
				Egne midler Prosent	Eksterne private midler Prosent	Offentlige Midler Prosent	Midler fra utlandet Prosent	I alt Prosent
Norge	9 527 019	3 838 941	13 365 960	81,10	11,70	5,60	1,60	100
Akershus	1 786 077	530 863	2 316 940	75,20	17,80	2,50	4,40	100
Oslo	2 689 190	1 153 670	3 842 860	87,10	8,60	2,90	1,40	100
Hedmark	46 907	11 885	58 793	95,80	0,10	4,00	0,20	100
Kongsvinger	10 068	2 330	12 398	93,9	-	6,1	0,0	100
Hamar	34 408	8 211	42 620	95,9	0,1	3,7	0,2	100
Elverum	1 785	1 028	2 813	100,0	0,0	0,0	0,0	100
Tynset	646	316	963	95,9	0,0	4,1	0,0	100

Tabell 4.26: Innkjøpte FoU-tjenester etter FoU-kilde og region 1999 (Kilde SSB:2002)

Region	Innkjøpt FoU 1000kr	FoU- kilde			
		Fra eget foretak/ konsern i Norge Prosent	Fra andre norskeforetak Prosent	Fra FoU- institusjon og UoH i Norge Prosent	Fra utlandet Prosent
Norge	3 838 941	13,4	30,7	19,7	36,2
Akershus	530 863	19,6	29,5	26,3	24,6
Oslo	1 153 670	8,8	37,7	12,2	41,4
Hedmark	11 885	11,8	31,5	26,4	30,3
Kongsvinger	2 330	8,6	31,3	17,2	42,9
Hamar	8 211	13,7	24,5	31,4	30,4
Elverum	1 028	0,0	81,5	8,3	10,2
Tynset	316	26,1	52,5	21,7	0,0

Tabell 4.27: Driftutgifter etter art, Fou-type og region 1999 (Kilde SSB:2002)

Region	Driftsutgifter 1000 kr	Forskningstype			Forskningsart			
		Produkt- rettet	Prosess- rettet	I alt	Grunn- forskning	Anvendt forskning	Utviklings- arbeid	I alt
Norge	8 765 539	73,3	26,7	100	2,10	21,9	76,0	100
Akershus	1 673 257	79,1	20,9	100	1,7	27,4	70,9	100
Oslo	2 471 591	69,9	30,1	100	2,6	18,10	79,3	100
Hedmark	44 686	84,5	15,5	100	1,8	15,3	82,9	100
Kongsvinger	8 727	72,4	27,6	100	0,0	15,3	84,7	100
Hamar	33 172	87,4	12,6	100	2,4	16,0	81,6	100
Elverum	1 601	90,0	10,0	100	0,0	5,6	94,4	100
Tynset	646	80,0	20,0	100	0,0	1,7	98,3	100

4.8.2 Robuste arbeidsmarkeds-, bo- og serviceregioner (ABS – regioner)

Et fleksibelt og vel fungerende arbeidsmarked er en viktig forutsetning for økonomisk vekst og utvikling. Med fleksibilitet menes bl.a. arbeidskraft kan overføres fra næringsgrener i tilbakegang og over til mer ekspansive sektorer. Dette forholdet blir enda viktigere i skiftet fra et primærnærings og industribasert samfunn og over i IKT samfunnet (SIKA rapport 2001:3).

Mye taler for at funksjonelle regioner kan være en viktig forutsetning for et spredt bosettingsmønster. Større regioner (regionforstoring) har fire viktige positive elementer:

- Økte jobbmuligheter for innbyggere
- Økt markedstilgang for det lokale næringsliv
- Lettere for det lokale næringslivet og skaffe kvalifisert arbeidskraft
- Multiplikatoreffekten av økt etterspørsel etter varer og tjenester lokalt.

For at økonomisk og arbeidsmessig spesialisering skal fungere, forutsetter det at produsenter og mennesker med ulik spesialisering "samvirker". Dette medfører krav om tilgjengelighet, som f.eks gode transportmuligheter, samling i tette miljøer, og data- og telekommunikasjoner.

NUTEK (2001) har i sitt arbeide gått ut ifra at den enkelte arbeids- bo og serviceregion kan bedre sine vekst og utviklingsforutsetninger på to måter: Enten gjennom integrasjon i en ny og større region, eller gjennom å forbedre sine egne rammebetingelser.

I en større region finnes også større forutsetninger for økt spesialisering av både næringsliv og arbeidskraft. I sin tur medfører dette et vesentlig større mangfold av næringer og kompetanse som i neste omgang ytterligere forsterker et dynamisk samspill mellom en mer og mer avansert etterspørsel i forhold til tilbud.

Forskning viser at to forhold er sentrale når man skal karakterisere en lokal arbeidsmarkedsregion. Det ene er bedriftenes tilgjengelighet til forskjellige typer av arbeidskraft, det andre er befolkningens tilgjengelighet til arbeidsplasser. Beslutninger som reduserer reisetiden i intervallet 20-60 minutter ved arbeidspending får større effekt på reisevolumet enn om reisetiden reduseres fra 95 til 85 minutter (SIKA rapport 2001:3). En hypotese er at effekten av større regioner blir høyere om man knytter en liten eller middelstor region til en ekspansiv storby- eller universitetsregion, enn om man knytter i sammen to "utkantregioner."

Bedriftenes avhengighet av de regionale produksjonsmiljøene varierer mellom ulike typer av foretak. (SIKA rapport 2001:3, s:46). Det er to hovedgrupper når det gjelder i hvilken grad en bedrift er avhengig av egen region og produksjonsmiljøet der. Den første gruppen omfatter bedrifter som i høyeste grad, mht konkurransesituasjon og utvikling, er avhengig av regionale forhold. I hovedsak finnes disse innen den mer stagnerende arbeidsintensive sektorene og blant småbedrifter. Den andre gruppen viser en veldig svak avhengighet av de regionale omgivelser. I den siste gruppen finnes store multinasjonale selskap inne i de kunnskapsintensive og kapitalintensive sektorene.

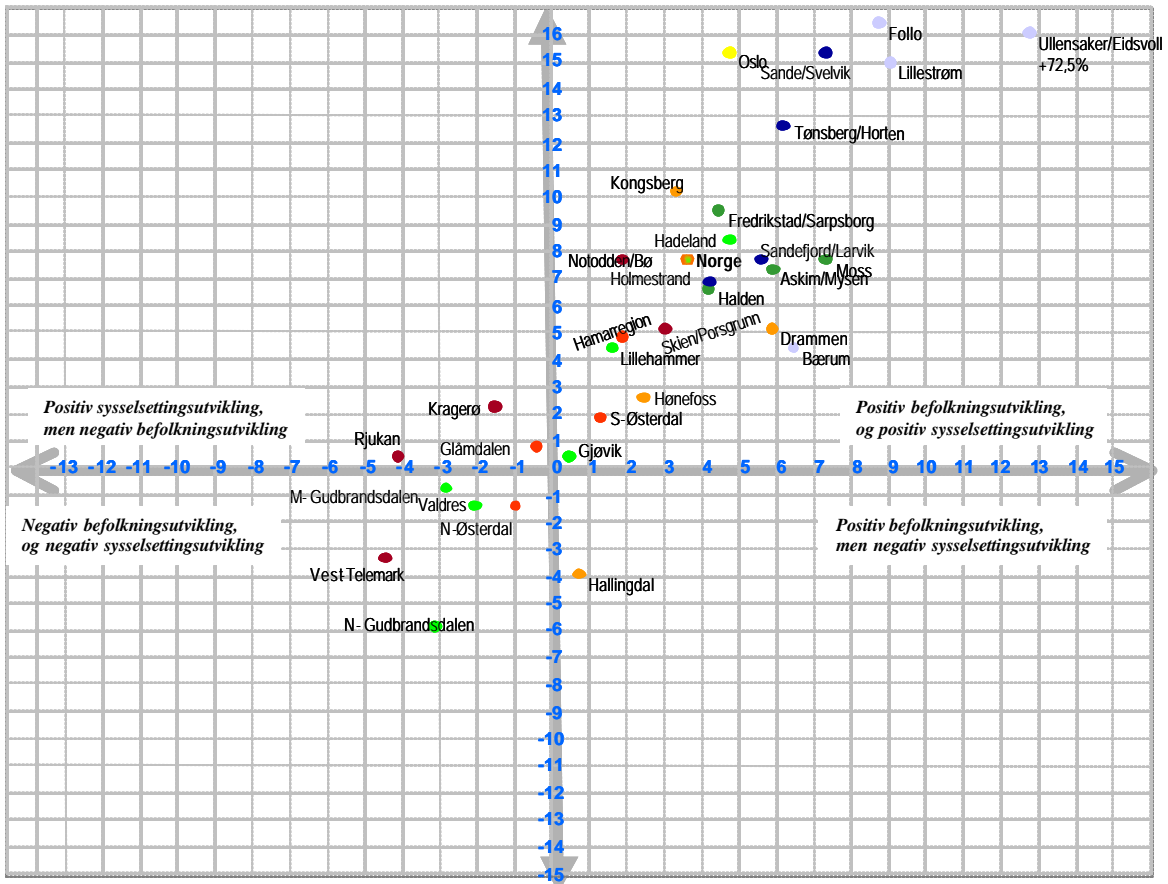
I følge Jonsson, Lundquist & Olander (1999) er terskelverdien for den forskningsintensive sektoren så høye at den kritiske masse som behøves bare kan oppnåes i storbyregionene og noen få universitetsregioner. Derimot virker det som om de faktorer som er av størst betydning for den arbeidsintensive sektoren og for småbedriftene er lettere å påvirke. Beslutninger innom transportsystemet kan for eksempel lette regioninterne transporter og medføre regionforsterking. Dette kan bedre arbeidsmarkedet, øke den kritiske massen av virksomheter og bedre mulighetene for nettverksbygging. Hvis det kan identifiseres næringsklynger i en region kan klyngens effekt forbedres gjennom beslutninger som bygger opp under de regioninterne nettverkene.

4.9 Oppsummering og konklusjoner

Figur 4.20. gir en illustrasjon på utviklingen for regionene i Hedmark. Figuren viser prosentvis endring i hhv. befolkning og antallet arbeidsplasser fra 31.12.1995 til 31.12.2001 i ulike Innlandsregioner sammenliknet med andre økonomiske regioner på Østlandet. (SSB's inndeling). Mye av veksten som har kommet på Østlandet har skjedd

rundt Oslo, på begge sider av Oslofjorden og nordover mot Gardermoen. Ullensaker - Eidsvoll regionen har i denne perioden hatt en sysselsettingsvekst på 72,5%. De regionene som har hatt tilbakegang i forhold til arbeidsplasser er områder hvor primærnæringene historisk har stått sterkt. Et annet fellestrekk er at det er regioner som har lang avstand til regioner i utvikling. Sagt på en annen måte har de ikke mulighet til å knytte seg opp mot større regioner i vekst (regionforstoring).

Figur 4.20. Befolknings- og arbeidsplassutvikling

Kilde: SSB og PANDA

Ved utgangen av 2001 var det i overkant av 75 000 personer sysselsatt i Hedmark. Nedgangs- konjunkturen på begynnelsen av 1990 tallet varte lengre (eller oppgangen kom seinere) i Hedmark enn landet som helhet. Fra 1993/94 og fram til rundt 1998 hadde de fleste regionene en vekst i antall arbeidsplasser, men styrken varierer. Hvis Hedmark hadde hatt samme utviklingen som på landsbasis i perioden 1995-2001 ville det vært i underkant av 3600 flere arbeidsplasser.

Glåmdalsregionen hadde den sterkeste nedgangen. Veksten har i hovedsak kommet innenfor offentlig og privat tjenesteyting. Regionen har ikke klart å erstatte alle arbeidsplassene som forsvant på begynnelsen av 1990 tallet.

Hamarregionen skiller seg ut ved nesten en sammenhengende vekst fra 1993 og fram til utgangen av 2001. Hovedårsaken til dette er vekst innen tjenesteyting.

Sør - Østerdalsregionen hadde den minste nedgangen i antall arbeidsplasser på begynnelsen av 1990 tallet. Fra 1994 og fram til 1998 hadde regionen den sterkeste

veksten av alle regionene. En viktig drivkraft for utviklingen i denne regionen fra midten av 1990 tallet er statlig sektor.

Nord- Østerdalen ble ikke rammet i samme grad av nedgangskonjunktoren på begynnelsen av 1990. På den annen side har heller ikke regionen tatt del i oppgangskonjunktoren som kom rundt 1994. Årsaken til dette er avhengigheten av primærnæringene.

Når det gjelder utviklingen i de forskjellige næringene er hovedmønsteret at nedgangen i Hedmark har vært stor på næringer som er i tilbakegang og har ikke tilstrekkelig kraft/styrke innenfor næringer i vekst. Noen hovedtrekk:

- Jordbrukets sysselsettingseffekt er svekket gjennom hele 90 tallet, men spesielt fra 1995 til 2001. I alle regioner, med unntak av Sør- Østerdalsregionen, har landbruket større betydning enn hva vi finner på landsbasis ved utgangen av 2001.
- Trelast og treforedling utgjorde 6,5 % av arbeidsplassene i Hedmark i 1990. Fram til 1995 ble antall sysselsatte redusert med 28,8 %. Neste periode, 1995 til 2001, var det en reduksjon på 15,2 %. Nedgangen på landsbasis var henholdsvis – 14 % og – 13,2 %. I alle regioner har denne næringen en større betydning enn hva en finner på nasjonalt nivå.
- Verkstedproduksjon sysselsatte nesten 2 100 personer ved utgangen av 2001. Dette utgjorde 2,8 % av de sysselsatte. Sammenliknet med landet som helhet hadde Hedmark en nedgang i antall sysselsatte på 8,6 % fra 1990 til 1995, mens Norge hadde en økning på 1,3 %. Fra 1995 til 2001 ble antall sysselsatte redusert med nesten 10 % i Hedmark, mens det på landsbasis var en nedgang på 3 %.
- Bygg, anlegg, kraft og vann utgjorde ved utgangen av 2001 rundt 8,6 % av de sysselsatte, både i Hedmark og på landsbasis. Likheten i de relative sysselsettingsandelene kan tolkes som at denne næringskategorien i mindre grad er avhengig av regionale forutsetninger /komparative fortrinn.
- Forretningsmessig og privat tjenesteyting har vokst sterkt i løpet av 90 tallet, spesielt etter 1995. Fra 1995 til 2001 økte antall ansatte med 86% til i overkant av 10 500 og utgjorde 14% av arbeidsplassene. På nasjonalt nivå har veksten vært sterkere, ved utgangen av 2001 jobbet 18,4% av Norges befolkning innenfor forretningsmessig og privat tjenesteyting.
- Offentlig tjenesteyting (Kommunal og statlig) er den største arbeidsgiveren i Hedmark. I 1990 var 27,4% arbeidsplassene. I 2001 var denne andelen økt til 34,1%. Tilsvarende andel for landet som helhet 26,5% i 1990 og 29,1% i 2001.

Utfordringen for næringslivet i Hedmark (og regionene) i global økonomi blir å bedre både produkt- og prosessinnovasjonen. Økt verdiskaping, spesielt innenfor områder hvor regionen har komparative fortrinn, vil være med på å øke konkurransevnen. Viktige *virkemiddel* i den sammenheng vil være utvikling av robuste arbeidsmarkedsregioner. Godt fungerende ABS- regioner vil være med på å sikre tilgangen til kompetent arbeidskraft. Etablering av regionale utviklingskoalisjoner (partnerskap med offentlige og private aktører) vil øke muligheten for regional vekst og forbedring av innovasjonsevne.

5 Mulige utviklingsbaner

5.1 Tidligere prognoser og faktisk utvikling

5.1.1 Kort om utredningene

Før vi går løs på egne framskrivninger ser vi på hvordan SINTEF sine prognoser har slått til.

Sintef har laget to utredninger for Hedmark fylkeskommune som belyser den regionale utviklingen framover med utgangspunkt i PANDA. Den ene utredningen er en regional analyse av Glåmdalsregionen der utviklingen for arbeidsmarkedet, næringsutviklingen og sysselsettingen, samt befolkningsutviklingen fram til år 2005 belyses. (Stokka og Tryggestad 1997). Det er laget fem alternative beregninger med ulike forutsetninger basert på regionaliserte data fra langtidsprogrammet 1993-97 (Solidaritetsalternativet).

Den andre utredningen belyser den regionale utviklingen i Hedmark og Oppland med vekt på næringsutvikling og arbeidsmarked. Rapporten dokumenterer både den historiske regionale utviklingen og presenterer resultater fra simuleringer med PANDA. Rapporten beskriver videre utviklingen i hver region, og gir en sammenfatning av resultater fra selvstendige analyser for de aktuelle regionene. (Nilssen, Stokka, Vik og Hynne 1999). For alle regionene er, i tillegg til historiske analyser, tre beregningsalternativer for framtidig utvikling i sysselsetting og befolkning etablert.:

- Beregningsalternativ med utgangspunkt i fylkesfordelte forutsetninger i regjeringens langtidsprogram
- Beregningsalternativ med justerte forutsetninger for utviklingen i jordbruk og kommunal sektor
- Beregningsalternativ for strukturell overgang fra sysselsetting i lite produktive industrisektorer i regionen til ulike tjenesteytingssektorer.

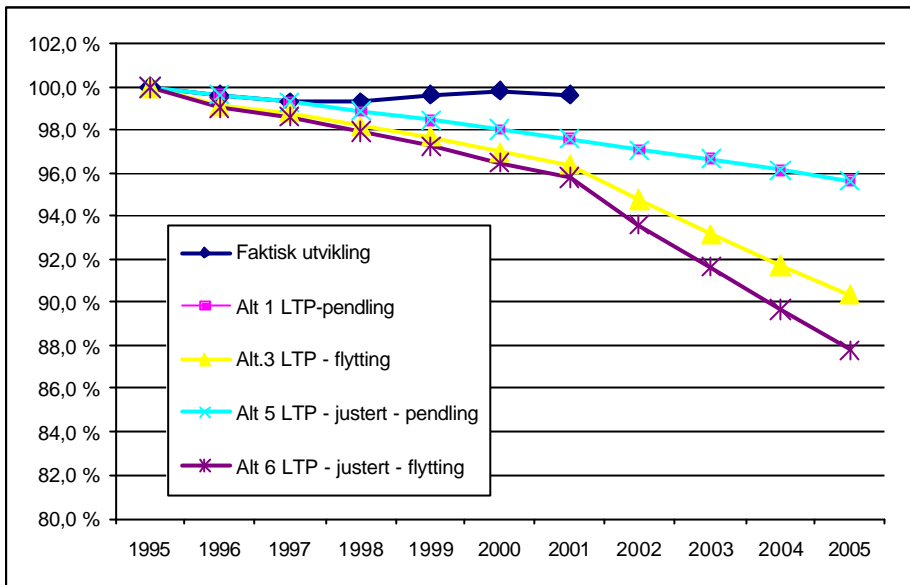
I tillegg er det for Sør-Østerdalsregionen etablert et beregningsalternativ som omfatter en forenklet analyse av effekten av nedleggelsen av Rena Kartongfabrikk.

5.1.2 Konsekvensanalyse Glåmdalsregionen og faktisk utvikling

Figur 5.1 viser at befolkningsutviklingen i Glåmdalen i perioden 1995 – 2001 har vært bedre enn alle prognosealternativene. I alternativene 1 og 5 balanseres arbeidsmarkedet først og fremst gjennom pendling, mens i alternativene 3 og 6 skjer arbeidsmarkedstilpasningen først og fremst ved flytting. Den faktiske utviklingen viser at det er alternativene med pendling som arbeidsmarkedstilpasning som er de mest relevante.

Prognosen undervurderer både veksten i nettoppendling fra Glåmdalsregionen og reduksjonen i arbeidsledigheten som skjedde i perioden 1995 – 2001. Det har også være en netto innflytting til regionen i perioden som ikke ble forutsett.

Figur 5.1: Befolningsutvikling 1995 – 2001. Prognose og faktisk utvikling. Indeks 1995 = 100%.

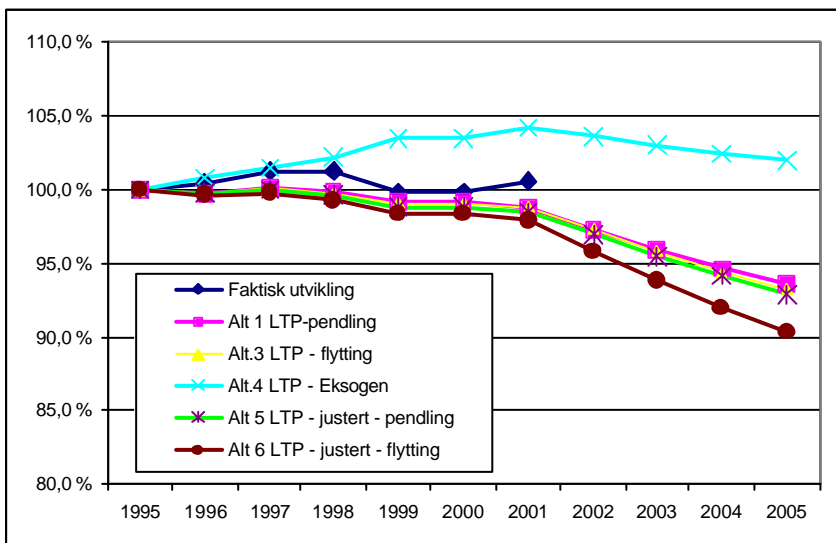

Kilde: Sintef og Panda

Figur 5.2 viser den faktiske utviklingen i sysselsettingen i perioden 1995 – 2001 sammenliknet med de ulike prognosealternativene. I alternativ 4 forutsettes at alle næringer styres eksogent, dvs at vi antar at sysselsettingen i sin helhet styres av forhold utenfor regionen.

Dersom vi holder alternativ 4 utenfor, viser figur 5.2 at den faktiske sysselsetningsutviklingen har vært bedre enn alle prognosealternativene. Dette har blant annet sammenheng med at befolkningsutviklingen også har vært bedre, slik at konsumvirkningene blir mer positive.

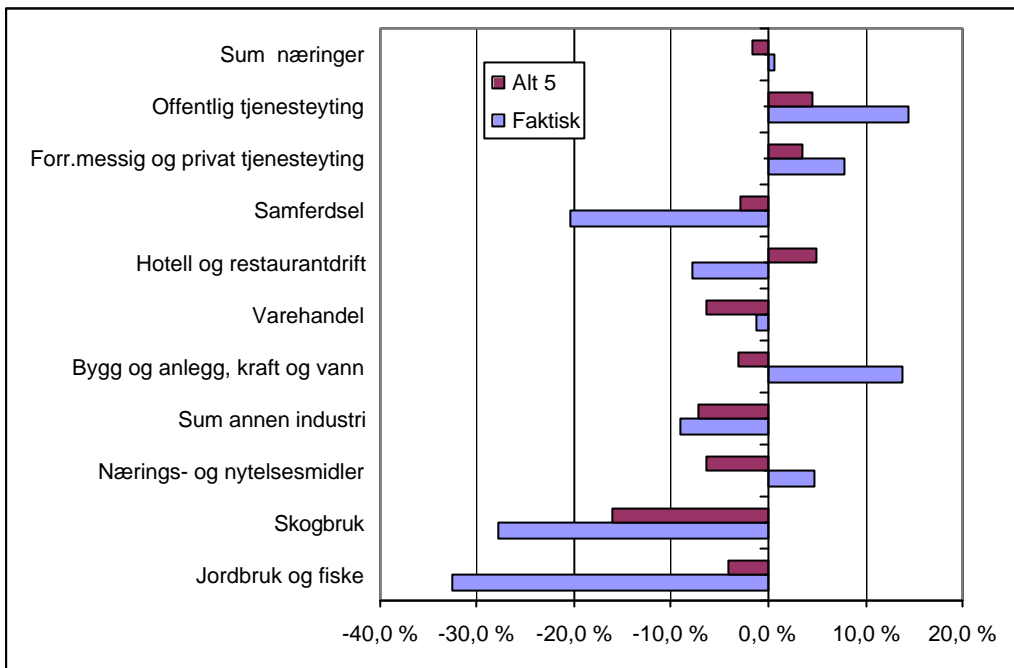
Figur 5.2: Sysselsetningsutvikling 1995-2001. Prognose og faktisk utvikling. Indeks 1995 = 100%.

Kilde: Sintef og Panda

I figur 5.3 ser vi hvordan veksten i de ulike næringene har vært i perioden 1995-2001 sammenliknet med alternativ 5 i prognosen.

Figur 5.3: Sammenlikning mellom faktisk utvikling og prognose. %-vis vekst i sysselsetting.

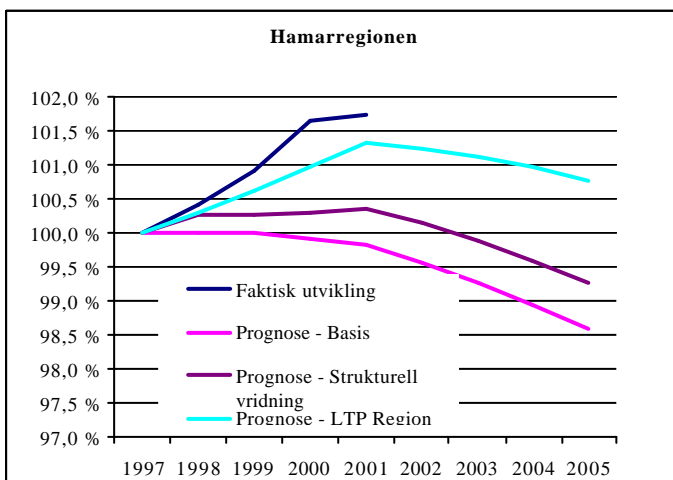

Kilde: Panda og Sintef.

Figuren viser at de faktiske endringene gjennomgående er undervurdert for de fleste næringssektorene. Dette gjelder først og fremst for jordbruk og fiske, der den faktiske sysselsetningsnedgangen var over 30%, mens prognosen var på 4%. Veksten i offentlig og privat tjenesteyting er også undervurdert. For enkelte næringssektorer er det også motsatt fortegn på den faktiske og den prognoserte utviklingen. Dette gjelder blant annet bygg og anlegg, kraft og vann, næringsmiddelsindustri og hotell og restaurantdrift.

5.1.3 Hedmarks- og Opplandsanalysen og faktisk utvikling.

Figur 5.4: Prognose og faktisk utvikling – befolkning.

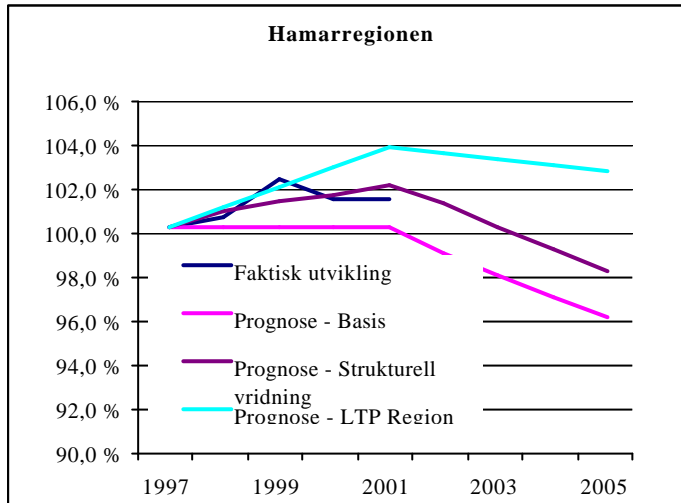

Kilde: Panda og Sintef.

Som det går fram av figur 5.4 har Hamarregionen hatt en mer gunstig befolkningsutvikling enn alle tre prognosealternativene la til grunn.

Den faktiske sysselsettingsutviklingen har vært omtrent på linje med mellomalternativet ”strukturell vridning”.

Figur 5.5: Prognose og faktisk utvikling – sysselsetting.

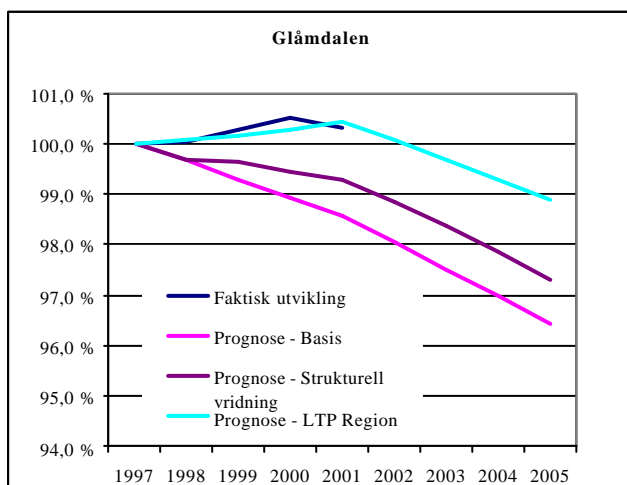

Kilde: Panda og Sintef.

At framskrivningene gir et for lavt anslag for befolkningsveksten, samtidig som det høyeste anslaget for befolkningsvekst gir et for høyt anslag for sysselsettingsveksten, må ha sammenheng med at ubalansen på arbeidsmarkedet har blitt høyere enn anslått. Dette betyr igjen at den økte pendlingsaktiviteten i Hamarregionen i perioden 1997-2001 ikke ble forutsatt.

At sysselsettingsveksten ikke ble undervurdert i tilsvarende grad som befolkningsveksten kan også ha sammenheng med at produktivitetsveksten kan ha vært høyere enn lagt til grunn. Vi har imidlertid ikke detaljert oversikt over alle forutsetningene i prognosene til å vurdere dette.

Figur 5.6: Prognose og faktisk utvikling – befolkning.

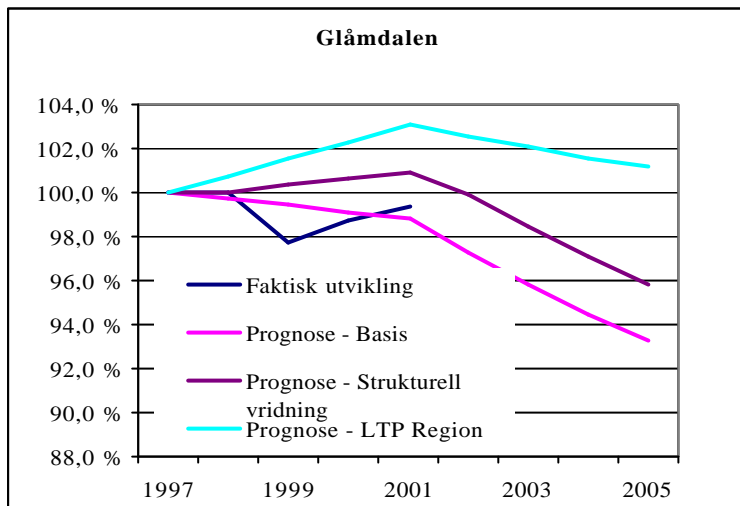

Kilde: Panda og Sintef.

For Glåmdalen har den faktiske befolkningsutviklingen vært på linje med den høyeste prognosen, mens sysselsetningsveksten har vært mer på linje med det laveste prognosealternativet. Også i Glåmdalen har det vært en økning i pendlingen i tidsrommet 1997-2001.

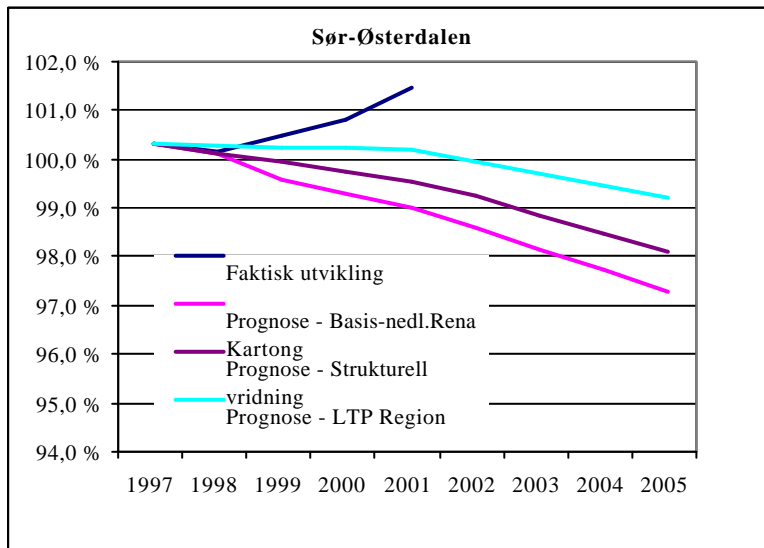
Avvikene fra den faktiske utviklingen er tilsvarende avvikene for Hamarregionen, men her er altså ikke befolkningsutviklingen overvurdert i samme grad.

Figur 5.7: Prognose og faktisk utvikling - sysselsetting.

Kilde: Panda og Sintef

Figur 5.8: Prognose og faktisk utvikling – befolkning

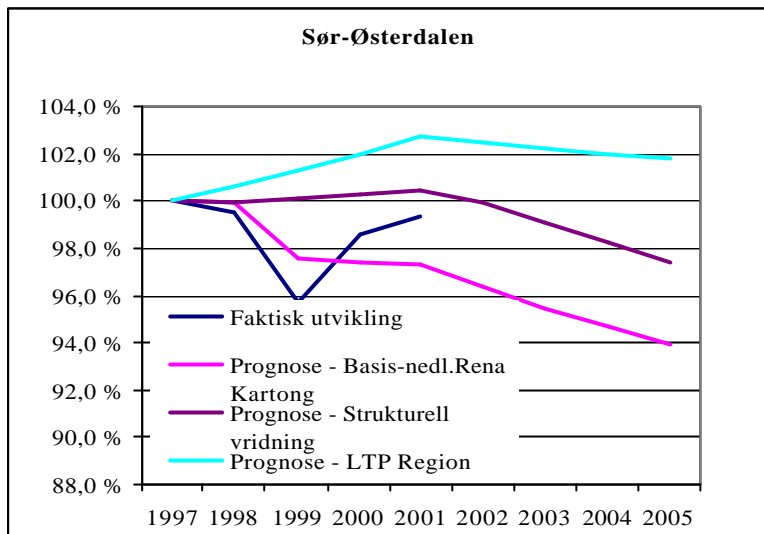

Kilde: Panda og Sintef

Sør-Østerdalen har hatt en sterk befolkningsvekst fra 1997 til 2001, som sannsynligvis har sammenheng med forsvarrets virksomhet og etablering av Rena leir. Befolkningen har vokst langt sterkere enn framskrivningene viser.

Sysselsettingen fikk en ”knekk” i 1999 som følge av nedleggningen av Rena kartong. Dette er det tatt hensyn til i basisalternativet. Ved utgangen av 2001 er sysselsettingen oppe på samme nivå som i 1998.

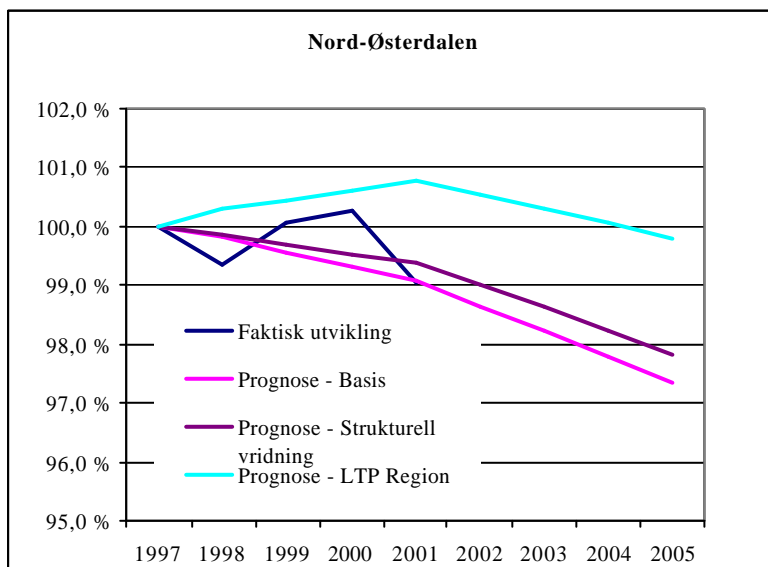
Figur 5.9: Prognose og faktisk utvikling – sysselsetting

Kilde: Panda og Sintef

Som følge av nedleggingen av Rena kartong ble ubalansen på arbeidsmarkedet større. Det ser ut til at arbeidsmarkedet tilpasset seg ved økt utpendling fra regionen. Etter 1999 har pendlingen holdt seg på dette høye nivået. Denne økningen i pendlingen ser det ikke ut til at har blitt forutsatt i prognosene.

Figur 5.10: Prognose og faktisk utvikling – befolkning

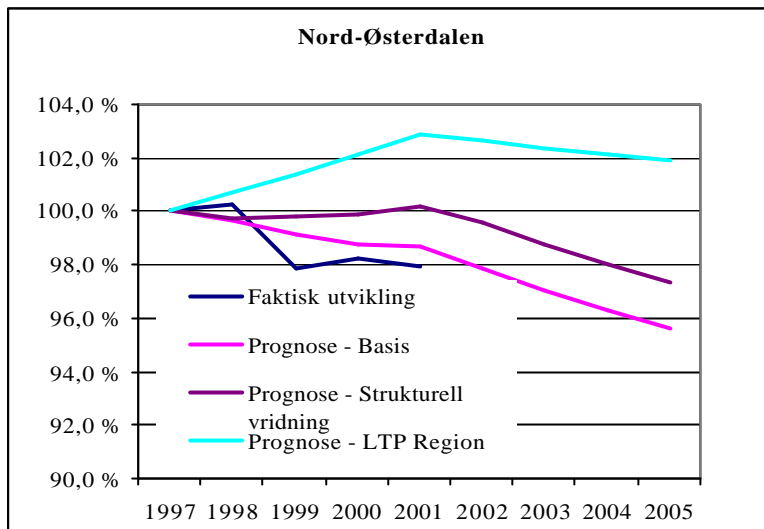
Kilde: Panda og Sintef

Nord-Østerdalen er den eneste regionen der den faktiske befolkningsveksten er overvurdert i ett av alternativene.

Sysselsettingsveksten er overvurdert i alle alternativene i prognosene.

Dette kan ha sammenheng med at produktivitetsveksten har vært høyere enn anslått, f.eks i jordbruket som betyr mye for Nord- Østerdalen.

Figur 5.11: Prognose og faktisk utvikling – sysselsetting

Kilde: Panda og Sintef

Som for de andre regionene viser sammenlikningen mellom prognose og utvikling, at ubalansen på arbeidsmarkedet har blitt større enn prognosene har lagt opp til, og at denne ubalansen har blitt saldert gjennom økt pendling framfor flytting.

5.2 Framskrivning 2001-2010 basert på ”nasjonale prognoser”.

Vi starter med en framskrivning basert på de forutsetningene som er ”standard” i PANDA. For sluttleveringene og produktivitetsutviklingen vil dette si nasjonale prognoser nedbrutt til fylkesnivå. For befolkningsutviklingen vil nasjonale prognoser ha mindre betydning, og det vil først og fremst være den historiske utviklingen i fylket og regionene som har betydning.

Framskrivningene er laget for perioden 2001 – 2010 med 2001 som basisår. Vi har laget en beregning der vi kjører befolkningsmodulen og næringsmodulen sammen.

Vi har kjørt separate PANDA-fremskrivninger for hver region og for hele fylket. Dette innebærer at framskrivningen for hele fylket nødvendigvis ikke samsvarer helt med summen av beregningene for de enkelte regioner.

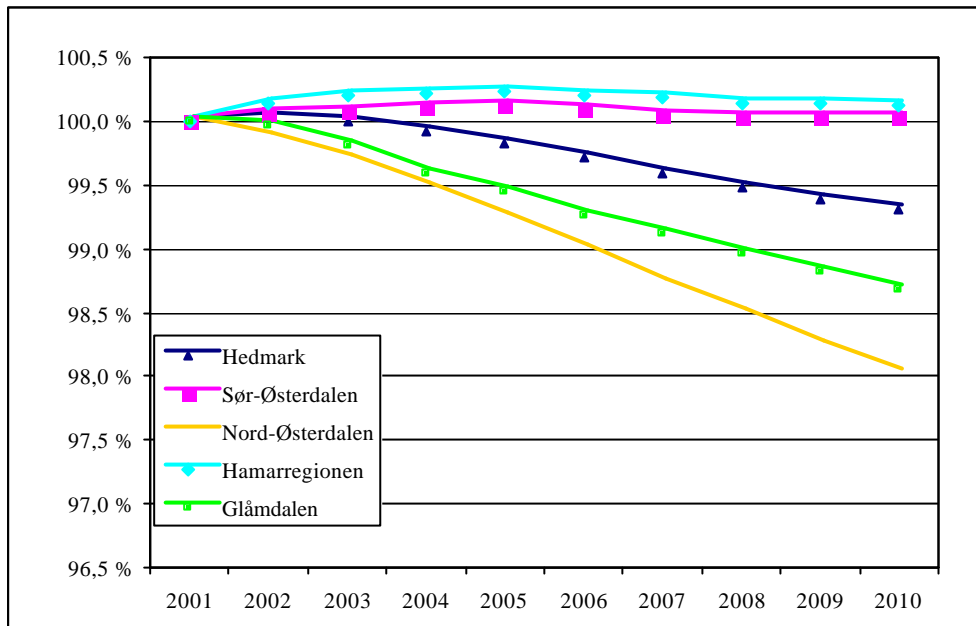
En bør ikke tolke resultatene av framskrivningene som en sannsynlig fremtidig utvikling. Framskrivningene viser noen utviklingstrekk. Styrken og retningen på disse utviklingstrekene vil variere i forhold til de forutsetningene vi gjør. Vi viser for øvrig til kapittel 2 der Panda-modellen er nærmere beskrevet.

5.2.1 Befolkningsutvikling

Figur 5.12 viser framskrevet befolkningsutvikling for perioden 2001 – 2010 for Hedmark totalt og de 4 planregionene. Resultatene er indeksert slik at befolkningstallene for 2001 er satt til 100%. Skalaen er tilpasset for å illustrere at det er forskjeller mellom regionene.

Forskjellene er imidlertid små og mindre enn det en kan få inntrykk av ved å se på figuren.

Figur 5.12: Framskrevet befolkningsutvikling 2001 – 2010. Indeksert 2001 = 100%.

Kilde: Panda/Østlandsforskning

Resultatet av framskrivningen er en nedgang i befolkningen i Glåmdalen og Nord-Østerdalen og en stabil befolkning i Sør-Østerdalen og Hamarregionen. For Hedmark totalt reduseres befolkningen litt i perioden.

Tabell 5.1 viser hvordan den framskrevne befolkningsutviklingen i perioden 2001 – 2010 avviker fra den faktiske utviklingen i perioden 1990 – 2001.

Tabell 5.1: Endring i antall innbyggere i periodene 1990-2001 og 2001-2010

	Antall innbyggere			% -vis endring		Endring i antall personer	
	1990	2001	2010	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010
Hamarregionen	81543	83975	84080	3,0 %	0,1 %	2432	105
Glåmdalsregionen	55391	53817	53110	-2,8 %	-1,3 %	-1574	-707
Sør-Østerdalsregionen	34158	34411	34420	0,7 %	0,0 %	253	9
Nord-Østerdalsregionen	16222	15762	15449	-2,8 %	-2,0 %	-460	-313
Hedmark	187314	187965	186655	0,3 %	-0,7 %	651	-1310

Tabell 5.1 viser at framskrivningene for Sør-Østerdalen, Glåmdalsregionen og Nord-Østerdalen stort sett viderefører "trendene" fra perioden 1990-2001, når vi ser denne perioden under ett. Framskrivningene viser imidlertid en dårligere utvikling for Hamarregionen fram mot 2010, enn den faktiske utviklingen siste tiår.

Befolkningsendringene framover vil være et resultat av hvilke forutsetninger vi gjør om utviklingen i fødselsoverskuddet og netto tilflytting. I tabell 5.2 vises hvordan den totale befolkningstilveksten fordeles på fødselsoverskudd og netto tilflytting i periodene 1990 – 2001 og 2001 – 2010.

Tabell 5.2: *Befolkningstilvekst fordelt på fødselsoverskudd og flytting. Antall personer.*

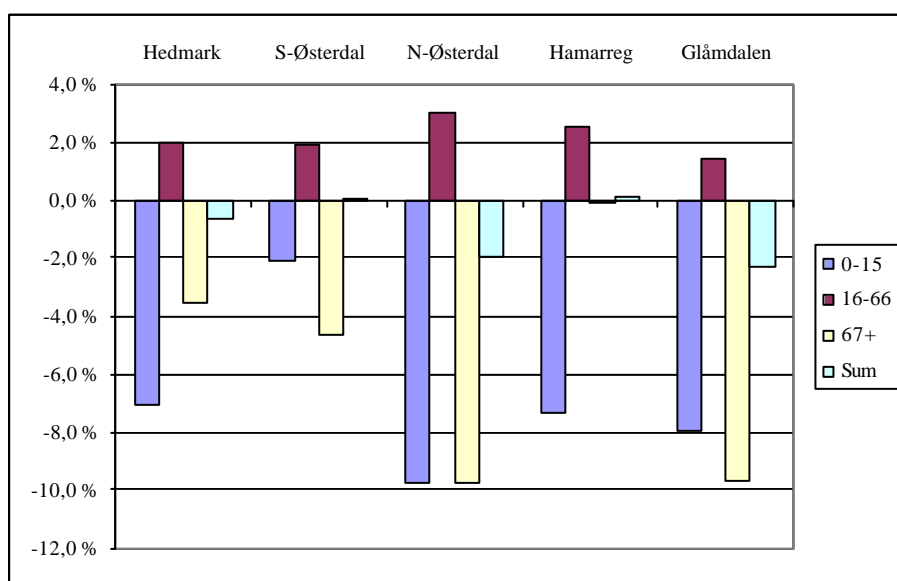
	Tilvekst		Fødselsoverskudd		Netto innflytting	
	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010
Hamarregionen	2432	105	122	-1204	2303	1308
Glåmdalsregionen	-1574	-707	-2186	-2340	531	1632
Sør-Østerdalsregionen	253	9	-840	-573	1118	582
Nord-Østerdalsregionen	-460	-313	-393	-513	-59	201
Hedmark	651	-1310	-3354	-4690	4007	3379

Kilde: Panda, Østlandsforskning og SSB (flytting og fødselsoverskudd 2001)

Hamarregionen er den eneste regionen som har hatt et positivt fødselsoverskudd i perioden 1990-2001. I framskrivningene snus dette overskudd til et underskudd, noe som først og fremst har sammenheng med endring i aldersstrukturen. Netto innflytting for Hamarregionen reduseres i prognosen i forhold til faktisk utvikling i perioden 1990 – 2001. Til sammen får altså Hamar en svakere befolkningsutvikling fram mot år 2010 både som følge av fødselsunderskudd og redusert netto innflytting.

Endring i fødselsoverskuddet har sammenheng med endring i antall fødte, som igjen avhenger av antall kvinner i fertil alder og fødselsfrekvenser, og endring i antall døde, som igjen har sammenheng med endring i antall personer i de ulike aldersgrupper og deres døds sannsynlighet. Framskrivning av antall fødte og antall døde bygger på historisk fertilitet og dødelighet i perioden 1995-2001 fordelt på ettårige aldersgrupper og på kjønn. Prognoser for innflytting og utflytting baseres på en egen flyttemodell i PANDA som tar hensyn til historisk utvikling (1995-2001) og framtidig befolkningsutvikling. Siden inn- og utflytting varierer mye over tid, vil prognoser for flytting være mer usikre enn prognoser for antall fødte og antall døde. Med en netto innflytting på 4700 personer eller mer i perioden, vil Hedmark få befolkningsvekst. Dette er 1300 personer mer enn i framskrivningen.

Figur 5.13: *%-vis endring i folketall 2001-2010 for ulike aldersgrupper.*

Kilde: Panda og Østlandsforskning

I figur 5.13 er veksten i antall innbyggere i aldersgruppene 0-15 år, 16-66 år og 67 år og over vist hver for seg i framskrivningsperioden. Et fellestrekk ved alle fire regionene er at de yngste og de eldre aldersgruppene reduseres, mens aldersgruppen 16-66 år øker. Konsekvensene av denne utviklingen er at den yrkesaktive delen av befolkningen vil øke mer enn barn og gamle fram til 2010.

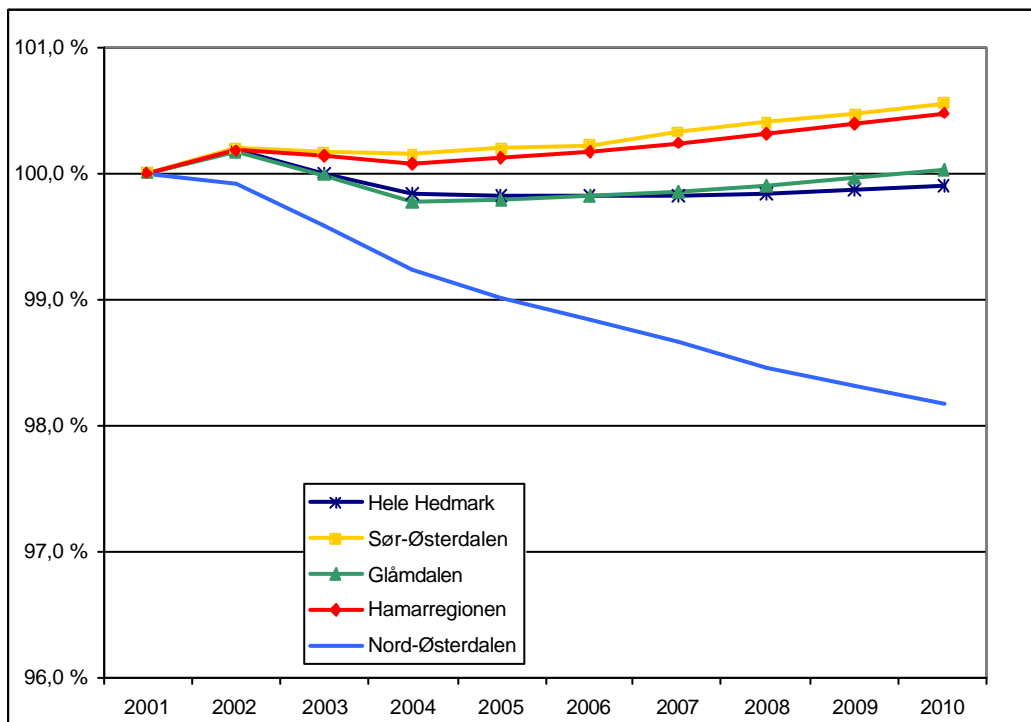
5.2.2 Sysselsettings- og næringsutvikling

Figur 5.14 viser framskrivning av antall sysselsatte for Hedmark totalt og for de fire planregionene i perioden 2001 – 2010. Framstillingen er indeksert, slik at sysselsettingen for 2001 tilsvare 100%. Framskrivningen viser en negativ utvikling i sysselsettingen for Nord-Østerdalsregionen, en tilnærmet uendret situasjon for Glåmdalen og en liten økning for Hamarregionen og Sør-Østerdalsregionen.

Framskrivningen av antall sysselsatte viser utviklingen i etterspørsel etter arbeidskraft . Det er nasjonale prognoser nedbrutt til fylkesnivå som ligger til grunn for framskrivningen. Det er derfor i liten grad tatt hensyn til eventuelle spesielle forhold for Hedmark. Ved kjøring av framskrivninger på regionnivå, vil datamaterialet og prognosene brytes videre ned til regionnivå. Dersom vi ikke endrer forutsetningene spesifikt, vil fremskrivningene heller ikke kunne ta hensyn til spesielle forhold på regionnivå.

Selv om framskrivningen er svært generell, viser den likevel en del utviklingstrekk som kan være viktige å få med seg.

Figur 5.14: *Framskrivning av antall sysselsatte 2001-2010. Indeksert 2001 = 100%*

Kilde: Panda og Østlandsforskning.

Tabell 5.3 viser sysselsettingsutviklingen i periodene 1990-2001 og 2001- 2010 for regionene og Hedmark totalt.

Tabell 5.3: Endring i antall sysselsatte. Absolutte tall og %-vis endring.

	Antall sysselsatte			% -vis endring		Endring i antall personer	
	1990	2001	2010	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010
Hamarregionen	34227	35098	35267	2,5 %	0,5 %	871	169
Glåmdalsregionen	20441	19686	19678	-3,7 %	0,0 %	-755	-8
Sør-Østerdalsregionen	13547	13875	13952	2,4 %	0,6 %	328	77
Nord-Østerdalsregionen	6653	6404	6286	-3,7 %	-1,8 %	-249	-118
Hedmark	74868	75063	74988	0,3 %	-0,1 %	195	-75

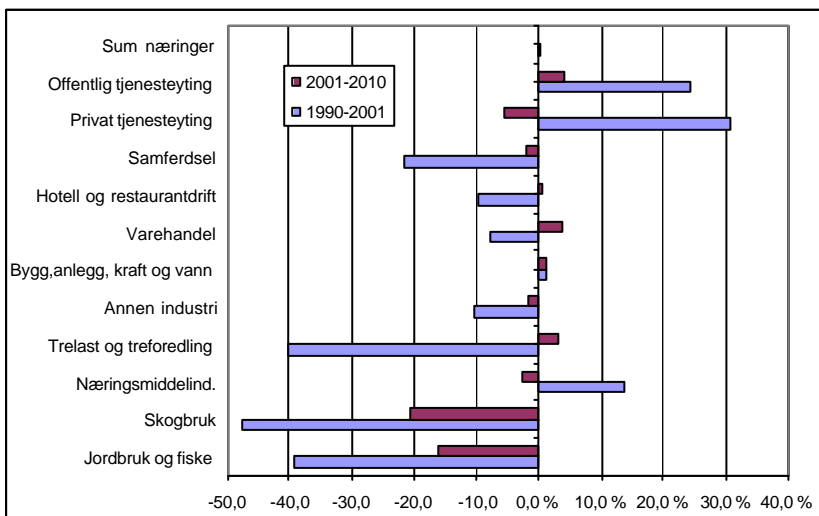
Kilde: Panda og Østlandsforskning

Som vi ser, viser prognosene gjennomgående mindre endringer i sysselsettingen for regionene i perioden 2001-2010 enn den faktiske utviklingen for 1990-2001 viste. Størst endring i forhold til den historisk utvikling viser prognosen for Glåmdalen. I perioden 1990-2001 var det en nedgang i sysselsettingen på 3,7%, mens prognosen viser uendret sysselsetting i framskrivningsperioden.

Siden dette framskrivningsalternativet ikke tar hensyn til at de ulike næringssektorene vil kunne utvikle seg forskjellig fra region til region, vil forskjellene i sysselsettingsutvikling mellom regionene først og fremst ha sammenheng med ulik næringsstruktur.

Figur 5.15 viser framskrevet utvikling i sysselsettingen i de enkelte næringssektorer for hele Hedmark, sammenliknet med faktisk utvikling for perioden 1990-2001. Utviklingen for den enkelte næring er relativt lik for alle regioner. Dette gjelder særlig for de næringene vi har latt være eksogent styrt. Dette er jordbruk, skogbruk, bergverksdrift, produksjon av metaller, kraft- og vannforsyning og offentlig sysselsetting. For disse næringene antar vi at produksjon og sysselsetting bestemmes av faktorer utenfor regionen og at de dermed ikke påvirkes av interne etterspørselsstimuleringer. For de andre næringssektorene kan det være mindre regionale forskjeller som skyldes ulik leveransestruktur i regionene.

Figur 5.15: %-vis vekst i sysselsettingen 1990-2001 og 2001-2010. Hedmark.

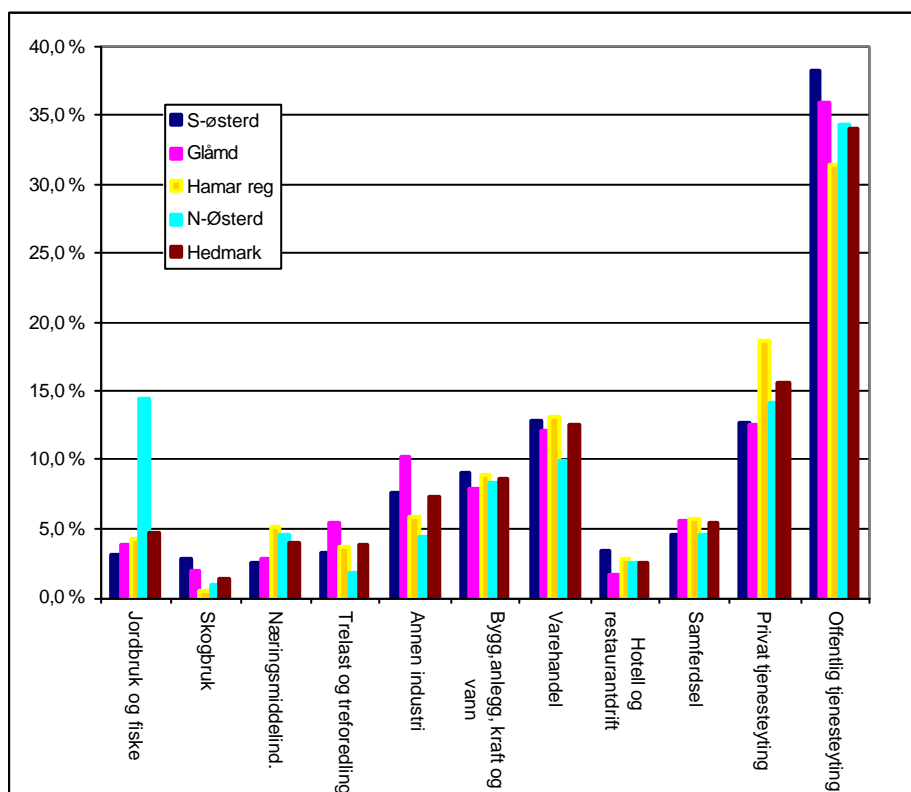
Kilde: PANDA og Østlandsforskning

Framskrivningen viser at de prosentvise utslagene gjennomgående er mindre for alle næringer i framskrivningsperioden enn faktisk utvikling 1990-2001. For næringene jordbruk og skogbruk viser framskrivningene en fortsatt negativ utvikling, men i mindre målestokk. Offentlig tjenesteyting viser også fortsatt vekst, og det samme gjelder bygg og anlegg, kraft og vann. Samferdsel og diverse "annen" industri viser en negativ utvikling i begge periodene. For privat tjenesteyting viste den historiske utviklingen en kraftig vekst, mens framskrivningen viser tilbakegang. Det samme gjelder næringsmiddelindustrien. På den annen side har det vært en sterk nedgang i trelast og treforedling de siste ti årene, mens framskrivningen viser vekst. I litt mindre målestokk gjelder dette også varehandel. Når den historiske utviklingen og framskrivningene går i ulike retninger kan det være grunn til å spørre om forutsetningene er rimelige i forhold til fylkets sannsynlige utvikling.

Figur 5.16 viser næringsstrukturen for de fire regionene i fylket og for fylkesgjennomsnittet. Ved å se på figur 5.15 og 5.16 i sammenheng vil en kunne illustrere hvorfor framskrivningen viser ulik sysselsetningsutvikling i de fire regionene som vist i figur 5.14.

For Nord-Østerdalen har den svake sysselsetningsutviklingen først og fremst sammenheng med den svake utviklingen for jordbruket. Jordbruksysselsettingen utgjør over 14% av sysselsettingen i Nord-Østerdal, men bare nærmere 5% av sysselsettingen for fylket. Med en fortsatt sterk nedgang for denne næringen, bidrar dette til at sysselsettingen for denne regionen synker i framskrivningen. Nord-Østerdalsregionen er dessuten relativt svak på privat tjenesteytende næringer. Det skal derfor relativt sterk vekst til i disse næringene for å oppveie sysselsetningsnedgangen i jordbruket.

Figur 5.16: Prosentvis andel som er sysselsatt i hver næringssektor for fylket og for regionene.

Kilde: Panda

For de andre regionene betyr ikke jordbruket så mye relativt sett. Nedgangen i jordbrukssysselsettingen slår dermed ikke så mye ut. Sør-Østerdalsregionen har relativt mange offentlige arbeidsplasser i forhold til de andre regionene og det er først og fremst det som bidrar til vekst for denne regionen i framskrivningsperioden.

Hamarregionen har relativt få offentlige arbeidsplasser, men tilgjengelig en høy andel private. Dette bidrar svakt til veksten relativt sett, fordi framskrivningen resulterer i en svak sysselsettingsutvikling for privat tjenesteyting. Dette er et resultat som kan virke litt urimelig for Hamarregionen. På den annen side har Hamarregionen en høy andel av sysselsettingen i varehandel der framskrivningen gir vekst. Hamarregionen har også relativt liten andel sysselsatte i noen av de sektorene som har nedgang.

Glåmdalsregionen har en vekst på linje med fylkesgjennomsnittet. Glåmdalsregionen har relativt mange sysselsatte i gruppen "annen industri" og relativt mange i offentlig virksomhet. Utviklingen for disse to sektorene trekker i hver sin retning.

5.2.3 Utviklingen på arbeidsmarkedet

Som nevnt har vi laget en framskrivning der vi har samkjørt befolkningsmodulen og næringsmodulen i PANDA. Dette har medført at vi fra næringsdelen har fått en framskrivning av etterspørselen etter arbeidskraft, dvs sysselsettingen, og fra befolkningsdelen en framskrivning av tilbudet av arbeidskraft, dvs arbeidsstyrken. Modellen forutsetter så at etterspørselen etter arbeidskraft dekkes ved;

- Egen arbeidsstyrke
- Innpendling
- Innflytting.

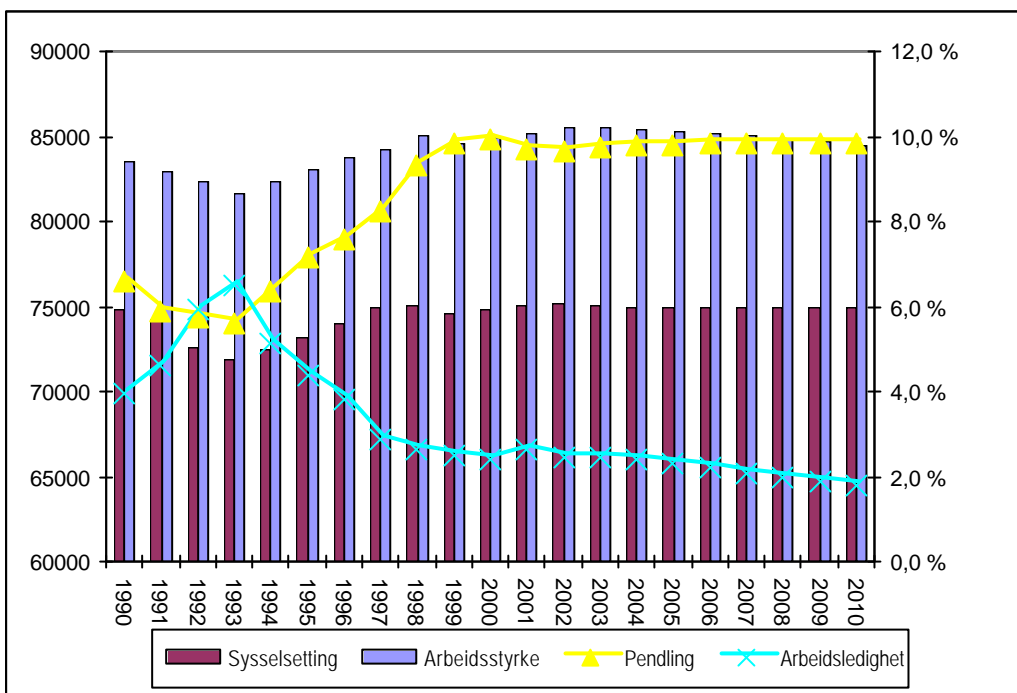
Dersom etterspørselen etter arbeidskraft er lavere enn tilbudet vil arbeidsmarkedet "salderes" ved ;

- utpendling
- utflytting
- arbeidsledighet.

Figur 5.17 viser historisk utvikling i arbeidsstyrken og antall sysselsatte fra 1990 til 2001, samt framskrevet utvikling til 2010. Som vi ser av figur 5.18 reduseres gapet mellom arbeidsstyrke og antall arbeidsplasser (sysselsetting) litt i framskrivningsperioden, siden arbeidsstyrken reduseres sterkere enn sysselsettingen. Dette gjelder for Hedmark sett under ett. I framskrivningen forutsettes det at pendlingen holdes på det samme høye nivå som i perioden 1999-2001 og at arbeidsledigheten er svakt synkende. Av figuren går det ikke fram at også nettoinnflyttingen reduseres litt i perioden.

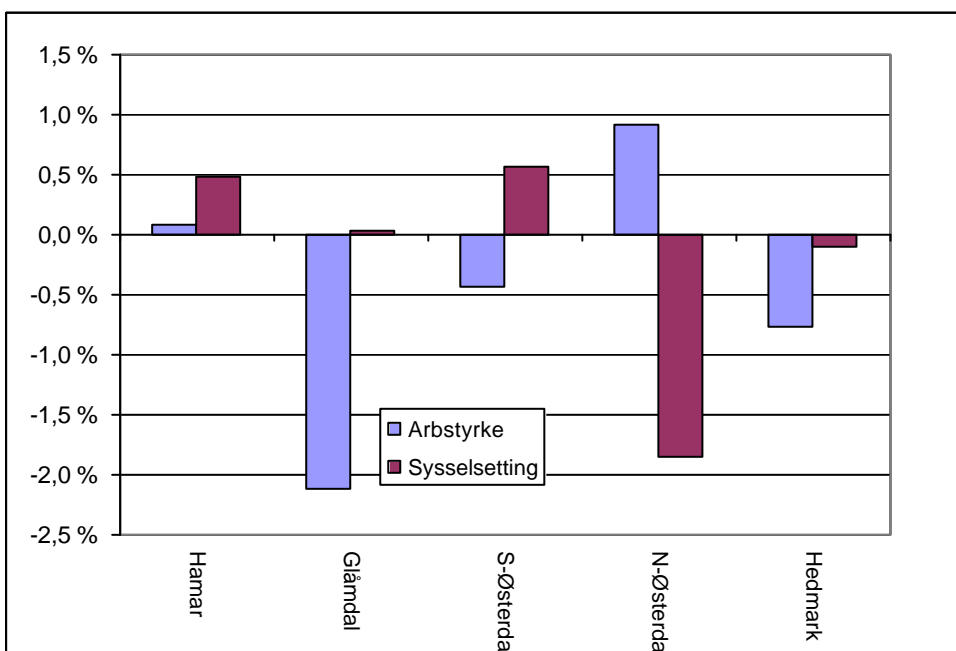
Den samme utviklingen finner vi også i regionene med unntak av Nord-Østerdalsregionen. Der øker antall personer i arbeidsstyrken samtidig som antall arbeidsplasser reduseres. Her salderes arbeidsmarkedet ved at både pendlingen og arbeidsledigheten økes litt.

Figur 5.17 Arbeidsstyrke og antall sysselsatte, pendling og arbeidsledighet i % av arbeidsstyrken. Hedmark.

Kilde: Panda og Østlandsforskning

Figur 5.18: %-vis vekst i arbeidsstyrken og antall sysselsatte 2001-2010.

Kilde: Panda og Østlandsforskning.

5.3 Vurdering av forutsetningene i PANDA

5.3.1 Framskrivning av etterspørselen etter arbeidskraft.

Ved hjelp av PANDA har vi laget en framskrivning av sys selsetting og befolkning basert på de forutsetningene som er lagt inn som default-verdier i PANDA. Disse framskrivningene ble presentert i avsnitt 5.2. Vi vil her først og fremst ta for oss næringsdelen av framskrivningen og se litt nærmere på de forutsetningene som ligger bak beregningene.

Utviklingen i sysselsettingen i PANDA bestemmes fra etterspørselssiden. Etterspørselen etter varer og tjenester fra de ulike næringssektorene kan deles i etterspørsel som kommer fra personer og bedrifter i fylket eller regionen og etterspørsel som kommer fra landet ellers eller fra utlandet. I PANDA skiller vi videre mellom eksogent bestemt og endogent bestemt etterspørsel.

Den eksogene etterspørselen bestemmes av forhold som ikke styres av modellen. Dette gjelder først og fremst etterspørsel fra bedrifter og personer i andre deler av landet og i utlandet. I modellen må vi angi hvordan denne etterspørselen vil endres over tid. Vi kan også styre hele etterspørselen som rettes mot enkelte næringssektorer eksogent. Dette betyr at vi forutsetter at produksjonen i disse næringssektorene i sin helhet styres av andre forhold enn etterspørsel fra personer og bedrifter i fylket eller regionen. I vår analyse har vi styrt etterspørselen i næringene jordbruk, skogbruk, bergverksdrift, produksjon av metaller, kraft- og vannforsyning og offentlig sektor eksogent.

Den endogent bestemte etterspørselen bestemmes av forhold i fylket eller regionen. Dette gjelder først og fremst etterspørsel etter vareinnsats fra andre bedrifter i fylket eller regionen og etterspørsel etter forbruksvarer fra befolkningen. I PANDA antas det at det er faste sammenhenger (uttrykt ved forholdstall eller koeffisienter) mellom produksjonen i en næring og etterspørselen etter varer og tjenester fra andre næringer i fylket. Disse sammenhengene er beskrevet i et såkalt kryssløpsregnskap.

Etterspørselen etter forbruksvarer fra fylkets/regionens befolkning bestemmes av befolkningens inntekter og antakelser om hvor stor del av inntekten som anvendes til forbruk og hvor stor del av forbruket som anvendes i fylket/regionen til kjøp av varer og tjenester fra de ulike næringssektorene. Inntektene bestemmes dels av fylkets/regionens produksjon og dels av nivået på trygder og andre overføringer til personer. Trygder og andre overføringer er igjen avhengig av befolkningsutviklingen som bestemmes fra befolkningsmodulen, slik at befolkningsendringer dermed indirekte får betydning for privat forbruk i fylket/regionen i modellen.

Sysselsettingsutviklingen bestemmes av produksjonsutviklingen og forutsetninger om endringer i arbeidsproduktiviteten. Endringer i arbeidsproduktiviteten legges inn eksogent for hver næringssektor. Økt produktivitet innebærer alltid reduksjon i sysselsettingen i modellen.

5.3.2 Nasjonale prognoser som grunnlag for PANDA

Sysselsettingsutviklingen framover vil i stor grad bestemmes av hva vi tror om den eksogene delen av etterspørselen (sluttleveringsutviklingen) og produktivitetutviklingen i Hedmark og i regionene.

I PANDA er Regjeringens langtidsprogram for 1998-2001 brukt som grunnlag for en fremskrivning av utviklingstrekk på regionalt nivå. Regionalisering av de nasjonale vekstratene er gjort ved hjelp av blant annet REGION-modellen, som er en såkalt interregional (flerregional) kryssløpsmodell; (PANDA er til sammenlikning en en-regional modell).

Bruk av disse forutsetningene sikrer en konsistens med regionaliserte nasjonale utviklingstrekk. På den annen side kan en hevde at de ikke tar godt nok vare på eventuelle regionale særtrekk. Nedenfor går vi gjennom noen av de vekstratene som ligger inne i PANDA og foretar en vurdering av om de synes realistiske. Til slutt har vi gjort en alternativ beregning der vi har foretatt enkelte mindre endringer i forhold til de vekstforutsetningene som ligger inne. Det hadde vært mulig å foretatt større endringer i de "nasjonale prognosene". Det var imidlertid ikke mulig å gjøre dette på en faglig forsvarlig måte innenfor ressursrammene for prosjektet.

Regjeringens langtidsprogram for 1998-2001 ble laget med 1997 som basisår. De økonomiske utsiktene har endret seg noe siden dette langtidsprogrammet ble laget. I Nasjonalbudsjettet for 2003 omtales de økonomiske utsiktene framover. I følge nasjonalbudsjettet påvirkes norsk økonomi av svakere vekstutsikter internasjonalt gjennom lavere eksportetterspørsel, fallende aksjekurser og økt usikkerhet om utviklingen framover. Antall konkurser har økt betydelig i første del av 2002, særlig innenfor IKT-næringer. Veksten i BNP er nedjustert noe i forhold til tidligere vekstanslag. Som følge av sterk inntektsvekst antas likevel husholdningenes etterspørsel å ta seg opp framover. Arbeidsmarkedet har svekket seg noe og ledighetene har økt litt, særlig i IKT-sektoren. Den samme utviklingen skisseres også i den siste inflasjonsrapporten fra Norges Bank.

Spørsmålet for oss er hvordan den skisserte utviklingen framover vil påvirke næringsutviklingen i Hedmark, og om de forutsetningene som ligger inne i PANDA kan sies å være foreldet. Her kommer også inn hvilket tidsperspektiv vi skal legge på analysen og hvor langvarig en eventuell konjunkturrell "svekkelse" vil være.

I tabell 5.4 har vi satt opp de forutsetningene som ligger inne i PANDA om utviklingen i sluttleveringene og produktiviteten fra de ulike næringssektorene. For de næringssektorene som vi har behandlet som eksogene, blir hele produksjonsveksten bestemt av de forutsetningene som ligger inne. Forutsatt produksjonsvekst og årsverksvekst vises derfor i de to kolonnene til høyre for de næringssektorene det gjelder.

I tabell 5.5 har vi vist andel av produksjonen som går henholdsvis til vareinnsats og konsum i fylket og til sluttleveringer i form av eksport til resten av landet og til utlandet. Dette er fordelingen i "basisåret" som i realiteten er 1992 – det siste året vi har fylkesfordelte nasjonalregnskapsdata for.

Tabell 5.4: Sluttleverings- og produktivitetsutvikling

	Sysselsatte 2001	Eksport resten av landet	Eksport utlandet	Produk- tivitet	Produk- sjon	Årsverk
Jordbruk	3601	1,2 %	-0,5 %	1,5 %	-0,5 %	-2,0 %
Skogbruk	1022	1,0 %	-0,7 %	1,7 %	-0,9 %	-2,6 %
Næringsmiddelindustri	3027	1,6 %	2,9 %	1,5 %		
Trelast og treforedling	2889	1,2 %	1,9 %	1,0 %		
Grafisk produksjon	722	1,2 %	1,9 %	1,0 %		
Bergverksdrift	153	1,2 %	1,2 %	1,0 %	1,1 %	0,1 %
Verkstedproduksjon	2086	0,4 %	1,6 %	0,9 %		
Møbler og annen industri	728	1,1 %	1,8 %	1,0 %		
Kjemisk produksjon	683	1,2 %	1,8 %	1,0 %		
Kraft og vannforsyning	638	2,2 %	11,6 %	1,0 %	1,6 %	0,6 %
Bygg og anlegg	5845	0,7 %	1,6 %	0,8 %		
Varehandel	9387	1,4 %	3,8 %	0,8 %		
Hotell og restaurant	1914	1,4 %	1,5 %	0,5 %		
Samferdsel	2758	1,4 %	2,2 %	1,3 %		
Post og telekommunikasjoner	1314	1,4 %	1,9 %	1,3 %		
Bank og forsikring	1125	1,1 %	1,1 %	0,7 %		
Forretningsmessig og privat tj	10561	1,4 %	1,5 %	1,1 %		
Offentlig tjenesteyting	25554	0,7 %	1,7 %	0,5 %	1,0 %	0,5 %

Kilde: Panda

Tabell 5.5 sier noe om hvilke faktorer som bestemmer utviklingen i den enkelte næringssektor, om det er andre næringer i fylket, etterspørselen etter forbruksvarer i fylket, eller etterspørsel fra bedrifter og husholdninger utenfor fylket eller i utlandet.

Tabell 5.5: Prosentvis fordeling av leveransene . 1992.

	Vareinnsats til fylket	Konsum i fylket	Investeringer og offentlig konsum	Eksport til resten av Norge	Eksport til utlandet
Jordbruk	68,6 %	9,4 %	0,2 %	20,8 %	1,1 %
Skogbruk	65,9 %	2,1 %	0,0 %	24,2 %	7,8 %
Næringsmiddelindustri	17,3 %	18,7 %	0,3 %	62,8 %	0,8 %
Trelast og treforedling	21,6 %	1,0 %	0,3 %	55,4 %	21,8 %
Grafisk produksjon	42,6 %	28,3 %	0,2 %	28,1 %	0,7 %
Bergverksdrift	34,4 %	1,3 %	0,0 %	35,8 %	28,5 %
Verkstedproduksjon	20,9 %	4,6 %	7,7 %	55,6 %	11,1 %
Møbler og annen industri	23,7 %	6,5 %	2,7 %	55,0 %	12,0 %
Kjemisk produksjon	16,5 %	5,5 %	0,9 %	62,4 %	14,8 %
Kraft og vannforsyning	29,2 %	32,7 %	9,6 %	27,1 %	1,4 %
Bygg og anlegg	29,3 %	0,0 %	63,0 %	7,2 %	0,4 %
Varehandel	18,4 %	17,2 %	2,5 %	54,7 %	7,3 %
Hotell og restaurant	23,2 %	54,2 %	0,1 %	21,7 %	0,7 %
Samferdsel	42,4 %	16,9 %	1,2 %	34,0 %	5,5 %
Post og telekommunikasjoner	42,4 %	20,1 %	0,0 %	32,7 %	4,9 %
Bank og forsikring	23,8 %	9,2 %	0,0 %	62,2 %	4,8 %
Forretningsmessig og privat tj	15,6 %	62,2 %	6,1 %	15,4 %	0,7 %
Offentlig tjenesteyting	4,7 %	6,3 %	88,3 %	0,2 %	0,4 %

Kilde: Panda

I det følgende går vi noe nærmere inn på utviklingen i noen av næringssektorene sett i lys av sluttleveringsutviklingen i PANDA og de resultatene vi fikk i beregningen vi gjorde på bakgrunn av disse utviklingstrekkene. Denne utviklingen er sammenliknet med den historiske utviklingen og vurderinger av hvordan vi tror utviklingen vil bli framover.

5.3.3 Vurdering av utviklingstrekkene for jordbruket

I forbindelse med jordbrukstellinga 1999 omtaler Statistisk sentralbyrå de store strukturendringene i jordbruket. Fra 1969 til 1999 er antall driftsenheter redusert med 55%. Det har blitt 70-80% færre husdyrprodusenter og større buskaper. Jordbruksarealet har økt med 8%.

I løpet av perioden 1990 – 2001 har jordbrukssysselsettingen blitt redusert med nesten 40% i Hedmark. I følge jordbrukstellinga for 1999 har antall driftsenheter i Hedmark blitt redusert med 34%. Samtidig har jordbruksarealet økt i perioden og det samme har gjennomsnittlig jordbruksareal pr driftsenhet. En større andel av alle driftsenheter hadde husdyr i 1999 enn i 1989. Antall driftsenheter med kyr har endret seg lite i perioden 1989 til 1999, men antall kyr har økt.

Statistikken tyder på at produktivitetsveksten har vært sterk i jordbruksnæringa i Hedmark den siste 10-årsperioden, samtidig som produksjonen har holdt seg oppe. Et spørsmål er da om denne utviklingen vil fortsette i samme tempo fram mot 2010. Framskrivningen basert på nasjonale prognoser innebærer en sysselsettingsnedgang på ca 16% i perioden 2001-2010, som vil si en årlig nedgang på ca 2%. Denne nedgangen kommer på bakgrunn av en forutsetning om en årlig produksjonsnedgang på 0,5% og en produktivitetsvekst på 1,5%.

I avsnitt 5.4 nedenfor har vi laget en justert framskrivning der vi har økt produktivitetsvekstanslaget fra 1,5% til 3%. Dette er fremdeles under faktisk produktivitetsutvikling. (En beregning basert på produktivitetsutviklingen 1990-2001 ville gitt en produktivitetsvekst på 4,5% årlig.).

Det hevdes at de såkalte ”overrislingseffektene ” av jordbruksnæringa er store, blant annet fordi de næringsdrivende etterspør varer og tjenester i forbindelse med driften . Dette kan bekreftes ved å se på multiplikatoreffektene gjengitt i tabell 4.20 i kapittel 4. Disse effektene forutsetter at en sysselsettingsøkning også medfører en produksjonsøkning. Når vi motsatt antar at sysselsettingen reduseres uten at produksjonen går ned, vil vi imidlertid ikke virkningene bli så store som angitt i tabell 4.20. Dette har sammenheng med at det sannsynligvis først og fremst er landbruksproduksjonen som genererer etterspørsel fra underleverandører. Vi vil imidlertid få en negativ effekt på konsumetterspørselen fordi disponibel inntekt for bøndene reduseres. Hvor store disse virkningene blir er avhengig av om redusert sysselsetting fører til økt utflytting, økt utpendling eller økt arbeidsledighet. Det vil bare være ved økt utflytting at inntektene for regionen bortfaller helt.

I ØF-rapporten ”Fra pløye til pleie” (Birkelund, Ørbeck og Lein 2000), vises sammensetningen av inntektene i jordbrukshusholdningene i Hedmark. Av rapporten går det fram at inntektene fra jord, skog og fiske i 1998 utgjorde i gjennomsnitt 26% av brukernes husholdningsinntekt. I Nord-Østerdalen utgjør disse inntektene ca 40%, mens i Glåmdalen under 20%. Dette betyr at selv om sysselsettingen i jordbruket kommer til å

reduseres ytterligere framover, vil nødvendigvis ikke dette tilsi at inntektsutviklingen blir like negativ. Vi må her også huske på at antall sysselsatte ikke tilsvarer antall årsverk.

5.3.4 Vurdering av utviklingstrekkene for industrien

I løpet av 2002 har dårligere tider på verdensmarkedene, høy kronekurs og dermed svekket konkurranseevne ført til usikre utsikter for den delen av industrien som er eksportrettet eller konkurrerer med importvarer.

Den største næringssektoren som ifølge PANDA –grunnlaget for 1992 leverer en forholdsvis stor del av produksjonen til eksport, er trelast og treforedling. Det har i perioden 1990-2001 vært en sterkere nedgang i sysselsettingen i denne næringen i Hedmark enn på landsbasis. Framskrivningen basert på nasjonale prognoser medfører en liten økning i sysselsettingen i denne næringen. Dette har sammenheng med at det er regnet med en årlig vekst i sluttleveringene til innenlandsk og utenlandsk eksport. Det er mulig at en mer realistisk utvikling vil være å redusere sluttleveringene fra næringen noe. I beregningen i avsnitt 5.4 har vi derfor redusert sluttleveringsveksten til utlandet fra 1,9% til 1,2%, som er på linje med veksten i eksport til resten av landet.

Næringsmiddelindustrien har hatt en positiv vekst i perioden 1990-2001 som synes å skyldes spesielle etableringer og omstruktureringer. I perioden 2001-2010 viser framskrivningen en mindre reduksjon. Denne reduksjonen har sammenheng med en relativt sterk produktivitetsvekst (i forhold til de andre industrisektorene) og at næringen leverer en relativt stor del av produksjonen til privat konsum i fylket. Som følge av en svak befolkningsutvikling, blir etterspørselen etter konsumvarer også svak.

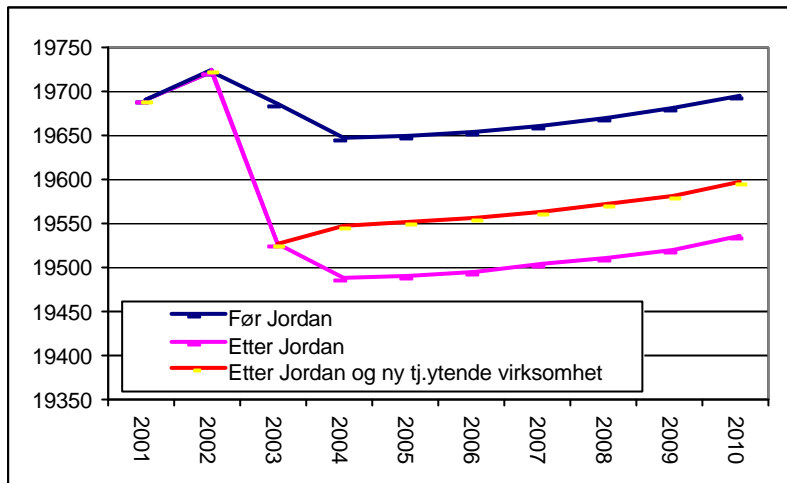
De andre industrisektorene viser en noe bedre utvikling i framskrivningsperioden enn historisk. Det er vanskelig å si noe generelt om disse da de omfatter flere typer industrisektorer.

Vi har som et eksempel sett på en aktuell ”hendelse” i forbindelse med industrisysselsettingen. Det gjelder reduksjon i produksjon og sysselsetting ved Jordan. Vi har laget en illustrasjonsberegning som viser effektene for Glåmdalsregionen av at antall sysselsatte ved Jordan reduseres med ca 150 personer. (Vi kjenner ikke det eksakte antallet). Vi tenker oss videre at denne reduksjonen skjer i 2003. I det ”mellomlangsigte” perspektivet som denne framskrivningen har, kan det virke tilfeldig å fremheve endringer i en enkeltbedrift, siden det over tid helt sikkert vil skje flere endringer som vil ha betydning for utviklingen. Denne beregningen kan sees på som en illustrasjon av hva som skjer når industrisysselsettingen og produksjonen reduseres.

Reduksjonen av sysselsetting og produksjon i Jordan vil ha flere typer virkninger. Den vesentligste virkningen vil selvfølgelig være at mange personer mister arbeidet sitt, noe som fører til at antall arbeidsplasser i første omgang reduseres tilsvarende.

Når Jordan reduserer produksjonen vil også etterspørselen etter varer fra lokale underleveranser til Jordan reduseres. I modellen er det beregnet at dette vil utgjøre ca 5 sysselsatte. Dette forutsetter at leveransestrukturen i Jordan tilsvarer leveransestrukturen for den næringsgruppen Jordan ligger i PANDA, dvs møbler og annen industri. Multiplikatoreffektene ved endringer i denne næringen er relativt lave, dvs at denne næringen i liten grad etterspør vareinnsats fra andre bedrifter i regionen.

Figur 5.19 : PANDA-beregning for sysselsettingsvirkningen for Glåmdalsregionen av at Jordan reduserer.

Kilde: Østlandsforskning og Panda

Reduksjonen i årsverkene fører til reduserte lønninger for de som mister jobbene sine. Dette har en konsumeffekt som medfører redusert etterspørsel til sektorer i regionen som leverer varer og tjenester til forbruk. I modellen antas det at den reduserte sysselsettingen fordeles på utflytting, pendling og økt arbeidsledighet. Det er bare utflytting som medfører et fullstendig inntektstap for regionen. Både pendlere og arbeidsledige vil fortsatt ha inntekter som tilfaller regionen i form av konsumetterspørsel. Den samlede konsumeffekten i modellen er beregnet til 10 årsverk. Til sammen innebærer reduksjonen i Jordan dermed en total sysselsettingsreduksjon for regionen på 165 ifølge modellberegningene.

Vi vet ikke om en reduksjon i industriproduksjonen vil føre til en varig reduksjon i sysselsettingen i Glåmdalen eller om en kan tenke seg ny virksomhet på sikt. Dersom vi antar at det kommer 50 nye arbeidsplasser i privat tjenesteytende virksomhet, vil effekten av dette kunne illustreres som i figur 5.19.

5.3.5 Vurdering av utviklingstrekkene for privat og forretningsmessig tjenesteyting.

Privat og forretningsmessig tjenesteyting har vist sterk sysselsettingsvekst i perioden 1990-2001. I vår framskrivning basert på nasjonale prognoser, får vi imidlertid en negativ utvikling, som kan virke urealistisk. Når vi ser på leveransene fra denne sektoren, ser vi at hele 62,2% av leveransene går til privat konsum i fylket, og dermed bestemmes av inntektsutvikling og befolkningsutvikling i fylket. Den svakt negative befolkningsutviklingen er sannsynligvis hovedårsaken til den negative utviklingen. Produktivitetsutviklingen er også relativt høy i denne næringen sammenliknet med de andre tjenesteytende næringene. Dersom vi setter produktivitsveksten ned fra 1,1% til 0,5% pr år, får vi en produktivitsutvikling som tilsvarer offentlig tjenesteyting.

På landsbasis har det hittil i 2002 vært en svak utvikling i deler av den private tjenesteytingen, spesielt den delen som gjelder IKT. Vi har ikke tall for hvor stor del slike utsatte bransjer har i Hedmark, men antar at dette er bransjer som først og fremst er representert i mer sentrale strøk på Østlandet/ Osloområdet.

I følge nasjonalbudsjettet for 2003 er det en relativt sterk økning i husholdningenes disponible inntekter i 2002, som sannsynligvis vil slå ut i økt privat konsum. Dette har blant annet sammenheng med høy lønnsvekst de siste årene. Om denne utviklingen vil være ved kan være vanskelig å si. Ved siden av selve befolkningsutviklingen, vil også inntektsutviklingen ha betydning for privat konsum, og dermed for etterspørsel etter tjenester fra privat og forretningsmessig tjenesteyting. Dersom inntektsutviklingen ikke er godt nok estimert i PANDA, kan dette bidra til at vi får en for lav utvikling i konsuminitiert etterspørsel i modellberegningene.

5.3.6 Vurdering av utviklingstrekkene for offentlig tjenesteyting

Som følge av oppretting av statlige helseforetak i 2001 har vi vært nødt til å slå sammen statlig og kommunal tjenesteyting i framskrivningene.

Offentlig tjenesteyting har hatt en sterk sysselsettingsutvikling i perioden 1990-2001. Utviklingen må sees i lys av at det har vært økning i aktiviteten på det kommunale området i forbindelse med innføring av 10-årig grunnskole (reform 97), satsing på eldre og psykiatri og utbygging av barnehager blant annet. På det statlige området har sysselsettingen i Sør-Østerdalen økt en del som følge av etablering av Rena leir.

Framskrivningen mot 2010 medfører en ytterligere økning i offentlig sysselsetting, men langt svakere enn forrige periode.

Aktiviteten i kommunal sektor er i stor grad "frikoplet" fra inntektsgrunnlaget lokalt. Dette har sammenheng med at staten gjennom det årlige kommuneopplegget bestemmer hvilken inntektsramme kommunene skal holde sin aktivitet innenfor. Inntektsrammen fordeles så i makro på skattevekst, vekst i rammetilskudd og vekst i øremerkede overføringer. Aktivitetsvekst som ikke dekkes av disse inntektene må kommunene selv finne dekning for, gjennom egenbetalinger, renteinntekter mv. Inntektsrammen fordeles så på den enkelte kommuner etter ulike former for fordelingsnøkler. Rammetilskuddet fordeles i stor grad i forhold til hvor dyre kommunene er i drift relativt sett. Det foregår også en utstrakt inntektsutjevning ved at kommuner som har et lavt skattegrunnlag pr innbygger får tilskudd, som finansieres fra de "rike" kommunene. Eget skattegrunnlag betyr derfor veldig lite for inntektene og aktiviteten i et flertall av kommunene, deriblant de fleste Hedmarkskommunene.

Aktivitetsveksten og dermed sysselsettingsveksten i den enkelte kommune vil dermed i stor grad bestemmes av statlig politikk og demografiske forhold. De demografiske forholdene slår ut slik at en kommune får mer tilskudd jo flere innbyggere kommunen har og jo flere innbyggere kommunen har i aldersklasser som har stort "omsorgsbehov", dvs barn i skolealder og eldre, sett i forhold til landsgjennomsnittet. Store geografiske avstander kvalifiserer også til større tilskudd.

Statlig politikk kan gå på ulike forhold. Satsinger på økt offentlig velferd som f.eks barnehager eller andre tjenester vil kunne føre til økt aktivitet i kommunene. På den annen side vil regjeringens "fornyelsespolitikk" kunne medføre svakere utvikling i tilskudd dersom det stilles krav om effektivisering.

Vi har imidlertid lite grunnlag for å si at utviklingen i kommunal sysselsetting vil bli annerledes enn lagt til grunn nasjonalt. Det er mulig å regne på hvordan befolkningsutviklingen vil påvirke kommunale inntekter, men dette er for

arbeidskrevende til at det har vært mulig å gjøre det innenfor dette prosjektet. En annen sak er at det historisk ikke er mulig å se noen direkte kopling mellom statstilskudd og demografisk utvikling. Dette har nok først og fremst sammenheng med de omtalte reformene og andre endringer i kommunenes oppgaver.

Statlig tjenesteyting har de siste årene vært preget av ”fristilling” og regionalisering og som følge av dette sannsynligvis en sentralisering og effektivisering. For Hedmark og Sør-Østerdalen har på den annen side forsvarets etablering av Rena leir hatt stor positiv betydning. Forsvarets satsing vil også få store effekter for næringslivet gjennom de omfattende investeringene som gjennomføres. Problemstillingen i forhold til disse investeringene er først og fremst hvor stor del av investeringene som vil komme leverandører i regionen eller evt i fylket til gode. Dette har vi ikke regnet nærmere på i denne sammenhengen.

5.4 Justert fremskrivning

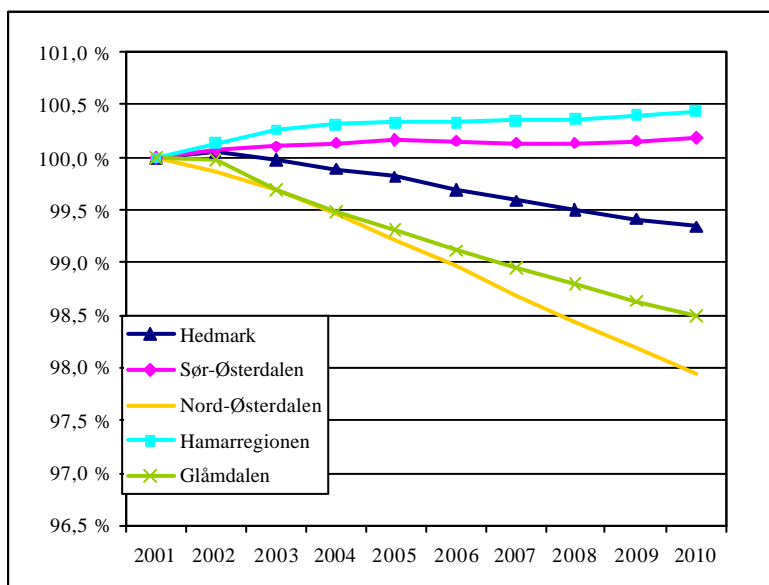
Vi har foretatt en justert fremskrivning på bakgrunn av følgende endringer:

- Produktivitetsveksten i jordbruket er fordoblet fra 1,5% til 3%.
- Produktivitetsveksten i privat og forretningsmessig tjenesteyting er omtrent halvert, fra 1,1% til 0,5%.
- Veksten i sluttleveringene til eksport for trelast og treforedling er redusert fra 1,9% til 1,2%.
- Jordan forutsettes å redusere sysselsettingen med 150 personer i 2003.

Vi kunne ha foretatt større endringer, men det er på den annen side lite konkret belegg for dette.

5.4.1 Befolkningsutvikling

Figur 5.20. Framskrevet befolkningsutvikling 2001- 2010. Justert prognose. Indeksert 2001 = 100%.

Befolkningsutviklingen vises i figur 5.20 og i tabellene 5.6 og 5.7. Endringene i dette alternativet er små i forhold til alternativet ”nasjonale prognoser”. Skalaen er tilpasset for å få frem forskjellene mellom regionene. I realiteten er endringene relativt små og mindre enn det en kan få inntrykk av ved å se på figuren. Justeringen av forutsetningene har ført til en forsterking av de historiske utviklingstendensene, som går ut på at Nord-Østerdalsregionen og Glåmdalsregionen får en litt mer negativ utvikling, mens de andre regionene, og spesielt Hamarregionen får en litt bedre utvikling enn i framskrivningene med nasjonale prognoser. Endringen i befolkningsutviklingen har sammenheng med endret netto flytting, som igjen har sammenheng med endret sysselsettingsvekst og ”salderingen” av arbeidsmarkedet.

Tabell 5.6. Endring i antall innbyggere i perioden 1990-2001 og 2001-2010.

	Antall innbyggere			% -vis endring		Endring i antall personer	
	1990	2001	2010	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010
Hamarregionen	81543	83975	84272	3,0 %	0,4 %	2432	297
Glåmdalsregionen	55391	53817	53011	-2,8 %	-1,5 %	-1574	-806
Sør-Østerdalsregionen	34158	34411	34473	0,7 %	0,2 %	253	62
Nord-Østerdalsregionen	16222	15762	15438	-2,8 %	-2,1 %	-460	-324
Hedmark	187314	187965	186741	0,3 %	-0,7 %	651	-1224

Kilde: Østlandsforskning og Panda

Tabell 5.7. Befolkningstilvekst fordelt på fødselsoverskudd og flytting. Antall personer

	Tilvekst		Fødselsoverskudd		Netto innflytting	
	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010
Hamarregionen	2432	297	122	-1192	2303	1488
Glåmdalsregionen	-1574	-806	-2243	-2347	589	1543
Sør-Østerdalsregionen	253	62	-840	-569	1118	633
Nord-Østerdalsregionen	-460	-324	-393	-513	-59	190
Hedmark	651	-1224	-3354	-4691	4007	3467

Kilde: Østlandsforskning og Panda

5.4.2 Sysselsettingsutvikling

Den justerte framskrivningen innebærer en helt uendret sysselsetting for Hedmark sett under ett i perioden 2001-2010. Dette er litt bedre enn i framskrivningen basert på nasjonale forutsetninger. Hamarregionen får noe bedre utvikling, mens Nord-Østerdalen får en litt dårligere utvikling. Utviklingen for Nord-Østerdalen har sammenheng med forutsetningen om økt produktivitetsvekst i jordbruket, mens bedringen i Hamarregionen har sammenheng med redusert produktivitetsvekst i privat og forretningsmessig tjenesteyting. Glåmdalen får også en svakere utvikling, som først og fremst har sammenheng med forutsetningen om at Jordan reduserer. Denne utviklingen modereres en del av økt sysselsetting i tjenesteytende virksomhet.

Figur 5.21. Framskrivning av antall sysselsatte 2001-2010. Justert prognose. Indeksert 2001=100%.

Kilde: Panda og Østlandsforskning

Tabell 5.8 Endring i antall sysselsatte. Absolutte tall og %-vis endring

	Antall sysselsatte			% -vis endring		Endring i antall personer	
	1990	2001	2010	1990-2001	2001-2010	1990-2001	2001-2010
Hamarregionen	34227	35098	35485	2,5 %	1,1 %	871	387
Glåmdalsregionen	20441	19686	19574	-3,7 %	-0,6 %	-755	-112
Sør-Østerdalsregionen	13547	13875	14005	2,4 %	0,9 %	328	130
Nord-Østerdalsregionen	6653	6404	6264	-3,7 %	-2,2 %	-249	-140
Hedmark	74868	75063	75063	0,3 %	0,0 %	195	0

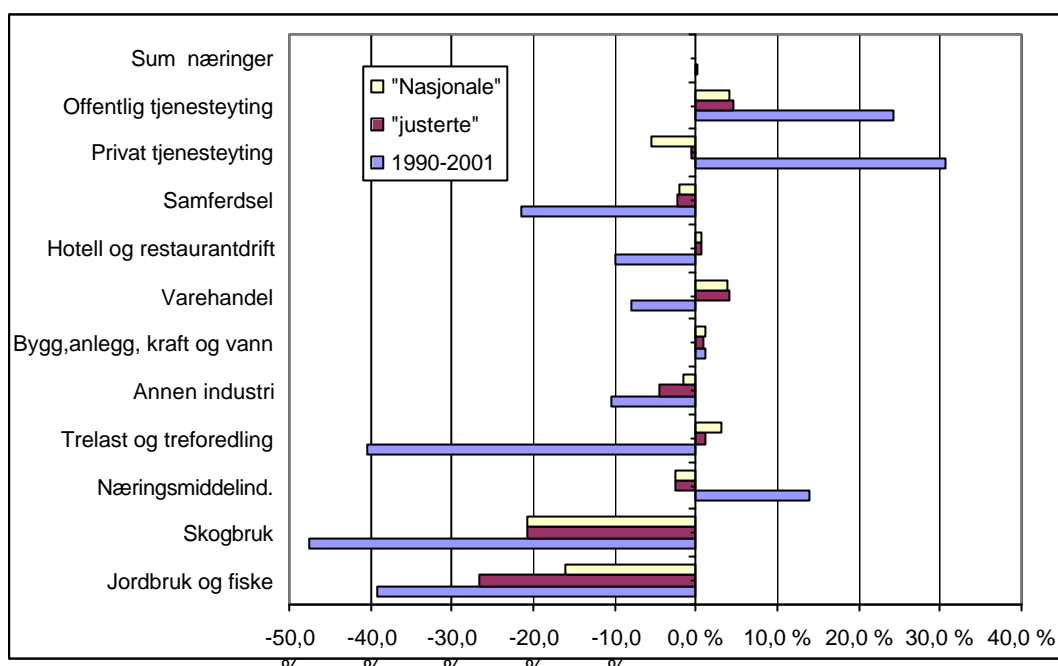
Kilde: Østlandsforskning og Panda

Når vi ser på sysselsettingsveksten i de enkelte næringer i figur 5.22, ser vi at justeringene våre ikke innebærer så veldig store endringer. Privat tjenesteyting har omtrent 0-vekst for Hedmark under ett. Ser vi derimot på Hamarregionen er det en liten vekst i privat tjenesteyting som har sammenheng med en mer positiv befolkningsutvikling enn for fylkesgjennomsnittet. Utviklingen i jordbruksysselssettingen har vi redusert, men den er likevel lavere enn den historiske utviklingen.

Bidraget til veksten i sysselsettingen i framskrivningsperioden kommer først og fremst fra offentlig sysselsetting og varehandel, mens nedgangen først og fremst skjer i primærnæringene.

Vi så at Sintef-prognosen fra Glåmdalen (Nilssen m.fl. 1999) undervurderte både positive og negative endringer i den næringsvise sysselsettingen. Ser en på denne framskrivningen sammenliknet med historisk utvikling det siste tiåret, kan det kanskje være sannsynlig at de næringsvise utslagene blir større enn framskrivningen anslår.

Figur 5.22. %-vis vekst i sysselsettingen 1990-2001 og 2001-2010. Hedmark. Alternativene "Justerte" og "nasjonale" prognoser.

Kilde: Panda og Østlandsforskning

På bakgrunn av gjennomgangen foran, kan vi lett tenke oss til hvordan utviklingen blir dersom vi forsterker utviklingen i privat tjenesteyting og reduserer jordbrukssysselsettingen. Vi vil da få en bedre utvikling i Hamarregionen, Sør-Østerdalsregionen og Glåmdalen. I Nord-Østerdalsregionen vil utviklingen være avhengig av hvor sterk økningen i privat tjenesteyting vil være i forhold til styrken på reduksjonen i jordbrukssysselsettingen.

Offentlig sysselsetting betyr svært mye for den samlede sysselsetting i fylket og i regionene. En sterkere vekst i offentlig sektor vil derfor kunne gi en betydelig bedre sysselsettingsvekst totalt.

5.5 Oppsummering og konklusjoner

Sammenlikningen mellom tidligere prognoser og faktisk utvikling for Glåmdalsregionen og Hedmark og Oppland viser at befolkningsutviklingen stort sett har vært bedre enn lagt til grunn i fremskrivningene. Dette gjelder ikke i samme grad sysselsettingsutviklingen, noe som tyder på at økningen i pendlingsomfanget i andre halvdel av 90-tallet ikke ble forutsatt. Videre viser fremskrivningene for Glåmdalsregionen at de næringsvise endringene i sysselsettingen ble undervurdert.

Vi har laget 2 fremskrivninger av befolkningsutvikling og sysselsetting. Den ene fremskrivningen baserer seg i sin helhet på nasjonale prognoser. I den andre, justerte fremskrivningen har vi økt produktivitetsveksten i jordbruket, redusert produktivitetsveksten i privat tjenesteyting og redusert industrisysselsettingen litt. Det er imidlertid ikke gjort gjennomgripende endringer.

Begge framskrivningsalternativene gir en liten nedgang i befolkningen på fylkesnivå. Denne nedgangen har først og fremst sammenheng med et økende fødselsunderskudd, som i følge prognosen ikke blir oppveid av netto tilflytting. Netto tilflytting ligger i begge prognosealternativene noe lavere enn netto tilflytting i perioden 1990-2001. Det er først og fremst Hamarregionen som bidrar til det økende fødselsunderskuddet. I følge begge framskrivningene vil befolkningsutviklingen følge tidligere trend som går ut på en fortsatt nedgang i Glåmdalsregionen og Nord-Østerdalen og en fortsatt økning i Hamarregionen og Sør-Østerdalsregionen.

Sysselsettingsutviklingen i fylket er relativt stabil i begge framskrivningene for fylket som helhet. Det beregnes en vekst i Hamarregionen og Sør-Østerdalsregionen og en tilbakegang i Nord-Østerdalsregionen. For Glåmdalsregionen bidrar reduksjonen i sysselsettingen ved Jordan til en nedgang i den justerte framskrivningen. For øvrig forsterkes trendene fra tidligere år i det justerte alternativet, ved at vi får en noe bedre utvikling i Hamarregionen og en noe svakere i Nord-Østerdalen sammenliknet med alternativet basert på nasjonale prognoser.

Utviklingen i befolkning, og kanskje spesielt sysselsetting, er usikker framover. Etter flere år med en god økonomisk utvikling, påvirkes nå norsk økonomi av svakere vekstimpulser utenfra gjennom svakere eksportetterspørsel, lavere aksjekurser og en høy kronekurs. Denne utviklingen er i liten grad tatt hensyn til i framskrivningene. Dette har også noe sammenheng med det tidsperspektivet som er brukt i framskrivningene. Alle regionene i fylket har fødselsunderskudd, slik at det må netto tilflytting til for å holde folketallet oppe. Her er det først og fremst Nord-Østerdalsregionen og Glåmdalsregionen som har utfordringene. Samtidig har utviklingen i Hedmark vært preget av en høy produktivitetsvekst og en sterk tilbakegang i sysselsettingen i primærnæringene. Dette rammer særlig Nord-Østerdalen. Her må vi huske på at PANDA i stor grad baserer seg på historiske og uendrede koeffisienter og stort sett framskriver en historisk utvikling med enkelte justeringer og basert på relativt generelle forutsetninger.

Det er mulig at Panda undervurderer utviklingen i privat tjenesteyting, slik at vi kan få en bedre utvikling enn framskrivningene tyder på. En sterkere vekst i privat tjenesteyting vil komme alle regionene til gode, men i størst grad Hamarregionen. Dersom vi legger vekt på den historiske utviklingen, vil en like sterk sysselsettingsnedgang i primærnæringene som hittil bety en ennå større sysselsettingsnedgang, spesielt i Nord-Østerdalen enn lagt til grunn i prognosene. På den annen side kan en endret vekst i offentlig tjenesteyting enn det som er lagt til grunn ha stor betydning for sysselsettingsutviklingen i fylket og alle regionene, siden denne sektoren har så høy sysselsettingsandel.

Referanser

Birkelund, Hugo, M. Ørbeck og K. Lein. 2000. *Fra pløye til pleie. Hedmark fra landbruk til tjenesteproduksjon*. ØF-rapport 9/2000.

Jordbrukstelling 1999, Hedmark. Statistisk Sentralbyrå.

Nilssen, Inge, A. Stokka, L.H. Vik og H. Hynne 1999. *Regional utvikling i Oppland og Hedmark - næringsliv, sysselsetting og befolkning*. Sintef rapport STF38 A99609.

Nilssen, Inge, A. Stokka og T. I. Tryggestad 1997. *Konsekvensanalyse Glåmdalsregionen*. Sintef rapport STF38 A97604.

Norges Bank 2002. *Inflasjonsrapport*. Rapport 4-2002.
St.melding nr. 1 (2002-2003). *Nasjonalbudsjettet for 2003*.

St.melding nr 4 (1996-97). *Langtidsprogrammet for 1998-2001*.

St.melding nr 30 (2000-2001). *Langtidsprogrammet for 2002-2005*.

SSB Rapport 2002/26 *FoU og innovasjon i norske regioner*

NOU 2000:22 *Om oppgavefordelingen mellom stat, region og kommune*
Kommunal og regionaldepartementet.

SIKA Rapport 2001:3 *Infrastruktur och regional utveckling*
SIKA, Stockholm 2001

Jonsson,O, Lundquist K-J. Og Olander L-O. 1999. *Närhet och vida nätverk*,
Institutet för regional forskning (SIR) rapport 112/9

NUTEK. (2001) *Regionförstoring. Hur kan åtgärder i transportsystemet bidra till vidgade lokala arbetsmarknadsregioner?*NUTEK Stockholm